

Jog

történeti szemle

2008
4. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

Az I. büntető novella kibocsátásának 100. évfordulója alkalmából rendezett tudományos emlékülés előadásai:

A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei

Bernolák Nándor, az I. büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora

Ami az első büntető novellából kimaradt. Törvényi válaszok a közvesélyességre

Az I. büntető novella fiatalokorra vonatkozó rendelkezései

A feltételes elítélés megjelenése a magyar büntetőjogban az I. büntető novella révén

A csalás tényállása a Csemegi-kódex és az I. büntető novella tükrében

A kriminálantropológia megjelenése Magyarországon

Bernolák Nándor

TARTALOM

ELŐADÁS

A büntető novella kibocsátásának 100. évfordulója alkalmából 2008. június 19-én, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán rendezett tudományos emlékülés előadásai:

BALOGH Elemér: A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei	1
MÁTHÉ Gábor: Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseihez a két nagy kodifikáció között	8
P. SZABÓ Béla: Bernolák Nándor, az I. büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora	12
MADAI Sándor: A család tényállása a Csemegi-kódex és az I. büntető novella tükrében	21
LÉVAY Miklós: Az I. büntető novella fiatalokúakra vonatkozó rendelkezései	28
BÁRÁNDY Péter: A feltételes elítélés megjelenése a magyar büntetőjogban az I. büntető novella révén	32
MEZEY Barna: Ami az első büntető novellából kimaradt. Törvényi válaszok a közveszélyességre	34
PAPP László: Új büntetőjogi irányzatok a századfordulón: a kriminálantropológia megjelenése Magyarországon	40
FORRÁS	
KOI Gyula: Kúriai döntvénytárra való előfizetési felhívás – Könyvészetileg ismeretlen 19. századi egyleveles latin nyelvű magyarországi jogi nyomtatvány	45
KÖNYVEKRŐL	
Az osztrák nagypolitika irányváltás előtt (1860) – KAJTÁR István	48
Jog, vallás, retorika a római gondolkodásban – MATURA Tamás	50
Magyar jogtudósok – a magyar jogtörténet tudománytörténete életrajzokban – SIKLÓSI Iván	52
A császár hatalmától a hatalmaskodásig – Válogatás a német könyvpiacra megjelent jogtörténeti tárgyú művekből – BARNÁ ATTILA	53
SZEMLE	
Varga Norbert PhD-értekezésének nyilvános vitája – BALOGH JUDIT	56
A jogtörténet és a közigazgatási jog határán – DOMANICZKY ENDRE PhD-értekezésének nyilvános vitája – BUCSI ANIKÓ	59
Szente Zoltán habilitációs előadása – KÉPES GYÖRGY	60
Új köztársaságok – új problémák. „Das Tschechoslowakische Recht, die Rechtswissenschaft in der Zwischenkriegszeit (1918–1939) und ihre Rolle in Mitteleuropa”. Nemzetközi konferencia Prágában – M.B.	61
Rendszerváltás és rendvédelem a 19–20. században – PARÁDI JÓZSEF	62
Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, 2008 – DUDÁS ATTILA	64
1968 – egy ellentmondásos év (újra)értelmezése – Konferenciák 1968-ról – É. L.	67
HÍREK	74
E számunk szerzői	76

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Bernolák Nándor

(1880. október 2. Radvány – 1951. augusztus 8. Budapest): jogász, politikus.

A kassai jogakadémia tanára (1908-tól), a kassai ítélőtábla bíróját (1913-tól), a debreceni egyetemen a büntetőjog tanára (1914-től). Nemzetgyűlési képviselő (1920–1922), az első Bethlen-kormány népjóléti és munkaügyi minisztere (1921. április 14.–1922. június 16.). 1922-től Budapesten ügyvéd, egyetemi magántanár. Az I. büntető novella egyik kidolgozója.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518 (e-mail: agihorvath@ajk.elte.hu)

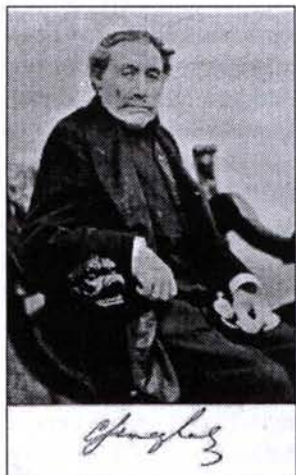
ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

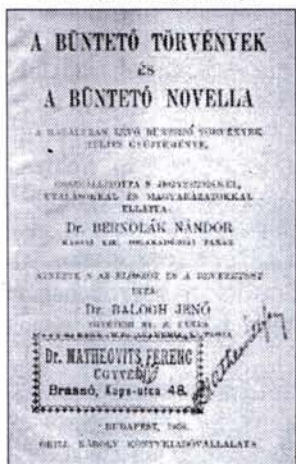
Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Nyomda: GB Kft. 2000 Szentendre, Pátriárka u. 7.

2008-ban a magyar büntetőjog-tudomány harmas – egymással szoros kapcsolatban álló – évfordulót ünnepelhetett:

Csémei Károly arcképe

Bernolák Nándor-Balogh Jenő: A büntető törvények és a büntető novella című kiadvány címlapja

- 130 éve, 1878-ban fogadta el a magyar országgyűlés a büntettekről és vétségekről szóló 1878:5. törvénycikket, közkeletű nevén a Csemegi-kódexet;
- 100 éve, 1908-ban emelkedett törvényerőre az 1908:36. törvénycikk a büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról, azaz az I. novella;
- 80 éve, 1928-ban vált törvényé az 1928:10. törvénycikk a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról, azaz a II. novella.

Az ünnepi évben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, a Magyar Kriminológiai Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtörténeti

Albizottsága és a Magyar Jogász Egylet a 2008. június 19-én, az ELTE ÁJK Kari Tanácsstermében megrendezett tudományos ülésen emlékezett meg az I. büntető novella kibocsátásának 100. évfordulójáról.

Az alábbiakban a konferencia előadásainak szerkesztett, nagyjából tanulmányra fejlesztett változatát tesszük közzé.

Balogh Elemér

A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei

csán. A teljesség igényével és nagyfokú absztrakció érvényesítése mellett megfogalmazott modern büntetőjogi törvények valóban erőteljes elméleti igény kifejeződései, és hosszú (jog)történelmi folyamat eredményei.

A lényegében tökéletesen teljes, a kriminális életviszonyok egészének lefedésére törekvő szabályozás annak a sok évszázados törekvésnek az eredménye, amely a büntető ítélkezés kiszámíthatóságának megteremtését tűzte ki célul. Büntetőjogi normák az európai társadalmak legkorábbi szabályozási normáiban is fellelhetők, sőt olykor határozottan dominánsak voltak. Elég legyen ehelyütt a germán népjogokra utalnom, amelyek túlnyomórészt a vérdíjrendszerrel foglalkoztak, mai fogalmaink szerint tehát büntető anyagi és eljárási jogot rögzítettek.¹ A római jog tartalmazott természetesen büntetőjogi normákat is, de ezek a középkori jogéletre szinte semmilyen hatást nem fejtettek ki, az újkori büntetőjog-tudomány pedig lényegében önállóan alakította ki fejlődésének kategóriarendszerét.

I. A rendi büntetőjog

Az ősi magyar társadalom büntetőjogi normáiról, konkrét szabályairól nincsenek hiteles és részletes adataink. Az összehasonlító jogtörténet, néprajz nyújtotta források és indirekt kútfők együttesen azt valószínűsítik, hogy nemzeti keretek közt élő eleink a pusztai népek, valamint az indogermán népek egymáshoz sokban hasonló gyakorlatát követve a vagyoni elégtételadást tekintették a jogsértések, köztük a büntetőjogi értékelést igénylő cselekmények elintézési formájának. Ha belegondolunk, más megoldás nem is kínálkozott a konfliktusok kezelésére, hiszen a bosszú intézményes elfogadását a magasabban szervezett társadalmak valamennyien meghaladták.

A Szent István által megteremtett keresztény jogrend legfőbb újdonsága a sértetti pozíciót absztrakt értelemben magára vállaló, így a büntető hatalmat is magának vindikáló állam megjelenése volt. A vagyoni egyezkedés rendszere egy jó ideig még nyilván tovább élt, de a rendiség megszilárdulása végérvényesen visszaszorította a kompozícióra épülő jogrendet. A 14. századra megszilárdult nemesi jogok, az ún. szabadságok (*libertas*) a büntetőjog területén is kialakították

A modern kontinentális jogrendszerekben már régóta megszokott, hogy a büntetőjog szabályai, elsősorban a rávonatkozó normákat legmagasabb szinten összegző törvények világosan tagolt rendszert, szigorúan érvényesülő szempontok szerinti csoportosítást alkalmaznak. Eladdig, hogy ma már olykor némi ironia is megjelenik a büntetőjogi szabályozás kritikájakor, alkalmasint annak sarkos szerkesztési elvei és a laikusok számára helyenként nehezen követhető, „tudós-nyelven” megfogalmazott tényállásai kap-

azokat az eljárási (és benne az anyagi) normákat, amelyek alkalmazási feltétele a rendi jogállás megléte volt. Ez a szemlélet a nemesek egymás közti jogsértéseire vonatkozó szabályokat összegezte, de tudományos igényű összefoglalására természetesen nem került sor. A középkori jogunk legismertebb és méltán leghíresebb összefoglalását adó *Tripartitum* a büntetőjogi intézmények tárgyalásánál jellemző módon perjogi megfogalmazásban közöl lényeges és karakteres anyagi jogi fogalmakat.² E jogkönyvből meríthetjük leginkább átfogó ismereteinket a kor rendi büntetőjogáról.

A nemesi rendi büntetőjog legfontosabb strukturális jellemzője, hogy bizonyos csoportosítás felismerhető ugyan, de ezek a szabályok is elszórtan lelhetők csak fel, ami önmagában is utal arra a kissé lekezelő szemléletmódra, amelynek lényege, hogy büntetőjogi szabályokat csak annyiban rögzített Werbőczy, amennyiben azok a nemesi magánjogot érintették. Az említett csoportosítás volt tehát az az elméleti maximum, amit a szerző művének büntetőjogi tartalmú szakaszaiban érvényesített. A csoportosítás szempontját pedig a büntetések adták: tehát, modern szemléletünkkel teljesen ellentétben, a tényállásokat nem tartalmi okok platformján összegezte, hanem a közös szankció alapján rendezte őket egybe. Így azután a hűtlenség esetei közé a felségsértéstől a rokonyilkosságon át a végvárak feladásáig a legváltozatosabb tényállások kerültek.

Elmondható, hogy középkori jogunk a büntetőjog területén a legnagyobb szabályozatlanság állapotában volt, a rendi szabadságok világában privilegialis alapon folyt a bírászkodás. Az ún. közjogi büntetőjog szabályai, tehát a rendi előjogokat nem élvezők elleni eljárás a nyilvános gonosztevőket (*publici malefactores*) érintette, akik viszont szinte teljesen kiszolgáltatottak voltak uraiknak, akik bírák is voltak egyben. Tudnivaló ugyanakkor, hogy ez a közjogi ítélkezés jelentette a büntető jogtörténet lassan szélesedő „főutcáját”, hiszen a polgári társadalom nem a rendi kiváltságokat szélesítette, hanem ellenkezőleg: lebontotta azokat, megteremtve az absztrakt állampolgári jogegyenlőséget. Ennek jogtörténelmi előképei pedig leginkább a nyilvános gonosztevek elkövetői elleni eljárások voltak, amelyek alkalmával elvben nem számított a bűnös rendi állása sem.

II. Az újkori törvénytervezetek

Az újkori jogfejlődés Európában a büntetőjog területén látványos haladást ért el. Ennek több oka volt. A közreható tényezők között egyértelmű fontossági sorrendet nehéz lenne felállítani, de ez talán nem is szükséges. Egészen biztos, hogy a felgyorsult társadalmi, politikai és kulturális folyamatok releváns tényezőinek együtthatása eredményezte a büntetőjogi gondolkodás és normaalkotás szembeötlő újdonságait.

Az egyik legfontosabb tényező kétségkívül a megszilárduló és egyre hatékonyabban működő rendi

abszolutizmus állama volt. Az újkori európai államok korábban nem tapasztalt hatékonyságú adminisztratív gépezet birtokába kerültek. A társadalmak vagyoni gyarapodása az országok lélekszámának robbanásszerű növekedését, így a bűnözők számának emelkedését is magával hozta. A rendi abszolutizmus állama a középkorból megörökölt beidegződéseknek engedelmessé, a nyílt társadalmi egyenlőtlenséget tekintette természetesnek. A kiváltságos rendek viszonylag kislétszámú tagjain kívül esőket deklaráltak alattvalóknak tekintő állam energikusan lépett fel a bűnözőkkel szemben. A társadalom védelmének indokával a középkor kegyetlen szankcióit tovább alkalmazták, megjelent azonban egy teljesen új faktor is: az elméleti igénnyel megfogalmazott büntetőkódexek alkalmazásának lehetősége.

A központi hatalmak mindenhol támogatták Európában a büntetőtörvények megalkotását, mert bennük az államérdek szolgálatának hathatós eszközt látták. A „gondoskodó” állam első formája azután a felvilágosodás kori közhatalom lesz, amely tendenciózan megszünteti a tortúrát, és humanizálja, egyben racionalizálja a büntetéseket. Az újkori büntetőkódexek általánosan jönné tudósok alkotásai, akik büszkén vállalták a törvényjavaslat elkészítésére irányuló uralkodói felkéréseket. A kor nagy büntetőjogászai (Carpzow, Schwarzenberg, Feuerbach, Mittermaier etc.) közül többen maguk is gyakorló bírák voltak, munkáik tehát nem tisztán a katedratudomány termékei. Mindenesetre jellemző, hogy ezek a törvények nem a társadalom, hanem döntően a törvénykezéssel foglalkozó szakjogászok számára készültek.

A magyar fejlődés legfontosabb jellemzője ez idő tájt, hogy az ország a török és a német szorongatásában élt, és jórészt a középkorból megörökölt alapokon folyt tovább az ítélkezés. A büntetőjog elméleti művelésén csak nagyon kevesen fáradoztak, hatásuk nem mérhető. Csak a 19. század hozott áttörő változást, amikor több (sikertelen) törvényjavaslatot követően a kiegyezés korszakában megszületett végre az első, tegyük hozzá: mindenben a kor színvonalán álló büntetőtörvény (1878:5. tc.).

1. A Bencsik-féle javaslat

A szatmári békét követően a török, majd labanc sújtotta ország lassan ocsúdott évszázados dermedtségéből, de mindjárt az 1712. esztendőben önálló büntetőtörvény-javaslattal rukkolt elő. A szakirodalomban³ csak szerzőjéről, Bencsik Mihályról (1670–1728) emlegetett *operatum* a kor színvonalától nem sokkal elmaradó, és elveiben, szabályozási megoldásaiban helyenként kifejezetten elmélyült munka volt.

A tervezet rendszertani felépítése jellemzően mutatja a kor gondolkodását: az eljárásjog az első helyet foglalja el, mert az egykorú felfogás szerint a bírónak előbb van szüksége az elfogatás módozatainak ismeretére, mint a bűncselekmények tényállásának szabályozására. Látható, hogy a jogalkotó a tervezetet ez idő

tájt bevallottan a jogalkalmazó szervek, jelesül a bírák számára készítette, s csak másodsorban a társadalom tagjai, alkalmasint a jogsértők részére. Ez a szemlélet csak a 19. század derekán változott meg lényegesen.⁴ A bírócentrikus jellegzetesség mellett komoly haladásnak tekinthető, hogy míg Werbőczy a cselekményeket a büntetések szerint csoportosította, Bencsik a büntettek szerint. Ez már a modern jogi szemlélet eredménye; a bírónak törvényes fogalomra van előbb szüksége, amely alá a tényállást bevonhatja, a büntetés kérdése csak ezután merülhet fel.⁵

A törvényjavaslat tehát két részből áll: alaki jogból és anyagi jogból. Egyik rész sem tartalmaz általános részi kérdéseket; az ilyen tartalmú szabályozás az egyes konkrét tényállások taglalása során kerül rögzítésre. Ez természetesen nagyon esetleges, nem lehet azt mondani, hogy a súlyosabb büntettek körében említett beszámítási szempontok például milyen mértékben alkalmazandók más, enyhébb tényállások vonatkozásában. A javaslat büntetni rendeli például a fenyegetést a gyújtogatásnál, a lopásnál pedig a kísérletet a véghezvitt cselekménynél enyhébben büntetik. Részesség: emberölésnél csak sebesítésért felel mindegyik, ha nem ütött egyik sem halálos sebet, lopásnál az egy elkövetőre eső érték határozza meg a cselekmény és a büntetés súlyát.

Egy kis jóindulattal általános részi szabálynak mondható, hogy a javaslat felsorolja a rendes büntetéseket (*poena ordinaria*), amelyek a kor németországi gyakorlatának megfelelően rendre halált jelentenek: akasztást, lefejezést, tűzhalált, keréketörést. Szó esik még e büntetések súlyosításáról is (fej- és kézlevágás, felnégyelés, kar- és lábtörés, lófarkához kötés, tüzes fogókkal való szaggatás). Az ún. bírói büntetések (*poena arbitraria*) nem kerültek taxatív megfogalmazásra; a körülmények mérlegelése után a bíró szabadon dönthetett az alkalmazandó büntetésről (botozás, börtön etc.).

2. Az 1795. évi tervezet

A szakirodalomban általánosan elfogadott, hogy ez volt az első, relatíve modern magyar büntetőkódex-tervezet.⁶ Ez már valóban mindenben megfelelt a modern kodifikációs követelményeknek. A Bencsik-javaslat-hoz hasonlóan e munkálat is két részből állott: alaki és anyagi jogból. Ez az *elaboratum* sem tartalmazott még módszeresen tárgyalt általános részt, bevezetésében viszont huszonhárom pontban alapelveket közöl. Ezek az alapelvek (*principia*) bátran nevezhetők az anyagi és perjogi normák általános részi előképének. Mindjárt az első alapelv a *nullum crimen sine lege* elvéhez közelít, amikor így fogalmaz: „A büntett a büntetőtörvény szabad akaratból történő megsértése.” Az életbe léptető jogszabálytervezet ugyanis szó szerint kimondta, hogy e törvény hatálya lépésével érvényét veszti minden korábbi büntető jogszabály; a jogforrástani vonatkozás tehát egyértelmű, sőt a visszaható hatály tilalmáról is olvashatunk rendelkezést.

Foglalkozik a tervezet alapelveiben a beszámítás kérdésével, a visszaesséssel, a szándékosság-gondatlanság problematikájával, a kísérlettel, a társ-tettséggel, a büntetés céljával.⁷ A büntetéssel szemben támasztott követelmények: minden büntetésnek azonnalinak, határozottnak és alkalmasnak kell lennie. Ügyelni kell arra, hogy a büntetések ne váljanak újabb büntettek forrásává. Büntetesként nem alkalmazható olyan *malum*, amely a büntetés céljával teljesen ellenkezik. A szankció álljon arányban azzal a rosszal, amelyet a büntett a közösségnek okozott, továbbá felül kell múlnia mindazt az előnyt, amelyet a tettes cselekménye elkövetéséből remélt. A könnyebben eltitkolható bűncselekményeket súlyosabban kell büntetni, nemkülönben azokat, amelyeket gyakrabban követnek el. A szankciók kiszabásánál arra is ügyelni kell, hogy megtérüljön mind a közösségnek, mind a magánszemélyeknek okozott kár. A büntetés kiszabásánál nagy nyomatékkal kell figyelembe venni a bűnös életkorát, nemét, társadalmi helyzetét; a tervezet felfogása szerint a műveltebb embereknek csekélyebb hátrány is elegendő ahhoz, hogy megjavuljanak. Nem lehet minden esetben „gépiesen” ugyanazt a fajta büntetést kiszabni, még ugyanazon büntett elkövetésével vádolt személyek terhére sem.

A büntetési nemekről szólva a tervezet megenged bármiféle szankciót, amely alkalmas a közbiztonság megóvására. Fenntartja tehát a halálbüntetést is, de általában megtiltja annak minősített változatait, leginkább az emberi jóézésre való hivatkozással. Fenntartotta az *operatum* a testi büntetést is, még hozzá főszabály szerint a nagy nyilvánosság előtt való fogatatosítás képében. Az országos gyakorlatnak megfelelően a férfiakat bottal, a nőket korbáccsal kellett ültetlegelni – előzetes orvosi vizsgálatot követően. Egyébként a részletekben végrehajtott száz bot- vagy korbácsütés egy évi börtönnel ért fel; ezt az arányt mindenhol be kellett tartani, minthogy a kétféle büntetési nem egymással helyettesíthető. A testi büntetések alól kivették a honoráciorokat, a városi polgárokat és a nemeseket, ennyiben tehát nem érvényesült a rendi előjogokat egyébként félretevő tervezet egyenlőség eszméje.

3. Az 1830. évi tervezet

Bár a munkálatokat elindító instrukciók legfontosabbika félreérthetetlenül az a vezérlő elv volt, hogy a bizottság dolga csupán az előző *operatum* aktualizálása, ezt a kodifikátorok igyekeztek valódi tartalommal megtölteni. Legfőbb bizonyosság e törekvésre a mű szerkezete. Az újkori büntetőjog fejlődésének egyik jellemző sajátossága, hogy az újszerű tudományos megközelítések nagyon gyorsan megjelentek a tételes jogi normákban, legalább tervezetként. A jogi fogalmak, intézmények egymáshoz való strukturális viszonya a jogfejlődés fontos minőségi dimenziójává lépett elő. A kontinens jogfejlődésére közismerten nagy hatást kifejítő francia forradalom hatására megszületett napóleoni büntető törvénykönyv (*Code Pénal*, 1810)

egyik lényeges dogmatikai újítása az volt, hogy a büntetendő emberi magatartásokat három csoportba sorolta – ezt nevezzük *trichotom* osztályozásnak. A kategorizálás jelentőségét főként a hozzájuk fűzött eltérő jogkövetkezmények adják. Ma már tudjuk, valóban időtállóan bizonyult az az egykorú gondolat, hogy a büntetőjog szankciórendszerét gyökeresen át kell alakítani, és ennek jegyében a súlypontot a halálbüntetésről a megjavítás esélyét mindig magában rejtő szabadságvesztésre kell áthelyezni. A szabadságelvonás alapszankciójának hatékony érvényesüléséhez természetesen szükség volt olyan árnyalt intézményrendszerre, amely a minőségi distinkciók széles skáláját képes hordozni. A törvényi szabályozás markáns állásfoglalását mi sem fejezhetette ki meggyőzőbben, mint a világos, tagolt dogmatika. Az újkorban gyorsan fejlődő jogdogmatika ugyanis helyesen ismerte fel a jogforrások tartalmi és formai elemei összefüggésének jelentőségét. A törvények főként a bírák számára készültek (a jogtudósok közül számosan maguk is bírások voltak), a jog elmélete, a jogalkotás és jogalkalmazás között nagyon eleven volt a kapcsolat. A felvilágosodás idején csúcspontját elérő újkori törekvés, a bírónak a törvény betűjéhez való láncolása⁸ ugyan kissé szélsőségesnek bizonyult, a büntetőtörvényhez való szigorú igazodás maximája azonban tartós iránnyá szilárdult. A liberális jogi reformmozgalom találta meg azután a kívánatos egyensúlyt az aprólékos és rengeteg kötöttséget hordozó jogi szabályozás, és a béklyókat nehezen tűrő bírói jogalkalmazás között a bizonyítékok szabad mérlegelése elvének kimondása és érvényesítése által.

A törvények tartalmának szerkezeti felépítése tehát jóval többet jelentett, mint pusztán tagolást. Hiszen valamennyi törvényi jogforrás jellemzője, hogy az elméleti igényel készült munkálatokat a jogalkotó aprólékosan tagolta, mert az áttekinthetőség mellett a hivatkozás lehetőségi feltétele is ez volt. A nagyobb és kisebb szerkezeti egységek egymáshoz való viszonya természetesen minőségi szempontokat is kifejezett. A 17–18. századi büntetőtörvények, mint fentebb láttuk, tipikusan kettős tagolásúak voltak. A kézenfekvő gyakorlatias szempontok, hogy ti. a törvény elsősorban a bírák számára készül, a bírónak pedig elsősorban perjogi kérdésekben kell gyors döntéseket hoznia, azt eredményezte, hogy a kétosztatú törvényszövegek első fele mindig alaki jogot tartalmazott, és a második fele rögzítette az anyagi jog intézményeit. Ez az állapot pontosan tükrözte az európai jogfejlődés egyik nevezetes vonását, miszerint az eljárásjog az anyagi jog „bölcsője”.⁹ Megfelelt ugyanakkor az egykorú magyar jogi szokásoknak is. A két részt tartalmazó törvényszövegek közelebbről mai fogalmaink szerinti „különös részek” voltak, hiszen az adott jogforrás egészére vonatkozó, általános szabályokat még nem tartalmaztak. Az a felismerés, hogy effajta dogmatikai egységre nagy szükség van, csak a 19. század elejére született meg. A kodifikátorok előtt fekvő 1795. évi *elaboratum* már tartalmazott egy *Principia* elnevezésű bevezetést, ám ennek a normatív szöveghez való viszo-

nya kétséges volt, ezért azt egyszerűen elhagyták. Az európai fejlődés trendjének helyes ismeretében persze nem ezt kellett volna tenni, hanem önálló szerkezeti részként, tartalmilag továbbfejlesztve beemelni a főszövegbe, ám nem ez történt. Kétségtelen, hogy a készülő kódextervezet legkomolyabb visszalépése ez volt. Megállapítható azonban fontos dogmatikai, tartalmi előrelépés is.

A kodifikátorok a francia büntetőtörvény szerkezeti megoldása felé elmozdulva három részre osztották művüket: az első az eljárásról (*De forma procedendi*), a második az egyes bűntettekről és büntetéseikről (*De criminibus in specie et eorum poenis*), a harmadik pedig a kihágásokról és büntetéseikről (*De delictis criminalitatem non involventibus, eorumque poenis*) szólt. Ez a felosztás a magyar büntetőjog kodifikációs fejlődéstörténetében mondhatni korát megelőző, hiszen a más-különben európai színvonalú Deák-féle javaslat anyagi jogi része sem tartalmazott a kihágásokkal foglalkozó részt.¹⁰ További, jellemzően magyar kodifikációs vonása az 1830. évi tervezetnek,¹¹ hogy egyfajta enciklopédikus buzgóság jegyében a büntetőtörvényhez lazán illeszkedő egyéb jogforrásokat is kimunkáltak. Hasonló módon jártak el az 1795. évi tervezet készítői is, esetünkben azonban a kiegészítő jogforrások bővülése állapítható meg. Ezek: börtönügyi rendtartás (*Tractamentum captivorum*), a vérhatalmat gyakorló törvényhatóságoknak szánt iránymutatás (*Instructio pro jurisdictionibus jure gladii pollutibus*), és az igazságügyi orvostan alapszabályai (*Instructio circa ordinandas et peragendas medico-legales investigationes et cadaverum sectiones, exaranda item visu reperta et depromenda judicia medico-forensia, quatenus haec ad delicta, et causas criminales referuntur*).

A tervezet egy további feltűnő és fontos vonása az, hogy az egyes cikkelyekhez a jogalkotó aránylag részletes indokolást fűzött.¹² A hol rövidebb, hol hosszabb magyarázatokról nem tudni, hogy az országgyűlésnek beterjesztendő végleges normaszövegben is helyet kaptak volna-e; nyilvánvalóan nem rendelkeztek önálló forrásfunkcióval; ma úgy mondanánk: egyfajta „miniszteri indokolásként”, az autentikus értelmezést segítő céllal íródtak.

a) A bevezetés

Az *operatum* meglehetősen rövid bevezetést tartalmaz, amely összesen három szakaszra oszlik. Ezt a szerkezeti részt a jogalkotó szemlátomást nem ruházta fel komoly tartalmi elemek kifejtésének funkciójával. Az itt olvasható megállapítások inkább úgy tekinthetők, mint a mű szerkezetének rövid, eligazítást adó megvilágítása. E szerint a tervezet a kriminális és a kriminalitás határát el nem érő, de büntetendő cselekmények szabályozását, valamint az eljárás rendjét adja. Itt kell megemlíteni, hogy az 1795. évi tervezetben még nagyon fontos szerepet betöltő, az anyag elejére helyezett Alapelveket (*Principia*) a kodifikátorok, mint fentebb láttuk, elhagyták. A bevezetésnek így dogmatikailag semmiféle tartalmi funkciója nincs.

b) Az eljárás

A perjogi rész szerkezetileg homogénnek mondható, azaz nem bomlik további fejezetekre. Valamiféle eljárásjogi általános részt tehát hiába keresünk,ilyent – mint fentebb már utaltam rá – az egész tervezet sem tartalmaz. A tradícióknak megfelelően a mű cikkelyekre (*articuli*) tagolódnak, amelyeket sorszámmal és címmel is ellátott a jogalkotó.

A német-osztrák jog befolyása észlelhető azon a megközelítésen, ahogy a tervezet a bizonyítékokat, pontosabban a bizonyítási eszközöket osztályozza. Kiemelten és nagy hangsúllyal kezeli a beismerő vallomást, és mellette tárgyalja az összes többi bizonyítási módozatot. A terhelt vallomásának tehát olyan bizonyító súlyt kölcsönöz, hogy arra önmagában büntető ítéletet lehetett alapítani.¹³ Mindazonáltal a vallomás kivételével és tartalmának mérlegelésével kapcsolatban árnyalt és feszes szabályozást olvashatunk, ami az egyoldalúság alól kétségekívül felmentést ad. Eszerint csak az a beismerő vallomás írható a terhelt rovására, amely önkéntes, világos, teljes, megalapozott, a bíróság előtt elhangzott és szilárd. Ezeket a kritériumokat a jogalkotó – feltehetően – konjunktív feltételeknek tekintette, tehát bármelyik hiánya elerőtlenítette a vallomás egészének hitelét, vagyis ekkor pusztán erre nem alapozhatta a bíró a törvény teljes szigorával lesújtó ítéletét (*poena ordinaria*).

c) Az egyes bűntettek és büntetéseik

Rendszertani szempontból a tervezet jelentős kodifikációs eredményeként értékelhető a második rész (*De delictis eorumque poenis*) belső rendszerezése. Már az őstervezetben is megtalálható az alábbi klasszifikáció, amely kifejezetten tartalmi megfontolások alapján szedi csokorba a büntetendő tényállásokat. Az egyes osztályok (*classis*) a következők: 1. A közbiztonság elleni bűntettek; 2. Az ember veleszületett jogait sértő bűntettek; 3. Az ember szerzett jogait sértő bűntettek; 4. A vallást és erkölcsöt sértő bűntettek. Mint fentebb már utaltam rá, az 1830. évi tervezetnek nincs mai fogalmaink szerinti anyagi jogi általános része, még annyi sem, mint az 1795. évinek. Ehelyütt voltaképpen az egyes büntetendő törvényi tényállásokat szedte csokorba a kodifikátor, a hozzájuk rendelt szankcióval.

d) A kihágások

A kihágás (*delictum politicum*) szabályozása a tervezet igazi újdonsága, és rendszertanilag is kiemelkedő jelentőségű. Az *elaboratum* meghatározása szerint ide tartozik minden olyan jogsértés, amely nem esik a büntetőjog hatálya alá.¹⁴ Itt a szoros értelemben vett kriminalitásra kell gondolnunk, tehát azokra a tényállásokra, amelyek büntetendők, bizonyos szankcióval fenyegeti őket a közhatalom, de fogalmilag igyekszik elhatárolni a büntettektől. Hogy itt valóban leginkább a későbbi fogalmak szerinti kihágásra kell gondolnunk, arra abból következtethetünk, hogy az alapul szolgáló normaszegés nem pusztán a büntető törvényt érinti, hanem

általában törvényeket, sőt egyéb hatósági rendelkezést (*publica ordinatio*) említ.

Szembeötlő, hogy míg a büntetőjogi részben nem, itt külön említésre kerültek maguk a kiszabható büntetések *in abstracto*. Ezek: pénzbírság, vagyonelkobzás, meghatározott jogoktól való megfosztás (ma ez jobbára a közügyektől való eltiltásnak felelne meg), szabadságvesztés, testi fenyítés és kitiltás. A jogfosztást esztendő(k)ben kellett megállapítani, a börtönnel és bilincsel súlyosított fogság (*arestum*) azonban hat hónapon túl nem terjedhetett. A testi fenyítést alkalmazta, annak mértéke az egy alkalommal kimért 25 ütést nem haladhatta meg. Megjegyzem, kriminális ügyekben is ez volt az egykorú országos gyakorlat; ritkán szabtak ki a reformkor derekától már ezt meghaladó mértékű botbüntetést önálló szankcióként.¹⁵ A tervezet külön cikkelyekbe gyűjtve tárgyalja az egyes kihágási tényállásokat.

e) Egyéb normák

A kodifikáció során nemcsak a szoros értelemben vett büntetőtörvény normáit fogalmazták meg, hanem (ma így mondanánk:) „törvénycsomag” jelleggel olyan kiegészítő szabályozás is készült, amely igyekezett teljessé tenni az alaptörvényt. Ennek során a jogalkotók megfogalmaztak egy büntetőjogi rendtartást, egy törvényhatósági iránymutatást, és az igazságügyi orvostan alapszabályait is rögzítették. Különösen ez utóbbi tervezet érdemel figyelmet, mert a Lenhossék Mihály helytartótanácsos, országos főorvos által készített, a jogi albizottság által megvitatott és változtatás nélkül elfogadott instrukció úttörő a maga nemében. Kijelölte a szabályozás hatálya alá tartozó ügyeket, rögzítette az élő embereken és holttesteken elvégzendő vizsgálatok feltételeit, megállapította a törvényhatóságok és az orvosok feladatait, a látleletek, boncolási jegyzőkönyvek tartalmát, végül leszögezte azon alapelveket, amelyeket az orvosoknak szakvéleményük meghozatalánál szem előtt kell tartaniuk.

4. A Gál-féle „javallat”

Nemcsak az anyaországban, hanem a török kiűzése után is önálló közigazgatás alatt tartott Erdélyben ugyancsak jelentős volt a jogi gondolkodás. A büntetőjogi praxis elmaradott állapota ugyanolyan aggasztó volt, így érthető, hogy akadt egy tudós férfiú, aki 1839-ben megalkotta az első erdélyi büntetőtörvény-tervezetet.¹⁶ Gál László munkája a tudományos közvélemény homlokterében még mindig nem foglalta el az őt megillető helyet, aminek főleg az az oka, hogy a honi tudományosság – máig – csupán az 1843. évi magyarországi Deák-javaslattal foglalkozik behatóbban.

Az *elaboratum* eredeti dogmatikai rendszert alakított ki, tipikus példaként a magyar büntetőjogi gondolkodásban akkortájt végbemenő paradigmaváltásnak: már alkalmazza a bűncselekményeknek büntetettre és vétségre/kihágásra való (francia hatásra egyre széle-

sebb körben terjedő) felosztását, de ugyanabban a törvényben kívánja elhelyezni a büntetőeljárás szabályairól szóló részt is. A polgári társadalom korában a dogmatika számára azért fontos a külön törvényben való elhelyezés, mert az állam és a polgár jogállása így külön hangsúlyt kap. Ennek felismerése és igénylése már a liberális jogállam-konceptió része, amelynek főbb törekvései mind céljai felől érthetők meg, ez pedig a rendi struktúrák lebontása volt.

A „*Büntető és fenyítő törvény könyv*”¹⁷ első szerkezeti része „A gonosz tettekről és azoknak büntetéséről” címet viseli. Ez főleg mai értelemben vett különös rész, de több általános részi kérdés is szerepel benne. Az első hat szakasz¹⁸ kifejezetten alapfogalmakkal foglalkozik, tehát bátran állíthatjuk, hogy a magyar büntetőjogi kodifikáció-történetben az első, kissé bártortalanul szerkesztett általános résszel állunk szemben. A javaslat megfogalmazója tehát láthatóan már tudatában volt némiképp az általános részi kérdések önálló tárgyalásának jelentőségével és rendszertani fontosságával. Kiemelést érdemel mindjárt az első rész első szakasza (NB. a 'szakasz' itt nem paragrafust jelent, hanem inkább fejezetet!), amely nyolc paragrafus terjedelemben foglalkozik kifejezetten általános kérdésekkel. Itt olvasható például a *crimen* fogalmának meghatározása. Tudnivaló, hogy a korabeli latin terminológia a büntetendő cselekmények jelölésére legáltalánosabb értelemben a *delictum* szót használta, a *crimen* főként a középkori eredetű „nyilvános gonosztevők” (*publici malefactores*) jelölésére szolgált. A magyarországi hivatalos latinitás utolsó esztendeiben, a 19. század derekán is egyfajta bizonytalanság állapítható meg a büntetőjogi forrásokban a két kifejezés használatakor. Nagyjából mégis az mondható, hogy a *crimen* a legsúlyosabb bűntettek meghatározásakor került elő, és ez a jogi szabályozás fejlődése fő áramának is megfelelt, hiszen a közjogi jellegű büntetőjogi értékelés szorította ki a privilegiális rendszert, és nem fordítva. Amikor Gál László mindjárt műve elején meghatározza a „gonosztett” fogalmát, nyelviileg is teljesen egybemossa, egyszerre szerepelteti a két fogalmat, emígy: „A gonosz tettekről és azoknak büntetéséről / *De delictis criminalibus et eorum poena*”. Az említett 'gonosztett' kifejezést nem főnévként, hanem tulajdonképpen jelzőként használja (*delictum criminalis*), ami érdekes nyelvi bizonyítéka annak, mennyire nem szilárdult még meg a büntetőjogi szaknyelv kifejezésára.

A szaknyelvi variációk nem merültek egyébként ki a magyar–latin szavak kapcsolatrendszerében, hanem számos német *terminus technicus* is felbukkan a javaslatban. Ez igazi kultúrtörténeti kuriózum, Erdélyben persze a tradíciók ismeretében korántsem meglepő. Az erdélyi szászok is szerves részét alkották a korabeli Transylvania „jogállamának”, így nem meglepő, hogy egyes magyar szakkifejezések az ő nyelvükön is megjelennek. Szintén az első részben, annak 3. szakaszában találjuk az első példát erre, amikor a „súlyos vétség” fogalmát Gál németül is megadja: *Übertretung*. Ezzel

a második részre utal, ami részletesen tárgyalja a tényállásokat. E második részben a legnagyobb egyébként a kazuisztika. Itt kapnak helyet a vallás és erkölcs elleni deliktumok, és rendszertani szempontból ez a legizgalmasabb rész. A vétség és a kihágás közti fogalmi különböztetést hiba volna elvárni a javaslatból, az a felismerés azonban világosan tetten érhető, hogy meg kell konstruálni a hagyományosan és nyilvánvalóan súlyos bűntettek (*crimina*) mellett (legalább) egy enyhébb kategóriát is. Nem tudjuk, hogy Gál mennyire vette munkája elkészítésekor alapul a korabeli francia törvényeket, de ténylegesen ennek a folyamatnak az áramába kapcsolódott bele munkájával.

5. Az 1843. évi javaslatok

Az 1840. évi országgyűlés által felállított kodifikációs bizottságok önálló törvénytervezeteket fogalmaztak meg a büntető anyagi, eljárási jog és a börtönügy vonatkozásában. E jogterületek önálló jogforrásban való elhelyezése világosan kifejezésre juttatja azok önálló dogmatikai fontosságának felismerését is. Akkortájt ugyanis Európa fejlett országaiban e szabályozási területeket már nem mosták egybe, hanem külön-külön rögzítették a releváns normákat. A liberális jogelvek térhódítása is tetten érhető ezen a folyamaton, hiszen az abszolutisztikus állam elleni jogi harc része volt az a törekvés, amely az állampolgár (és nem alattvaló!) jogait nagy hangsúllyal, részletesen és egyedi jogforrásban elhelyezve kívánja biztosítani. A legtöbb vonatkozásában már a mai rendszertani igényeinket is kielégítő 1843. évi javaslatok legértékesebbje a Deák nevével méltán fémjelzett anyagi jogi javaslat volt. Az irodalomból jól ismert, itt csak röviden említtem. Dogmatikája az egykorú európai büntetőtörvények tanulmányozását tükrözi; tudjuk, hogy a kodifikációs munkálatok során több mint tíz kódexet tartottak Deákék kezében, és még Mittermaier heidelbergi professzorral is folyamatos levelezésben állottak. Az anyagi jogi törvénytervezet két részből állt: általános és különös részből. Az általános rész (az 550 szakaszból 107 ide tartozik) a legtöbb olyan jogi aspektust kifejti (és pedig nagyon hasonló tartalommal), amellyel a modern büntetőjog-tudomány is foglalkozik. A javaslat *bichotom* rendszert érvényesít, a tervezet szövegében csak büntett szerepel, a kihágásokra nézve alacsonyabb szintű jogszabályokat téve irányadónak. („Toldalék. A közfenyíték alá tartozó rendőrségi kihágásokról, s azoknak büntetéséről.” Összesen 39 §)

A javaslat jogászai megoldásai kimondottan elegánsak voltak, az európai liberalizmus legszebb értékeinek foglalatai. Kimondhatatlan kár, hogy a főrendi tábla ellenállása miatt nem lett belőle törvény.

III. A Csemegi-kódex

Az ún. Csemegi-kódex már részletes címében is kifejezésre juttatja legfontosabb dogmatikai alapvetését,

amennyiben utal a büntetésekre és vétségekre.¹⁹ A törvény szerkezetében is sokban követi a Deák-javaslatot:

Első rész. Általános határozatok (Deáknál: Általános rendeletek)

Ez az ún. általános rész, amely kilenc (Deáknál: nyolc) fejezetre oszlik: 1. Bevezető intézkedések; 2. A területi és személyi hatályról; 3. A büntetések; 4. A kísérlet; 5. A részesség; 6. A szándék és gondatlanság; 7. A beszámítást kizáró vagy enyhítő okok; 8. A bűnhalmazat (ez hiányzik Deáknál); 9. A bűnvádi eljárás megindítását és a büntetést kizáró okok.

Második rész. A büntettek és vétségek neveiről és azok büntetéséről (Deáknál: Külön rendeletek a büntettek egyes neveiről s azoknak büntetéséről). Mindkét kodifikációs remekmű „különös részi” címének megszövegezésében visszhangzik az akkori közelmúlt latin nyelvű elaborátumainak jól ismert titulusa: *Codex de delictis eorumque poenis*.

A kódex dogmatikailag tehát a büntetendő cselekmények hármas felosztása (*trichotomia*) mellett tört lándzsát. Ez jelentette akkor a modernitást, amit az azóta eltelt idő bőségesen igazolt. Nem ment azonban vita nélkül. A miniszteri indokolás részletesen érvelt, és pedig dogmatikai és a nemzetközi komparatiztika arzenálját egyaránt hasznosítva: „Alig van kérdés, mely világosabb bizonyítékot nyújtana arra nézve, hogy egy törvényhozás sem áldozza fel a gyakorlati célszerűséget a pusztán theoretikai következetességnek, mint éppen a büntető törvénykönyv felosztásának kérdése.”²⁰ Hivatkozik főleg a német jogtudomány egyes képviselőire, mint akik ellenzöi a hármas felosztásnak, de azután rögzíti, hogy a tételes joggá vált büntető kódexek (1867: belga, 1871: német, olasz és osztrák javaslatok) rendre a *trichotomia* talaján állanak. A hármas felosztással szembeni érveket (elvtelenség – ti.

hiányoznék a vétség ismertető jellege –, igazságtalan szigor) mind sorra veszi a miniszteri indokolás, és tételesen cáfolja azokat. Fontos tapasztalati érve, hogy „a nép józan érzelmével ellenkezik egy genericus elnevezés alá foglalni az atyagyilkosságot és a becsületsértést [...]”.²¹ Az is lényeges, hogy az árnyaltan alkalmazott szabadságvesztés-büntetési nemeknek megfelelőbb a *trichotomia*.

Az indokolás folyamatosan reflektál a Deák-javaslatra, és elemzi az ott rögzített büntetési nemeket. Megállapítja, hogy lényegében ott is „háromnemű szabadság-büntetést” állítottak fel: (1.) az egyszerű fogságot (*arrestum simplex*), (2.) a féléven aluli, és (3.) a féléven felüli rabságot. Oda konkludál a miniszter, hogy „Neveztessek az 1., 2. alá eső csoport vétségnek, a 3. alatti pedig büntettnék: ez által nem történik egyéb, mint egy az életben és gyakorlatban fennálló, magát mindenhol, még a törvényhozás előtt is érvényesítő különbség jelöltetik meg az annak megfelelő szóval,”²² majd pedig a kortárs jogi nyelvtörténet példáit is felhozza (uo.).

A képviselőházi vitában néhány ellenvetés megfogalmazódott ugyan, de érdemi vita nem bontakozott ki. Komjáthy Béla ragaszkodott a deáki megoldáshoz. Pauler Tivadar, a javaslat előadója kifejtette, hogy hazai praxisunk addig is ismerte a büntettek és vétségek közti megkülönböztetést. Utalt arra, hogy az 1843-as javaslat, a badeni minta nyomán, mellőzte ugyan formálisan a hármasságot, de mégis „gyakorlati alkalmazást nyert” benne. Szilágyi Dezső elfogadta a hármas felosztást, de csak a deliktumok súlya szerinti érvelés mentén. Sajnálta, hogy a kihágások nem foglalhatnák a javaslatban.²³ Mint tudjuk, szintén Csemegi Károlynak köszönhetően, a kihágási kódex is hamarosan elkészült, kiteljesítve és megkoronázva a *trichotomia* magyarországi kodifikációját.

Jegyzetek

¹ Vö.: Rüping, Hinrich-Jerouschek, Günter: *Grundriß der Strafrechtsgeschichte* (4., völlig überarbeitete Auflage, München, 2002, 4–6. p.); Sellert, Wolfgang: *Studien- und Quellenbuch zur Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. Bd. I (Aalen, 1989); Kroeschell, Karl: *Deutsche Rechtsgeschichte*. I. (II. Auflage, Köln, 1999).

² Hiába keressük például Werböczy fő művében a nagyobb hatalmaskodás (*actus maioris potentiae*) tényállásait ilyen cím alatt; megtaláljuk viszont a híres öt esetet (*quinque casus*) a „föbenjáró ítéletek” sorában (Tripartitum, II. 42. 5. §.)

³ A Bencsik-javaslat mindmáig egyedülálló, szisztematikus feldolgozását a fiatal Bónis György végezte el, aki szemináriumi dolgozataként publikálta e munkáját, amelyben lándzsát tört a törvényjavaslat úttörő minősítése mellett: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben* (Budapest, 1934). Bónis utóbb nem foglalkozott bővebben büntetőjog-történettel, és a későbbi irodalom is jelentősen visszaminősítette a nagyszombati professzor művét.

⁴ Az 1843. évi javaslat megfogalmazására kiküldött bizottságban elnöklő Deák kifejezetten ezen az állásponton volt; a kortárs, egyben a munkacsoport tagja, Pulszky Ferenc így emlékezik: „Amint a büntető törvénykönyv kidolgozásához hozzá láttunk, Deák mindjárt kifejtette nézetét, hogy a büntető törvénykönyv nem csupán a bírák s ügyvédek számára készül, hanem főleg a nép

számára, annak tehát oly nyelven kell írva lenni, hogy azt megérthesse minden vádlott, eszerint világos legyen, egyszerű s kerülje ki a tudós technikai kifejezéseket.” (Pulszky F.: *Életem és korom*. Budapest, 1884, 147–148. p.)

⁵ Ez a felfogás fogalmazódik meg a Bencsik-javaslat saját célkitűzésében is: „*De praxi criminali iuxta demerita malefactorum classificandis poenis.*”

⁶ A tervezet szisztematikus feldolgozása Hajdu Lajos munkáját dicséri: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Budapest, 1971).

⁷ A tervezet szól a megelőzésről is (8. alapelv), elítélve a bosszút: „*vindicta igitur in nulla casu poenae obiectum esse potest, semperque legum sanctitatem dedecet.*”

⁸ A Magyarországon is rövid időre életbe léptetett, majd a nevezetes tollvonásnak „áldozatul esett” *Sanctio Criminalis Josephina* (1787) nyíltan és félreérthetetlenül így fogalmazott: „Der Kriminalrichter ist an die buchstäbliche Beobachtung des Gesetzes gebunden, so weit in demselben auf die Missethat die Grösse und Gattung der Strafe genau, und ausdrücklich bestimmt ist: Es ist ihm bei strenger Verantwortung die gesetzmässige vorgeschriebene Strafe weder zu lindern, noch zu verschärfen erlaubt.” (I. § 13.)

⁹ A római jog megboldogult szegedi tanára – sokunk szeretett professzora –, Pólay Elemér gyakorta említett megállapítását

idézem: a római jog intézményeinek fejlődéstörténetét tárgyalva használta többször ezt a megállapítást, miszerint „az eljárási jog az anyagi jog bölcsője”.

- ¹⁰ Más kérdés, hogy ez alkalmasint nem hibája az 1843. évi munkálatnak sem, hiszen a dogmatikai fejlődés addigra már eljutott odáig, hogy a kihágásokról szóló törvényi szabályozást önálló jogforrásban helyezte el – így adva nyomatékot annak a ténynek, hogy a büntetendő emberi magatartásoknak két radikálisan különböző csoportja van. Az anyagi jogi részhez mindazonáltal csatoltak ugyan egy „*Policiai kihágások*” címet viselő anyagot, amely azonban dogmatikailag „testidegennek” tekinthető.
- ¹¹ A tervezet datálása nem egyszerű feladat, mert egykorú autentikus dátumozás nem készült, mivelhogy az elkészült tervezet egy folyamat része volt, és szinte állandóan változtattak a szövegen. Az őstervezet, tehát az első kompakt szövegváltozat 1829 folyamán elkészült, nyomtatásban is megjelent, de ezen még rengeteg változtatást eszközöltek. A jegyzőkönyvek szerint a nagyjából véglegesnek tekinthető változat is elkészült 1829 végére, a *Subdeputatio Juridica* az év utolsó napjaiban tárgyalta, elfogadására és kinyomtatására pedig 1830. január első napjaiban került sor. Az érdemi munkaváltozat és a „végleges” normaszöveg így 1829-ben elkészült, formai elfogadása azonban átcsúszott a következő évre, így összegezve: leginkább elfogadhatónak tekinthető a tervezet 1830. éviként való aposztrofálása.
- ¹² Ezeket az értelmező szövegelemeket érdekes módon nem a vonatkozó cikkelyben, hanem a közvetlenül megelőző legvégén helyezték el – talán valamilyen tipográfiai megfontolásból.
- ¹³ „*Quemadmodum sine legitima confessione, aut legali probatione nemo poena affici potest; ita si alterutrum horum adluerit, poena*

lege praescripta locum obtinebit.” (1. Prima Art. VI. § 1.) Már az ún. őstervezet megfogalmazói is erre az álláspontra helyezkedtek, s a véglegesnek szánt szöveg sem változtatott ezen érdemben.

- ¹⁴ A tervezet megfogalmazása szerint: „*Delictorum politicorum nomine veniunt omnes possibiles excessus et transgressiones legum et publicarum ordinationum, criminalitatem non involventes.*” (Pars III. Art. 1. §. 1.)
- ¹⁵ Lásd Bató Szilvia: *Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban* (Acta Jur. et Pol. Szeged, 2002, Tom. LXII. Fasc. 1., 25. p.)
- ¹⁶ Az *operatum* szövegét Hajdu Lajos rendezte sajtó alá, aki alapos bevezetőt is írt hozzá: *Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet. 1839.* (Budapest, 1992).
- ¹⁷ A munka nyelvi jellegzetessége, hogy a címet és a fontosabbnak gondolt szövegközi meghatározásokat, jogintézményeket, mintegy a precizitás kedvéért, latinul is rögzíti a szerző. A törvénytervezet egykorú „szaknyelvi” címe tehát: *Universalis Sanctio seu Codex de Delictis eorumque poenis.*
- ¹⁸ Az ominózus hat szakasz a következő: 1. A gonosz tettekről általánosan; 2. A gonosz tettek büntetéséről egy általánosan; 3. A halálos büntetés vagy rabság – következményeiről; 4. A gonosz tettek büntetését terhelő vagy könnyítő környüállásokról; 5. A büntető törvények erejének elenyészéséről, az elégtételen vételre nézve (antiquatio); 6. A gonosz tettek el-osztásáról.
- ¹⁹ *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878:5.tc.) és teljes anyaggyűjteménye.* Szerkesztette: Löw Tobiás (Budapest, 1880).
- ²⁰ Uo., 39. p.
- ²¹ Uo., 40. p.
- ²² Uo., 41. p.
- ²³ Uo., 169. p.

Máthé Gábor

Adalékok a büntetőjog-gyakorlat kérdéseire a két nagy kodifikáció között

1. A 19. század két meghatározó hatású magyar büntetőjogi kodifikációja egyedülálló teljesítmény jogtörténetünkben. Az 1843/44. évi *Deák-féle büntetőjogi javaslatokat* a kor tekintélyes tudósa, C. A. Mittermaier európai jogalkotásnak minősítette, hangsúlyozva, hogy: „semmilyen más törvényhozó mű nem viseli magán oly magas fokon ama törekvés jegyeit, hogy a kor haladásának, az igazságosság követelményeinek és az új büntetőjogi eszméknek megfelelő törvénykönyvet alkosson, mint éppen a magyar tervezet.” Országgyűlésünk azonban sajátos módon elzárkózott a korszellem befogadásától, és így három és fél évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy megszülethessen a klasszikus jogdogmatika remeke, az 1878:5. tc. és az 1879:40. tc. A Btk. és a Kbt. a büntető anyagi jogi egységet reprezentálják. Az alkotóról, Csemegi Károlyról elnevezett Btk. normaszövegében és indoko-

lásában egyaránt míves munka, azóta sem meghaladott egyéni teljesítmény. Ahogy a magyar büntetőjog-tudomány kimagasló képviselője, Király Tibor akadémikus értékelő méltatásában írta: „Az Indokolást a magyar jogi irodalom elismeréssel tárgyalta, hangsúlyozta annak tudományos értékét. Valóban, az *Indokolás* ismerteti a különféle elméleti álláspontokat, és választ tartalmaz mindazokra a kérdésekre, amelyeket a kor büntetőjog-tudománya napirenden tartott. Az álláspontok kifejtése rendszerint nem nélkülözi a jogpolitikai indokok megvilágítását sem.”¹ A kódex hatása példátlan, hiszen évtizedekig, három jogász generáción keresztül determinálta a joggyakorlatot, irányt szabva a mai dogmatikának is.

2. Az 1848 előtti büntetőjog-tudomány és az 1867 utáni büntetőkodifikáció közötti időszaknak ugyancsak kiemelkedő alkotása Pauler Tivadar *Büntetőjogtan* c. műve, amely 1864-ben jelent meg.² Ez a rendszerező anyaggyűjtemény összekötő kapocs a Deák-féle javaslat és a Csemegi-kódex között. Pauler elévülhetetlen érdeme, hogy a bírói gyakorlat ismeretében – a kor igényeinek megfelelően – elegyítette a reformkori javaslatot és az osztrák büntető törvénykönyvet. Pauler legfőbb ítélőszéki bírónaként jól ismerte a bírák képzettségének hiányosságait, s nemkülönben az 1848 előtti büntető-szokásokat. Ugyancsak tisztában volt az Országbírói Értekezlet határozmányával és az ezt követő judikaturával. A kiegyezés után létrejött felső bíróság – a magyar kir. Curia (Kúria) – működésének kezdetét, az úgyszólván feldolgozásának időszakát bírónaként élte

át. Az erdélyi pereket az osztrák szabályok szerint folytatták le, ám az ebben való jártasság az ítéletábról az ítéletkéhez kisegítőnek küldött fogalmazókra nem volt jellemző. A Curia Ítéletkezési elnöki iratainak tanulsága szerint az instruktori feladatokkal megbízott Pauler referádái meggyőzően igazolják a fentieket.³

3. A továbbiakban a három büntetőjogi jogalkotás „égető szükségességét” a büntetőgyakorlaton keresztül kívánjuk érzékeltetni, jelezve, hogy e helyütt csak szemelvényes bemutatásra van módunk. Ezeknek a jogeseteknek az ismertetésénél a feudális büntetőpraxist, különösen a cselekmények minősítését, a szankciókat, a fellebbezés kérdéseit vizsgáljuk. A levéltári forrásokat úgy válogattuk, hogy a ’48 előtti gyakorlat és a ’67 után – a szervezeti- és az eljárásjogi változások ellenére – továbbélő régi iudicium párhuzamai is megjelenjenek. Így a MOL Személyközi Kúriai iratanyagából vett reformkori szemelvények alapján analóg következtetések vonhatók le a felsőbb bíróságok 1867 utáni működésére is. A múlt század 60-as éveinek gyakorlatából idézett jogesetek pedig rokon természetűek a reformkori megfelelőikkel.

4. Példaként: a Királyi Táblán folyó *váltóhamisítási perben* az elsőrendű alperes, gépi eszközök igénybevétele nélkül, 40 db kiscímletű váltócédulát hamisított. Az elkövetett „bűn kiengeszteléseként” a vádlottat a büntetésbe beszámítot két év fogságon kívül, 3 évig vasra verten, közmunkával, hetenként 2 nap böjttel, félévenként 25 korbácsütéssel büntették. A másodrendű alperes, az apa – aki tudott a hamisításról, de azt nem akadályozta meg – büntetéséből, beszámítva a 8 havi fogságot, eltekintettek. Említésre méltó, hogy a Kúria 1867 után is, mint az előbbi esetben, az államjegyek (váltók) hamisítói ellen indított perekben zsinórmértékül az 1723:9. tc. alkalmazását határozta meg. Mint ismeretes, a fiscus felperessége alatt indított bűnügyekben a Királyi Tábla járt el rendes bíróságként.⁴

5. Az 1848 előtti *fellebbezési gyakorlat* is sajátos jellemzőkkel bírt. Az alsóbíróságoktól közvetlenül a Királyi Táblához fellebbezett mintegy félszáz büntetőügyet tekintve szembevetendő az első fokon hozott ítéletek jóváhagyása. A forrásokat tanulmányozva a felülvizsgálat során elenyésző volt a változtatás. Ez azonban mindig szigorítással járt. A sztereotip büntetés – a helyben hagyott ítéleteknél – 2–5 év vasra verten, heti 2 nap böjttel, továbbá szeszszesítől való folytonos tartózkodás volt. A megváltoztatás esetében pedig a Királyi Tábla szentenciáját „súlyosabb figyelmet kívánva” formulázta, s a 2 év börtön mellé félévenkénti 30 botütéssel tevéte a korábbi ítéletet.

A hivatkozott példák kapcsán utalnék az 1790. évi decretum 45. cikkelyére, amely meghatározott esetekben biztosította, hogy az úriszékek, városi bíróságok közvetlen fellebbezési lehetőséggel élhessenek. Az „engedély meghozta az eredményt”. Az appellatiók nagy számára tekintettel az 1807. évi decretum 9. cikkelye további 2 tanácsot rendszeresített a büntetőperek gyors felülvizsgálatára. Az analógia újfent kísért a dualizmus első éveiben: az 1871. évi bírósági szervezeti

törvény a járásbíróságokhoz tartozó büntetőügyekben másodbíróságként a Királyi Ítéletábrá hatáskörét jelölte meg.

Igen tanulságos lehet továbbá egy reformkori *vármegyei törvényszéki büntetőperben hozott ítélet* „érettebb felülvizsgálatának” bemutatása is. Az extractus processum criminalium beszédes bizonyítéka a törvényszék előtti folytatott eljárásnak, bizonyítási rendszernek, ítélethozatalnak éppúgy, mint a Királyi Táblán folyó írásbeli per sajátosságainak.⁵

A bizonyítékokkal felszerelt, kivonatolt tényállás-vázlat szerint egy szolgálatból elbocsátott, koros katona ellen struption violentum miatt indult eljárás. A bizonyítás rendhagyó módon történt. A sértett a papnál tett panaszt, aki az investigatióra levelet küldött a szolgabíróknak. A megkeresett a kihallgatást követően orvosi látteleletet, bába által kiállított visum repetumot szerzett be, továbbá csatolta a sértett apjának kártérítési követelését és a tettes részbeni elismerő vallomását. A korabeli állapotokra jellemzően a tisztí ügyész büntetéként – László törvénykönyvére hivatkozással – kard általi halált kért, s kötelezte a sértettnek fizetendő kártérítésre.

A megyei törvényszék végül is egyszeri házasságtörést állapított meg, s méltányolta a tettes ittas állapotát, valamint korát. A körülmények mérlegelésével egy év börtönbüntetést szabott ki, mindezt vasban, közmunkával, heti kétnapi böjttel kísértén, s öt alkalommal egyszerre 30 – összesen 150 botütésre – ítélte. A látteleletért 4 forint, míg a sértettnek kártérítésként 40 forint fizetésére kötelezte. A Királyi Tábla a fellebbezett ügyben látszólag enyhített, s szigorúbb figyelmet kívánva indokolással az ítéletet háromévi börtönre, vasban, illetve közmunkával töltendő büntetéssel szabta ki. A láttelelet ellenértékét, mint hivatalból következőt elengedte, ám a kártérítési összeget helyben hagyta.

6. A példák egyértelműsítik, hogy az 1848 előtti büntetőgyakorlat bizonytalanságáról, jogtudatlanságáról árulkodik. Mélyen igaz Deák Ferenc értékelése: „Régi büntetőtörvényeinkről, szokásainkról, melyek sok tekintetben határozatlanok, a kornak meg nem felelőek, zavarosak és amelyek majdnem minden megyében másként kerültek alkalmazásra”.

Ezzel az ítélezési gyakorlattal került szembe az *Országbírói Értekezlet (OBÉ) 1861-ben*, Apponyi György vezérlete alatt, a magyar kir. Hétszemélyes Tábla tagjaiból és több más kitűnő államférfi és jogtudós közreműködésével. Köztük voltak az 1861. évi január 25-i ülésen megalakult, büntető és sajtótörvényre szerveződött tagok: Deák Ferenc, Zádor György, Tóth Lőrincz és Szabó Samu.⁶

Az OBÉ témánkban érintett tárgyalásainak ismertetésére ugyan nem vállalkozhatunk, de módfelett kifejezőnek tartunk az érvek-ellenérvek gazdag tárházából néhányat kiragadni, ami ugyan racionálisan nem magyarázta, ámde emocionálisan motiválta a vita résztvevőinek álláspontját.

A kiküldött választmány – közben módosult tagsággal – két javaslatot dolgozott ki.⁷ Az első a *Büntető*

törtvénykönyv és sajtó törvények iránti ideiglenes intézkedések címet viselte. Ennek lényege az volt, hogy sem az 1852. évi osztrák Btk.-t, sem a régi magyar büntetőjog restituálását nem tartotta követendőnek a bizottság. A büntető törvénykezés ideiglenes rendezésére, a korábban (1790, 1827, 1840) törvények által – büntető törvénykönyv kidolgozására – kinevezett bizottmányok munkájának betetőzését jelentő 1843/44. évi javaslatot tekintette alkalmazandónak a választmány. A reformkori javaslat új intézményeinek bevezetésére, az esküdszéki rendszerre, a börtönrendszerre pedig korrektívumokkal éltek az előterjesztők.

A büntető törvénykönyvvel kapcsolatos proposíció feletti argumentációk egyik lényegi kifejezője az volt, hogy az osztrák Btk.-val szembeni törvényhatósági ellenszenv odáig fajult, hogy az idegen kódexet negligálták, ezáltal sajátos törvénszünet állt be, amit még tetézt az is, hogy „egyes hatóságok itt-ott eltérő codifikatiók által pótolni magukat hivatva, vagy kényszerítve találták”. A reformkori javaslattal szemben csak egyetlen ellenvetést hangsúlyoztak az értekezlet résztvevői: azt terjedelménél fogva senki alaposan nem ismerheti, ezért csak az lehet a helyes megoldás, hogy a „régii büntető magyar jogot, mint oly intézkedést, melyet az ország ismer, s mely hosszú évek során keresztül mint szokásos törvény alkalmazásban volt, [...] kell ideiglenesen visszaállítani.”⁸

Ezt az álláspontot méltán gyengítette a választmányi tag, Fabinyi Teofil replikája, miszerint: „Nem tagadhatom, hogy a testi sérelmeket okozó büntetteknek, a hatalmaskodás esetei közé való soroztatása ép oly tökéletlen, mint a milyen kevéssé alkalmazható a 10 dénárt lopott tolvajra László király II. könyvében foglalt akasztófávali büntetés, és hogy többeket ne említsek, rosszul kell esnie, hogy aki becsületünkben sért, azt polgári per útján becstelenítés miatt kell keresnünk és a büntető közhatalom a kellő elégtételtől nem gondoskodik.”⁹

Deák Ferenc határozott érvelése ugyancsak a régi magyar büntetőgyakorlat visszaállítását utasította el, mégpedig ugyanazon okból, amiért az osztrák kódexet sem kívánta megtartani. S az nem volt más, mint a magyar törvényekben a publico-politikai vétkek határozatlan formulázása. Így a „qui semet manifeste eriquit contra statum publicum” fordulat nyomán indított nota perek önmagukért beszélnek – hangsúlyozta Deák. Kiegészítve mindezt azzal, hogy van még egy „szenyfoltja a criminalis praxisnak”, s ez a „nota s crimen lease majestatis” perekben a titkos eljárás, amely gyakorlat 1797-től hatályban maradt. Deák határozottan elutasította továbbá az értekezlet uralkodóvá váló álláspontját a régi magyar törvények visszaállításának lehetőségéről, s egyben új bizottmány kiküldetését javasolta.

Az új, ún. Kilences bizottság, mint második választmány – 1861. február 21-én beterjesztett – javaslatát¹⁰ az értekezlet elfogadta, s ez lett Pauler összegző művének egyik értelmezendő része, s így ezáltal a Csemegi-kódexig a bírói gyakorlat „követett forrása”.

„A második javaslat a régi magyar” írott és szokásos büntetőtörvények” visszaállítását a következő alapelvek deklarálásával megoldottnak vélte, mégpedig anélkül, hogy a „kor szelídebb igényei figyelmen kívül hagytak volna”.

Íme az alapelvek:

– a büntetendő cselekmények felosztásánál továbbra is irányadó a büntett, a rendőri kihágás, azaz az 1843. évi javaslat rendszere;

– nemes és nem nemes között a büntetés módja, neme és mértéke tekintetében megszűnik a különbség;

– a választmány javallotta a büntetőeljárás körében a nem nemesekre is a testi büntetés megszüntetését, ám

– a kihágásoknál a testi büntetés óvatos alkalmazását az alváltmány megnyugtató meggyőződésben fenntartotta;

– a büntetőeljárásban a nem nemesek a nemesek jogával azonosan vesznek részt;

– a kihágásoknál az egyes bíró által hozott ítéletek a megyei törvénszéknél, illetve a városi tanácsnál fellebbezhetők, s végül

– a semmisségi folyamodványt a fellebbviteli eljárással azonosnak tekintették.

7. Az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alapelveinek* mikénti érvényesülésére a joggyakorlat meggyőző példákkal szolgált. Az elsőnek rögzített princípium is rengeteg minősítési problémát vetett fel. A judikatúra az eltérő tényállás-minősítéseket szinte tálcán kínálta. Az 1861–1878 közötti időszak bírósági gyakorlatának kiváló elemzését adó tanulmány szerzője is igen gazdag levéltári forrásanyagot jelenített meg, amelyből három történelmi tényállás felvillantásával szemléltetni kívánjuk a valós helyzetet.¹¹

Az 1843/44. évi javaslat, mint az közismert, dichotomikus rendszerű volt. A büntett melletti rendőri kihágásokat konkrét jogszabályba ütköző cselekményekként kezelte a kodifikátor, mégpedig olyanként, amelyekből kár nem származott. Az 1852. évi osztrák Btk. trichotomikus rendszerével büntettet, vétséget és kihágást ismert. Pauler Tivadar hivatkozott *Büntetőjogtanában* az osztrák törvény megoldását pártolta, mivel a gyakorlat is ezt preferálta. Noha Paulernél is alapfelosztásként szerepelt a büntett és a kihágás. Ugyanakkor a büntettnél már differenciált a jogsértés nagysága, az „akarat bűnössége és a szándék” szerint. A kevésbé súlyosakat vétségnek nevezte. Pauler idején már a judikatúra is a kihágáson olyan súlyú cselekményt értett, mint amit a Csemegi-kódex vétségnek nevezett.

Példaként szolgáljon a fentiek illusztrálására egy Fejér megyei levéltári törvénszéki dokumentum. Egy szekéren verekedést kezdeményezők miatt a kocsi kocsis kiesett és súlyos sérüléseket szenvedett, noha a vádlottaknak nem volt szándéka a testi épség veszélyeztetése. Ezt a cselekményt „személyes egészséget veszélyeztető kihágásnak” minősítették és súlyosan büntették. A kocsi torkát szorongató vádlottat a kéthavi fogságon kívül fél évi börtönre ítélték, míg a birkózást passzívan szemlélő II. és III. rendű vádlottak büntetését a vizsgálati fogsággal kitöltöttnek vették.

Szombathelyi levéltári források hasonló minősítésről tanúskodnak. A történelmi tényállás szerint két ember úgy megverte a harmadikat, hogy az sérüléseibe belehalt. Az elsőrendű vádlottat emberölésért marasztalták el, a másodrendű vádlottat, aki bottal ütött a sértett testére – mivel nem volt megállapítható, hogy melyik részére – „testi biztonság elleni kihágásban” mondták ki bűnösnek, és hét napi börtönre ítélték. Egy szekérral való gázolást pedig, mivel „a szándékos elkövetés nem lévén igazolva, életbiztonság elleni kihágásnak” minősített a pesti kir. Tábla. Am ezt a megítélést a Kúria, mint legfőbb ítélőszék „vétkes vigyázatlanságból okozott súlyos testi sértésre” változtatta, de helybenhagyta az első fokú ítéletet.¹²

8. A Legfőbb Ítélőszék általában nagyfokú toleranciáról, engedékenységről tett tanúbizonyságot a régi joggyakorlat fennmaradása okán. Így példaként a fellebbezésre jogosított személyek körét a legkülönbébben értelmezték a megyei törvényszékeken 1867 után is. A törvényekre és a bevett szokásokra hivatkozással jobbra az a felfogás érvényesült, hogy a feloldó ítéletek ellen a fellebbezési jog a tiszti ügyészt illeti. Meghatározott esetekben azonban a magánvádló részéről való fellebbezés is kívánatosnak mutatkozott. A probléma hátterében a régi osztó igazság érvényesítésének követelménye állt. Nevezetesen, ha a szokások a vádlottnak megengedték, hogy a rá nézve sérelmesnek vélt büntetés enyhítését a felsőbb bíróságnál szorgalmazza, úgy az osztó igazság elve szerint az anyagi érdekeiben (például orvosi, ápolási díj, kártérítés stb.) megrövidült sértett félnek is joga volt ugyanezen az úton az orvoslásra. Arra az esetre, ha a vád képviselője a bűnösség vagy a felmentés miatt nem élt a jogával, úgy az említett igények érvényesítésére a törvényszéknek hivatalból kellett eljárni, továbbítani a panaszt a fellebbezési bírósághoz. A régi formával a Kúria, mint Ítélőszék ugyan nem értett egyet, de azt a lassan alakuló törvényszéki gyakorlat miatt (1870-től) hallgatólag tudomásul vette.¹³

9. A valóság az, hogy nem is volt nagy választási lehetőség; ugyanis az 1870-től működő legfelső bírói fórum 6 tanácsban, 43 fővel kezdte meg működését, tízezres nagyságrendű ügyhátralékkal. Egy büntetőtanácsa volt. A Pesti Ítéltáblának – jobb helyzete lévén – két büntetőtanácsa volt, ám ezekre négyszer akkora ügyforgalom hárult. Az ítélezés színvonalát – mint arra az előzőekben utaltunk – nem segítette elő a bírák „körforgásos” elmozdítása sem, azaz az ítéltáblától az ítélőszékhez átmenetileg áthelyezettek segítségével.

Mi több, a Legfőbb Ítélőszéknek – 1873-ban – már a büntetőügyek 100%-os növekedésével kellett megbirkóznia. Az 1870. év 3200-as ügyforgalmával szemben 6000, a Csemegi-kódex elfogadása évében pedig már 11 000 büntetőügye volt a Kúriának.¹⁴ Ezen már csak úgy tudott úrrá lenni, hogy a törvényszék elnöke az első polgári tanácsot második büntetőtanácsként is működtette, azzal a felszólítással, hogy a büntetőperek mindenáron elsőbbséget élveznek. Ezt követően még egy büntetőtanács alakult, s ez az arányos megosztás

érvényesült – 3 polgári, 3 büntetőtanács – 1881-ig, az egyesített Kúria létrehozásáig.

10. A bűnügyek számának aggasztó növekedésén túl, az egyes cselekmények tekintetében a tárgy és az elkövető személye szerinti minősített esetek értékelésével, elméletének megalapozottságával is kellett foglalkozni, amit Pauler *Büntetőjogtana* sikeresen meg is oldott. A problémát a polgári kori közbiztonsági helyzet aggasztó torzulása okozta. Ennek felszámolására jött létre a Ráday-féle kormánybiztosság, amelynek eredményes működését a 2000 bűnügyből 111 rablógyilkosság, 526 rablás, s 1264 betöréses lopás felderítése fémjelmezte. Pauler munkájának harmadik kiadásában megkülönböztetett figyelmet szentelt e minősítéseknek. Pauler körültekintő pontosságát az is mutatta, hogy az 1840:9. tc. 13–14. §-ai szerinti mezőrendőri lopásokat is felsorolta minősített esetként, mivel a „jogalkotás ellentmondásosságát” a részletes szabályismertetéssel kívánta pótolni. Itt az ITSZ rendelkezésétől – rendszerint csekély ügyekben eljáró városi kapitányok kompetenciájáról, mint ellentmondó szabályozásról volt szó.

11. Végezetül a büntető anyagi jogi egység témájával összefüggésben a nagy kodifikációs javaslatok „megosztási rendszereinek” párhuzamairól kívánunk szólni.

A trichotomikus rendszerű osztrák Btk., a régi magyar büntetőgyakorlat elasztikus minősítései a kevésbé súlyos cselekményekre, Pauler hármas felosztási kísérletének eredményei végül is Csemegi Btk.–Kbtk.-jában teljesedtek ki. A két nagy büntető kodifikáció között eltelt közel négy évtized rendkívül labilis judikatúrája mellett, igen eredményes szellemi erőfeszítésekkel megszületett az eredmény.

Visszaulva a kriminálisan színtelen cselekmények szabályozására, a következő megjegyzésekkel gazdagítjuk a két javaslatot. A kihágásokról szóló törvényjavaslat, az 1843. évi tervezet mintájára, a rendőri kihágásokról címet viselte. Mivel az 1879. évi javaslat több olyan cselekményt, mint például az értékhatárhoz kötött lopást, kihágásnak minősített, ami viszont nem volt rendőri természetű, ezért csak valamely rendőri tilalomnak vagy rendelkezésnek a megszegését minősítette kihágásnak. Ez értelemszerűen együtt járt a cím módosításával is.¹⁵

A magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról (1879:40. tc. – Kbtk.) javaslatához a parlamenti tárgyalás során számos kiegészítés született, amely a Btk.-val való szorosabb egységet kívánta megteremteni. Ezeket néhány példával szeretnénk illusztrálni. A Kbtk.-ba, a hatóságok és a közcsend elleni kihágások közé új szakasz (41. §.) került. Eszerint a fenyegetés közveszélyes büntett elkövetésével vagy rágalmozással – ha az nem zsarolási célból történt – mint kihágás volt büntetendő. Ezt a Btk. 350. §-a kiegészítéseként kell felfogni, mert ott a fenyegetés, ha zsarolási célból történik, mint vétség értékelendő. Avagy a tulajdon elleni kihágásoknál az alaprendelkezés kiegészült az ingatlan vagyongoroglás 5 forint értéket meg nem haladó szabályával (127. §). A Btk. 421. §-a pedig az értékhatáron felüli néhány esetet vétségnek minősítette.

Ugyanez történt a Btk. 72. §-a nyomán, amely a bűnsegédek büntetésének megállapításánál a kísérletre vonatkozó szabályokat jelölte meg irányadóként. A Kbt. javaslatának 26. §-a szerint a kihágás kísérlete nem volt büntetendő, ezért kellett pótlólag kimondani, hogy a tettesen kívül a részese is büntetendő. Végül a Btk. VIII. fejezetének (bűnhalmazat) 98. §-ára hivatkozunk. Ez a büntett és más büntetendő cselekmények (vétség, kihágás) concursusával foglalkozik. Az eredeti javaslat büntett, vétség és kihágás találkozásánál az utóbbiakra járó büntetést a büntett „büntetéséül” elegendőnek tartotta, azt az arra rendelt büntetési tétel maximum-minimum közötti arbitrálsával kívánta kifejezni. E helyett a kódex 98. §-a az

elkövetett büntett „büntetését” 2–5 évvel felemelhetőnek nyilvánította. Erre épültek a Kbt. 31–32. §-ai, amelyek a vétség(ek) és kihágás(ok) halmazat esetén a büntetési tételek maximumát határozták meg. A példaként felsorolt kiegészítésekre magyarázatként szolgálhat az is, hogy a Csemegi-kódex alapelvei, rendszere, felosztása, büntetési rendszere és főbb intézkedései ugyanazok maradtak, mint amik az 1875. október 18-án jóváhagyásra felterjesztett törvényjavaslatban voltak.¹⁶

Vázlatos áttekintésünk azt kívánta bizonyítani, hogy a 19. századi büntető joggyakorlatunk és a kodifikáció eredményei – ha nagyobb időrendi kitérőkkel is, de – szükségképpen kiegészítették egymást.

Jegyzetek

- ¹ Király Tibor: *Az 1878. évi büntető törvénykönyv*. In: *A magyar büntető törvényhozás 100 éve* (Jogász Szövetségi Értekezések, 1979, 33–34. p.)
- ² Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. I–III. (Pest, 1864, 1869, 1872)
- ³ Magyar Országos Levéltár (MOL) K 622 Kuria Ítélszék elnöki iratok (Kle) 140-144/1869. 25. cs.
- ⁴ MOL Kir. Kuria Sententiae 044/1829; MOL K 622 L1e 268. 318 eln. 1869; 1839/1869. 19. cs.
- ⁵ MOL Kir. Kuria Sententiae 029/1822
- ⁶ Ráth György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. I. kötet (Pest, 1861. 61–62. p.)
- ⁷ Ráth György: i. m., 187., 193. p.

⁸ Ráth György: i. m., 54. p.

⁹ Ráth György: i. m., 57. p.

¹⁰ Ráth György: i. m., 193–198. p.

¹¹ Degré Alajos: *A magyar büntetőjoggyakorlat általános jellemzése*. In: *A magyar büntető törvényhozás 100 éve* (Jogász Szövetségi Értekezések, 1979, 15–32. p.)

¹² Degré Alajos: i. m., 18–19. p.

¹³ MOL K 622 Kle 155 eln. 1869, 1586/1Me/1869.

¹⁴ MOL K 622 Kle 1880. 30. cs.

¹⁵ MOL K26 ME 1630, 1696/1879.

¹⁶ MOL K26 ME 863/1878

P. Szabó Béla

Bernolák Nándor, az I. büntető novella egyik kodifikátora és kommentátora

Bernolák Nándor 1880. október 2-án született a Zólyom megyei Radványban.¹ Családi körülményeiről csak annyit tudunk, hogy katolikusnak keresztelték. Gyermekkoráról és kora ifjúságáról sem áll rendelkezésünkre adat, csak annyi bizonyos, hogy jogi tanulmányait a budapesti, illetve – közbeesőn – a kolozsvári egyetem jogi karán, valamint Berlinben végezte.² Már tanulmányai alatt kitűnt büntetőjogi tárgyú pályamunkáival (a tévedés tanáról és a visszaesés kérdésköréről), amelyek későbbi, nyomtatásban megjelent műveinek alapját képezték. Első tudományos munkája már 1902-ben napvilágot látott.³ A vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára és megbízásából hosszabb külföldi tanulmányutat tett Német-, Francia- és Olaszországban (Torino, Nápoly, Róma, Lyon). A tanulmányút során közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal foglalkozott, mindekenélőtt a berlini egyetemen. Ezen a területen folyta-

tott kutatómunkát és tanulmányozta a büntetési rendszereket, illetve a büntetés-végrehajtási intézményeket.⁴

Erre vonatkozó visszaemlékezéseiben fogalmazta meg fiatalkori életcélját: „Az emberiségnek azt az emelkedettebb, nemesebb életét pedig, a melyben mostoha viszonyok senkit sem döntenek a bűn fertőjébe, csak minden kötelességérző ember folytonos, szüntelen lelkes munkája alkothatja meg.”⁵ Talán még utazásai előtt, vagy azok közben jelent meg első nagyobb szabású monográfiája a visszaesés kérdésköréről.⁶

Kedves büntetőjog professzora és későbbi mentora, Balogh Jenő⁷ hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a klasszikus iskola eredményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordultak. Ezen megközelítés, az ez irányú külföldi tapasztalatok – mint azt a fenti idézet is alátámasztja – egész tudományos felfogását meghatározták.

Hazatérése (1905) után bírósági szolgálatba lépett, majd 1906-ban berendelték az igazságügy-minisztériumba. Itt a törvényelőkészítő osztályon tevékenykedett, mint beosztott királyi ítéltáblai bír. Egyik legjelentősebb törvényelőkészítői feladataként részt vett az I. büntető novella megalkotásában. Részt vett a Törty Gusztáv – akkori államtitkár – elnökele alatt 1906. december 13-án és 1907. január 3-án tartott szűkebb körű értekezleten, amelyen Balogh Jenő előterjesztése alapján megállapodtak az alkotandó törvény alapelveiről és főbb rendelkezéseiről.⁸ A novellát kommentálta is Balogh Jenő segítőként.⁹

A minisztériumban töltött éveire esett a fiatakorúak bíróságáról szóló törvény munkálatainak kezdete is.

Minisztériumi szolgálatából 1908-ban távozott, mivel a kassai jogakadémia nyilvános rendkívüli tanárává nevezték ki a büntetőjog, a bűnvádi eljárásjog és a jogbölcselet oktatására. A fentebb említett tanácskozások, valamint több nemzetközi kongresszus anyagának figyelembe vételével 1909-ben elkészítette a fiatakorúak bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezen tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta, s indoklással ellátva megjelentette az *Igazságügyi Javaslatok Tára* 1912. évi 10. számában. Ez szolgált aztán az 1913:7. törvénycikk alapjául.¹⁰

Miután tévedéstani munkájával¹¹ 1911-ben habilitált a budapesti egyetemen¹² és magántanári képesítést szerzett, Kassán rendes tanárrá minősítették. Kassai évei tudományos szempontból igen termékenyek voltak. Emelt monográfiája mellett erre az időre esik néhány más tanulmányának közzététele is.¹³

Kassán, az oktatási feladatok mellett rendbe szedte a jogakadémia 30 ezer kötetes könyvtárát, illetve nagy figyelmet fordított a diákság szociális ügyeire és önképzésére. Igen tevékenyen kivette a részét azokból a mozgalmakból, amelyek a nyomor leküzdése révén kívánták a bűnözés megelőzését biztosítani. Mint a fiatakorú bűnözés egyik legjelesebb szakértője ekkor kapcsolódott be az ún. *patronage*-mozgalom¹⁴ irányításába is, amelynek szellemi atyja Balogh Jenő volt.

Alapító tagja volt a Kassai Katolikus Patronage-Egyesületnek, amely 1908. december havában alakult meg. Az Egyesület preventív tevékenységet fejtett ki, elkerülendő a gyermekek züllését és iskolakerülését, gondoskodott a fiatakorú terheltek felügyeletéről, tagjai fogházmissziós tevékenységet folytattak, valamint gondoskodtak a szabaduló fiatakorúak elhelyezéséről.¹⁵

Bernolák és az Egyesület ez irányú aktivitását mutatja, hogy a III. Országos Patronage-Kongresszust 1911. szeptember 17–19. között Kassán rendezték meg, s az előkészítő bizottságnak a fiatal jogakadémiai tanár is tagja volt.¹⁶ A mozgalmon belül nagy tekintélyt vívott ki magának, több külföldi konferencián képviselte Magyarországot.¹⁷ Nagy szerepe volt emellett több, a kassai királyi ítélőtábla területén létrehozott patronage-egyesület megalakításában (Lőcse, Rozsnyó) is.¹⁸ Emellett jelentős tevékenységet fejtett ki az anya- és csecsemővédelem országos szervezetének kialakításában.¹⁹

1913-ban a király a budapesti királyi tábla bírójává nevezte ki, de Balogh Jenő akkori igazságügy-miniszter ismét a minisztérium törvényelőkészítő osztályára rendelte be. Itt másodízben vett részt a büntetőjogi reform kidolgozásában, elsősorban a fiatakorúakra vonatkozó büntetőtörvények kodifikációjának lezárásában. Keze nyomát rajta hagyta a közveszélyes munkakerülőkről (1913:21. törvénycikk), a választójog büntetőjogi védelméről szóló törvényeken (1913:33. törvénycikk), a sajtótörvényen (1914:14. törvénycikk) és az esküdtbírói novellán (1914:13. törvénycikk) is.²⁰ Legfontosabb kodifikációs munkája *A büntettesekről szóló*

törvénytervezet volt.²¹ A háború kitörése után egy ideig Bernolák képviselte a minisztériumot a hadfelügyeleti bizottságban.²²

Miután az 1912:36. törvénycikk alapján megszervezték a debreceni egyetemet, a jog- és államtudományi kar hat új professzorának²³ egyikeként Bernolákot nevezték ki a büntetőjogi tanszékre a büntetőjog és a bűnvádi eljárásjog nyilvános rendes tanárának.²⁴ Tanártársaival együtt hivatali esküjét 1914. augusztus 31-én tette le a kultuszminisztériumban.²⁵

Csaknem hét évig tartó tanári működéséről viszonylag keveset, a jogoktatás korabeli gondjaival kapcsolatos gondolatairól viszont viszonylag sokat tudunk.

Ő lett a debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem második – egyben első választott – rektora az 1915/16-os tanévben. Rektori tisztsége bizonyos értelemben elhíresült azáltal, hogy Ady Endre a *Nyugat* 1916. március 16-ai számában gunyorosan megfeddte a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt.²⁶

Bernolák rektori éve maradandó sikereket hozott – a világháború okozta súlyos nehézségek és a pénzügyi válság ellenére. Sikeresen irányította a már létező intézmények továbbfejlesztését és újak létrehozását; a *Mensa academica* (egyetemi diákasztal), a bírósági internátus, illetve más egyetemi ifjúsági intézmények, mint a Szent László-kollégium megnyitása fűződik a nevéhez.

Személyes kapcsolatainak tulajdonítható, hogy rektorsága alatt ajándékozta Balogh Jenő miniszter magánkönyvtárának egy nagy értékű részét a büntetőjogi szemináriumnak.²⁷ Bernolák saját könyveinek egy részét is a szemináriumnak adta, illetve elődje, Ozory professzor özvegyét is rávette, hogy férje könyvtárát ugyanezen célra engedje át.²⁸ Szintén az ő nevéhez fűződik a Népszerű Főiskolai Tanfolyam beindítása.²⁹

Az 1917/18-as tanévben a jog- és államtudományi kar dékánja, majd a következő tanévben, a forradalmak évében prodékán – s így mindkét évben az Egyetemi Tanács tagja – volt. Ezen minőségénél fogva több esetben szembeszállt az egyetem szellemi egységét veszélyeztető jelenségekkel. Ezzel azonban többször szembetalálta magát a helyi vagy az országos hatalom képviselőivel.³⁰

A polgári demokratikus forradalom időszakában a közoktatásügyi kormányzat arra törekedett, hogy a budapesti egyetemre „*demokratikus szellemű*” tanárokat nevezzenek ki, és ezzel ellensúlyozzák a „*retrográd*” egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti jogi kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek.³¹ A debreceni jogi kar vezetése (Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírní a Debreceni Egyetem tanácsát, hogy az tiltakozó iratot terjesszen fel a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve a citált kinevezések törvénytelenességét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából.

Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzoréval együtt (Huss Richárd, Milleker Dezső)

az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.³²

1919 áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, Bernolákot a diktatúra képviselői két jogi kari professzortársával, Illyefalvi Vitéz Gézával és Haendel Vilmostal együtt őrizetbe vették, s Budapestre hurcolták.³³ A fogságból csak június közepén szabadultak ki, és tértek vissza Debrecenbe.³⁴ Itt a román visszaéléseket Bernolák – dr. Hector Muaro angol orvos útján – az angol közvélemény és a békekonzferencia tudomására hozta. Ennek is köszönhető, hogy 1919 decemberében a román hatóságok házkutatás után katonai bíróság elé állították, de az elfogatást sikerült elkerülnie.

A forradalmak csitulva után, 1920 és 1922 között a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja programjával a debreceni IV. választókerület nemzetgyűlési képviselője volt.³⁵ Képviselőségéhez kapcsolódik az az esemény, amely nevét a büntetőjog-történészek szűk körén kívül is híressé, hírhedtté tette.

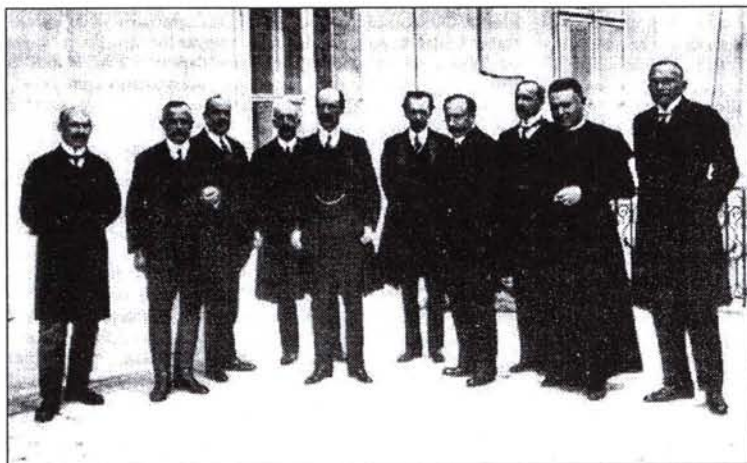
Az 1920 augusztusában, Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter által az egyetemi és főiskolai beíratások szabályozásáról beterjesztett törvényjavaslat nemzetgyűlési vitájában Bernolák Nándor és 77 képviselőtársa módosító indítványt nyújtott be a *numerus clausus* faji alapú bevezetése céljából. Az indítvány a beíratkozási engedélynek a létszámkereten belüli megadásáról szólva – ami felett az egyes karok tanárainak teljes ülése határozott – a következő utasítást tartalmazta: „Az engedély megadásánál a nemzetűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenctizedrészét.” A törvényjavaslatot a módosító indítvány értelmében fogadták el, így a mai történelemtudomány a „faji alapú” *numerus clausus* egyik szellemi atyjának tekinti Bernolákot.³⁶

Ő volt az előadója, tulajdonképpen *spiritus rectora* a Parlamentben – amint Angyal Pál utalásaiból kitűnik – a Rendtörvénynek³⁷ is, amely szintén kevés dicséretben részesült az utókor részéről.³⁸

1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszter tisztét töltötte be.³⁹ Miniszteri ideje alatt született

egy „a betegség és baleset esetére szóló biztosítási bíráskodás tárgyában készült” és „a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiárvák, hadiözvegyek ellátásáról szóló” törvényjavaslat, kibocsátottak egy rendeletet az állami tisztviselők gyógykezelésére vonatkozóan, és létrehozták az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alapot.⁴⁰ Nevéhez fűződik a pestszentlőrinci Állami-lakótelep (később Havanna) kialakítása a trianoni menekültek számára.⁴¹

A kormányból való távozása után nem tért vissza Debrecenbe. Az egyetem évkönyvei már az 1922/23. évre mint nyugalmazott nyilvános rendes tanárt jelölik. És ez így maradt a második világháborúig. Úgy tűnik, ezen kívül a debreceni egyetemmel minden kapcsolatát megszakította.

Az első Bethlen-kormány az eskütétel után, 1921. április 15-én (balról jobbra haladva): Bernolák Nándor, Nagyatádi-Szabó István, Belitska Sándor, Ráday Gedeon, Bethlen István, Bánffy Miklós, Hegedűs Lőránt, Tomcsányi Vilmos Pál, Vass József, Hegyeshalmi Lajos

Bernolák 1951. augusztus 8-án bekövetkezett haláláig Budapesten ügyvédkedett, s egyetemi magántanárként tevékenykedett. Pesti oktatómunkájának még alaposan utána kell nézni. A húszas években újra foglalkozott a büntető eljárásjogi szabályok kommentálásával,⁴² s emellett közfeladatokat is vállalt. Egy ideig ő volt a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének társelnöke.⁴³ 1925-ben a – korábban a keresztény magyar szellemű gyermek és ifjúsági irodalom művelésére alapított és ekkorra csődbe jutott – Magyar Jövő Ifjúsági Irodalmi Rt. csődbiztos.⁴⁴ 1938-ban alapítója volt a Magyar-Szlovák-Ruszin Testvérközösségnek, amelyet a visszatért felvidéki és kárpátaljai területek lakosainak reintegrálása érdekében hoztak létre a magyar szellemi élet jeles képviselői.⁴⁵

A tudós Bernolák – akit az utókor talán méltatlanul feledett el – kora egyik haladó szellemű „szürke eminenciása” volt, aki a 19. század végén éledő legmodernebb büntetőjogi irányzatok tanításait képviselte, valamint törvényelőkészítő munkája és a már megalkotott törvények kommentálása által segítette ezen gondolatoknak a hazai büntetőjogi elméletbe, illetve gyakorlatba való beépülését.

Ahhoz, hogy megismerjük eme haladó szellemű jogtudós munkásságát, célszerű lehet műveinek mondani-valóját, elveit a korabeli büntetőjog-tudományban lezajló, a haladást célzó folyamatokkal párhuzamosan elemezni, bemutatni a pozitívista kriminológia hatását a magyar büntető jogalkotásra,⁴⁶ különös tekintettel az 1908. évi I. büntető novellára és az ezt kiegészítő törvényekre, melyek megalkotásában és értelmezésében Bernolák Nándor érdemei elvitathatatlanok.

A 19. század végén kialakult büntetőjogi irányzatokról általánosságban elmondható, hogy szakítottak az absztrakt „tett” szemléletével, és a vizsgálódás súlypontját az elkövető személyére helyezték át. Az új irányzatok képviselői szerint a tettnak csak annyiban van jelentősége, amennyiben kifejezi elkövetőjének a benne örökletesen meglévő bűnözési hajlamból vagy/és a környezeti hatásból eredő személyi veszélyességét.⁴⁷

Könnyű felismerni, hogy a természet- és társadalomtudományok újszerű módszereinek és eredményeinek felhasználása során kialakult két új irányzatról, az antropológiai és a szociológiai iskoláról van szó, melynek tanaival Bernolák már egészen fiatalon megismerkedhetett.⁴⁸

E két irányzat „tettes büntetőjogi iskola” gyűjtőnéven vált ismertté. A klasszikus irányzat és a büntetőjogi reformmozgalmak közötti vita valójában a körül folyt, hogy az egyént cselekményéért bűnösségének és a cselekmény tárgyi súlyának arányában kell-e büntetni vagy pedig a cselekmény csupán indokul szolgál arra, hogy az egyén ún. személyi veszélyessége alapján alkalmazzanak vele szemben biztonsági intézkedést.⁴⁹

Az új irányzatok tagadták az egyén erkölcsi (individuáletikai) felelősségét, helyette társadalmi erkölcsi felelősségét hangsúlyozták (szociáletikai felelősség), amely szerint a tettes azért büntethető, mert a bűncselekmény elkövetésekor nem a társadalmi erkölcs szerint viselkedett, s a szociáletikai szabályok megsértése mutatja az elkövető társadalomellenességét, antiszocialitását.⁵⁰

A századfordulón e két, egymással szembenálló iskola között „képződik egy terza scuola, mely emancipálja magát mindkettőnek túlhajtásai alól s ezzel helyreállítja a büntetőjog alaptanának tisztaságát és önállóságát.”⁵¹ Ez a Franz von Liszt neve által fémjelzett irányzat, az ún. harmadik vagy közvetítő iskola vizsgálódásai középpontjába – tömören fogalmazva – a „tettes tettét” helyezte.

Ha a modern kriminológia hatását vizsgáljuk a korabeli anyagi büntetőjogra, a leginkább szembetűnő az, hogy a reformirányzatok nem a klasszikus büntetőjogi dogmatika megsemmisítésére törekedtek, hanem annak életképebbé tételére, továbbfejlesztésére. Ebben a fejlődési folyamatban két erő csapott össze egymással. Egyrészt az egyoldalú klasszikus formalizmus, másrészt a túlzó kriminológikus szubjektívizmus. E kettő harcából fejlődött ki az az irányvonal, amely az anyagi büntetőjog gazdag fejlődésének rakta le az alapját.⁵²

Magyarországon az 1878:5. tc. (a Csemegi-kódex) megalkotását követően néhány évtizeden belül bebizonyosodott, hogy a jogi dogmatizmusra törekvő, klasz-

szikus elveket követő törvénykönyv nem képes helyesen funkcionálni.⁵³

Fayer László 1900-ban a következőképpen látta a helyzetet: „...a novella-mozgalmat nem annyira a kódex hiányai, mint inkább a gyakorlat tévelygései élesztették. Még ma is lényegesen redukálható volna a novella terjedelme, ha a gyakorlat maga létesítené azokat, a miket a törvény keretén belől létesíthet. Ez különben hivatása és kötelessége is.”⁵⁴

Franz von Liszt

Ennek ellenére a kódex módosítása irányába tett első lépés az volt, amikor 1888 májusában Fabinyi Teofil igazságügy-miniszter véleményt kért a Királyi Kúria és a Királyi Táblák elnökeitől azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a Csemegi-kódex egyes intézkedései igényelnek-e novelláris úton javítást vagy pótlást, és ha igen, akkor melyek azok az intézkedések, amelyek változtatni kellene. Az irodalomban megindult a vita a büntetőjogi reformok tárgyában. Csemegi Károly ellenezte a törvény módosítását, és a módosító javaslatok legtöbbször ellen éles harcot vívott.

Ebben a légkörben született meg az 1892. május 19-i módosító javaslat, amelyet az igazságügy-miniszter a képviselőház elé terjesztett. E javaslat két évig érintetlenül feküdt az

igazságügyi bizottság előtt, majd Erdélyi Sándor miniszter visszavonta azzal az indoklással, hogy kibővítésre szorul. Ezt követően megbízást adott Illés Károlynak egy újabb javaslat kidolgozására.

Az Illés-féle javaslat – a bírói gyakorlat által kiderített hiányok pótlása mellett – célul tűzte ki a feltételes elítélés intézményének szabályozását, a pénzbüntetések reformját és a fiatakorúak büntetőjogának megalkotását. Erre erősített rá Balogh Jenő 1900-as programjában, amely a következő évtizedre kijelölte a munkálatok irányát.⁵⁵ 1902-ben Plósz Sándor akkori igazságügy-miniszter Baloghot bízta meg a büntető novella II. fejezete első szövegének elkészítésével.

Az új büntető novella végleges szövegének megalkotása előtt, 1907. januártól áprilisig, a tervezet megvitatása céljából – mint fentebb láttuk – tanácskozmányt hívtak össze, amelynek Günther Antal igazságügy-miniszter mellett tagjai voltak a magyar bírói, ügyészi, ügyvédi és jogtanári kar kiváló képviselői is. Az I. büntető novella elveinek és végleges szövegének kidolgozásában jelentős szerepet vállalt Tőry Gusztáv államtitkár és Szász Béla miniszteri tanácsos mellett Bernolák Nándor is. A büntető novellához kapcsolódó indokolás legnagyobb részét ő szerkesztette.

A képviselőház plénuma 1908 májusában tárgyalta a tervezetet, és – mivel „a különböző pártok egyértel-

műen hozzájárultak a javaslat reformeszméihez”⁵⁶ – így a javaslatot egyhangúlag elfogadták. Ekként az 1908:36. tc., mint a Csemegi-kódex első büntető novellája elfogadásra került.

A büntető novella megalkotása után Bernolák *Modern büntető politika és a társadalom kötelességei*⁵⁷ című tanulmányában részletesen elemezte azon bevezetendő intézményeket, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy visszaszorítsák a bűnözést. Büntetőjogi nézeteit érzékelhetően áthatja a keresztény neveltetéséből adódó emberszeretet gondolata. A társadalom védelmét és a bűncselekmények elkövetésének visszaszorítását csak az egyes ember szubjektumának szem előtt tartásával és a romlott életű emberek megjavításával tartotta elképzelhetőnek.

„Évszázadokon keresztül figyelmen kívül hagyták, hogy a bűncselekményekkel szemben folytatott küzdelem vezérlő gondolata sem lehet helyesen más, mint az ember eszméje, az emberiség egyetemes, általános céljainak szolgálata. Ha ezt az eszmét véve alapul tekintünk a büntetettek világába, ott nemcsak bűncselekményeket, nemcsak büntetetteket, hanem a büntetettekben embereket is látunk. És e látványra fájdalmat kell éreznie mindenkinek, a ki embertársainak erkölcsi szabadságát szereti és az ember magasabb rendeltetésében hisz. Nemcsak azért, mert a jogi és az erkölcsi rend sérelmét észleli, hanem mert nemesebb életre született embertársának süllyedése tárul szeme elé; nemcsak a bűncselekményben rejlő jogsértést látja, hanem a szegény, elhagyott gyermeket is, a kit erkölcsi romlása ellenállhatatlanul sodor a bűncselekmények fertőjébe; a nyomorult, elbukott leányt, a kit kivetett magából a társadalom s a ki önerejéből soha a becsületos emberek közé vissza nem térhet; jobb sorsra hivatott férfiakat és nőket, kikben a bennük is egykor lobogó isteni szikra tüze elhamvadt.”⁵⁸

A 19. század „szellemi forrongásainak” három nagy eredményét emelte ki: a társadalmi igazságosság gondolatának térnyerését, a keresztény világnézet reneszánszát és a büntető jogtudomány új irányzatainak kialakulását.

Ez utóbbiak legnagyobb eredményének azt tekintette, hogy rámutattak a büntetési egyéniségek közt fennálló nagy eltérésekre, a bűncselekmények okaira. Továbbá az eddigieknél haladóbb szellemű büntetőjogi szankciók bevezetését szorgalmazták, amelyek alkalmasak lehetnek a társadalom védelmére az egyes bűnelkövetők megjavításán keresztül. Bernolák sürgette a modern nyugat-európai büntetőjog-tudományok által kijelölt megoldásoknak a hazai tételes jogba és

joggyakorlatba való mielőbbi beépítését, valamint azon feltétel- és intézményrendszer megteremtését, amely ezen modern intézmények sikeres működésének elengedhetetlen követelménye volt. (Úgy mint a fiatakorúak bíróságának felállítása, a *patronage* intézményének meghonosítása stb.)

Az I. büntető novella legmarkánsabb változtatása a büntetés feltételes felfüggesztése intézményének és a fiatakorúak „külön büntetőjogának” megteremtése volt.⁵⁹

Ezen hangsúlyos és a tételes jogban is helyet kapó intézmények mellett a modern kriminológiai irányzatok nem hagyták érintetlenül a klasszikus elvekre épülő büntetőjog egyéb területeit sem, amelyek megváltozása feltételezte az új jogelvéken alapuló jogszabályok alkalmazhatóságát.

Elfogott bűnözők

Az újdonságok közül mindenekelőtt bemutatásra érdemes a bűnösség klasszikus kategóriájának megváltozása. A pozitívista kriminológia hatására az egyéni felelősségen alapuló bűnösségfogalom meghaladottá vált. Így tehát az egyéni felelősség klasszikus elveket takaró kategóriáját felváltotta egy olyan sajátos bűnösség-fogalom, amelyben a tettes egyéniségének értékelése mellett a „veszélyesség” megítélése is helyet kap. Míg a hagyományos bűnösségi értékítélet a múltba néz, a veszélyességi értékítélet a jövőbe tekint. A veszélyesség büntetőjogi kategóriája később mindinkább differenciálódott, majd ebből alakult ki a közveszélyesség fogalma.

Bernolák az alanyi bűnösség előfeltételeként határozta meg a beszámíthatóságot is: „...beszámítási képesség alatt értve a tettesnek azt az állapotát, amelyben a tettes megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel öntudatosan és szabadon követi el a terhére rótt bűncselekményt. E kutatások eredményeként azonban az újabb tudományos irányok távolról sem kívánják kiszolgáltatni az egyéni, társadalmi és közjavakat a be nem számítható büntetettek cselekményeinek, hanem a bírói beavatkozásra az állam önvédelmi jogából kifolyólag az alanyi bűnösségen kívül fekvő tényezőben, a közveszélyességben keresnek jogalapot. Ennek a felfogásnak az az eredménye, hogy a beszámíthatóság, s az ezen alapuló erkölcsi felelősség és bűnösség fogalmi mellé (de nem azok helyére) a közveszélyesség fogalma járul, mint amely ellen éppen úgy védekezni kell, mint a régi értelemben vett bűnösség ellen.”⁶⁰

Az új büntetőjogi irányzatok másik lényeges alakító hatása a fiatakorúak beszámítási képességét érintette. A novella kommentálása során a fiatakorúak beszámítási képességének korábbi szabályozását kritizál-

va Bernolák a következőképpen foglalt állást: „*Helytelen az alap gondolatuk, hogy a fiatalok büntetőjogi felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarati elhatározás folyamánya. Az akarati elhatározásra a fiatalokban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzelmi ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.*”⁶¹

Az I. büntető novella gyökeresen átalakította a fiatalok büntetőjogi megítélésének elveit, illetve a fiatalok elkövetőkkel szemben alkalmazható büntetőjogi szankciók célját és rendszerét.⁶² Az addigi szabályozással szemben, amelyben – Bernolák szavai szerint – „*a fiatalok büntetést néhány napra lezárták, azután kidobták újból az utcára, a hol (természetesen) folytatta életmódját,*”⁶³ az új szabályozás lehetővé tette, hogy a bíró a fiatalok közt nem csak bűncselekményeik, hanem egyéniségük és viszonyaik szerint is különbséget tegyen.

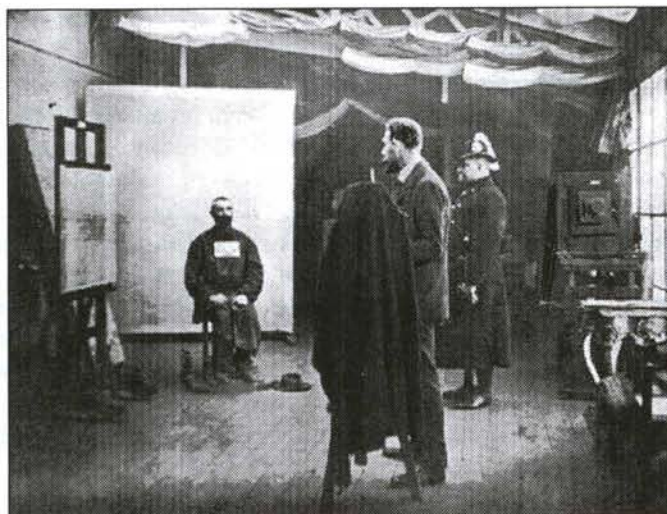
A fiatalokra vonatkozó szabályozás alkalmazhatóságának egyik legfontosabb feltételét a fiatalok bíróságának felállításáról szóló 1913:7. tc. elfogadása biztosította,⁶⁴ amely „*intézményes szervezetet bocsátott a fiatalok kriminalitásának leküzdése szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó, férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.*”⁶⁵ Bernolák egyik életcélja valósulhatott meg a tervezete alapján elkészült törvényben.

Részben a veszélyeztetett fiatal- és gyermekkorúak védelme, részben a „*gyöngék társadalmi védelme*” érdekében jött létre a *patronage* intézménye, mely intézmény hazai létrehozásában – mint láttuk – Bernolák Nándor érdemei kiemelkedők.⁶⁶

Álláspontja szerint „*a legbölcsebb társadalmi önvédelem s így mindnyájunknak a társadalommal szemben főnálló kötelessége is a züllésnek induló, de még megmenthető emberek erkölcsi fölszabadtatása, mert igazi erkölcsi szabadságuk nemcsak az ő egyéni érdekükben áll, nemcsak nekik jótétemény, a mely az ember eszméjének szolgálatára őket alkalmassá teszi, de a társadalomnak is érdeke.*”

Gyermekbűnözés

Rabosítás

„*vetése bizonyítja a nagyobb fokú erkölcsi veszély jelenlétét. Ehhez tehát szükségszerűleg társulnia kell azoknak az intézkedéseknek, amelyek a veszélyt már keletkezésében elfojtani és az ebből eredő társadalmi bajt megelőzni alkalmasak.*”⁶⁸

A büntető novella vonatkozó szabályait Bernolák rendkívül pozitívan értékelte: „*A fiatalokkal szemben a modern kriminológia követelményeit kielégítő rendszert épített ki a büntető novella; a fiatalok bíróságáról szóló törvény az egész országra kiterjedő intézményes szervezetet bocsátott a fiatalok kriminalitása leküzdésének szolgálatába; a társadalom, – nem egy, valóban apostoli hevülettel dolgozó férfiú irányítása mellett, – készséggel nyújt segédkezet az embermentésnek e szép munkájában.*”⁶⁹

Míg az individualizáció és a büntetettek közötti differenciálás elvei lehetővé tették a fiatalok számára,

hogy életkorukra, sajátos szociális helyzetükre tekintettel egy speciális, enyhébb büntetési rendszer legyen kialakítható, addig a büntettek másik csoportjával, az üzletszerű, visszaeső, közveszélyes büntettekkel szemben Bernolák is következetesen hirdette a legnagyobb szigor érvényesítését a jogalkotás és jogalkalmazás terén, amelynek végső célja a közveszélyes büntettek ártalmatlanná tétele. Ezen elképzelés tételes jogi megvalósulását jelentette a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913: 21. tc.⁷⁰ elfogadása.

A közveszélyes munkakerülők kategóriáját Bernolák a következőképpen határozta meg: „Azokat, akik e törvény rendelkezései alá esnek, az akaratérő teljes hiánya és az erkölcsi nihilizmus jellemzi. Amint a M.i.-ban kifejtettem, a csavargó a társadalmi életnek nem tudatos ellensége, csak tehetetlen parazitája. Nem vezetni nyerészkedési vágy, de elzárva a rendes megélhetés forrásaitól, vagy irtóztva a komoly erőfelfejtéstől, minden belső harc, lelkiismereti küzdelem nélkül támad a mások javai ellen, ha arra módja nyílik. Jellembeli fogyatkozásai, mint tehetetlen báb, de valósággal gyakran mégis, mint veszedelmes büntettest hozzák a jogrenddel összeütközésbe.”⁷¹

A közveszélyes munkakerülők büntetőjogi megítélésének sajátossága abban rejlik, hogy a törvényhozás és a jogalkalmazás nem a cselekményben rejlő bűnösség megtorlására, hanem a büntettes egyéniségében rejlő veszélyesség megszüntetésére fekteti a hangsúlyt. Tehát a büntetőjogi büntetés helyét olyan „biztonsági rendszabályok” vették át, amelyek alkalmazásának célja nem elsődlegesen az elkövetett bűncselekmény megtorlása, hanem a büntettesnek a társadalomból való izolálása.

Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a modern kriminológia anyagi büntetőjogot átalakító hatása leginkább a klasszikus elvekre épülő büntetéstan változásainak elemzése során követhető nyomon. A századfordulón a pszichológiai és szociológiai kutatások elismerésének hatására olyan, a büntetési rendszert is érintő társadalmi igények jelentek meg, mint például a bűnelkövetők bizonyos csoportjaival szemben a javítás gondolatának dominanciája, a közveszélyes bűnözőkkel szemben pedig a társadalom védelmének biztosítása. Ezen törekvések megvalósítása igényelte olyan új intézmény hazai anyagi jogunkban történő meghonosítását, amelyet kezdetben „biztonsági rendszabályok” néven emlegetett az irodalom.

A reformakciók nyomán, mint a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetés pótszere került be az 1908.

évi I. büntető novellába a *büntetés feltételes felfüggesztésének*⁷² intézménye.⁷³ Bernolák álláspontja szerint: „Az egyéniség figyelembevételére szempontjából, nevezetesen a törvényhozásnak arra kell törekednie, hogy az első ízben bűncselekményt elkövetett, gyakran csupán megtévelyedett alkalmi büntettek lehetőleg megmentessenek a szabadságvesztés büntetés megbélyegző hatásától és a rövidtartamú közös fogság rendszerint rontó befolyásától.”⁷⁴

1908-ban a büntetés feltételes felfüggesztésének intézménye bekerült az I. büntető novellába, mint célszerűségi, és nem mint büntetésenyhítési eszköz. Ezt a rövidtartamú szabadságvesztés-büntetések ellen folytatott szívós kriminálpolitikai küzdelem első maradandó értékű eredményeként értékelhetjük.⁷⁵

Bernolák, a büntető novella sikere ellenére, már 1914-ben úgy látta, hogy „elérkezett a büntetőtörvények általános és gyökeres revíziójának ideje. [...] Az új kódex vezérgondolata csak az a célszerűségi gondolat lehet, hogy a jogrendet a büntettek egyéniségéhez mért eszközökkel a kriminalitás ellen hatályosan meg kell oltalmazni. E vezérgondolat mellett széles területen az erkölcsi felelősség és az igazságosság alapeszméjén, a beszámíthatóság és a bűnösség kipróbált fogalmain s a büntetésben nyilatkozó megtorlási gondolon kell a kódexnek felépülnie.”⁷⁶

Bernolák Nándor munkásságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az I. büntető novella, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalakításában és kommentálásában játszott szerepe.⁷⁷ Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető két nagyobb szabású monográfiája, az 1903-ban megjelent *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból*,⁷⁸ valamint az 1910-ben kiadott *A tévedés tana a büntetőjogban* is.⁷⁹ Ezek elemzése részben már elvégeztetett, s egyébként is túlfeszítené jelen tanulmány kereteit.

Bernolák Nándor mint büntetőjogász és egyetemi vezető is megállta a helyét. Politikai pályafutása meglehetősen rövidre és ellentmondásosra sikeredett, s nem tudjuk pontosan, miért nem tért vissza a katedrára. Így őt is azon egyetemi professzoraink között kell számon tartanunk, aki politikai szerepet vállalva elvesztett a magyar felsőoktatás számára. Bizonyosan kiváló ügyvéd volt, de – felkészültsége és odaadása alapján – életének utolsó három évtizedében is jelentősen hozzájárulhatott volna a magyar polgári büntetőjog fejlesztéséhez.

Jegyzetek

¹ Életére vö.: *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37–38. p. Erre támaszkodik Varga Zoltán: *A debreceni Tudományegyetem története. I.* 1914 (h. n., é. n., 180–181. p.); Lásd még: *Új magyar életrajzi lexikon. I.* (Budapest, 2001, 687–688.); *Magyar Életrajzi Lexikon. II.* (Budapest, 1967, 197. p.); *A magyar társadalom lexikonja* (Budapest, 1930, 61–62. p.); *Magyar Politikai Lexikon. Magyar politikusok 1904–1929.* Szerk.: T. Boros László (Budapest, é. n., 47. p.); *Nemzetgyűlési Almanach 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai.* Szerk.: Vidor Gyula (Budapest, é. n., 21–22. p.)

² Vö.: Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919* (Budapest, 2001, 131. p.; Nr. 1498)

³ Bernolák Nándor: *A semmisségi panasz* (Budapest, 1902)

⁴ *Debreceni Kincses Kalendárium*, 1916, 37. p.

⁵ Bernolák Nándor: *A büntető politika és a társadalom kötelességei* (Budapest, 1908, 10–11. p.). Mindazonáltal későbbi értékelője csak korlátozott szociális érzéket tulajdonít neki, mivel „szociális érdeklődése... nem haladta meg a szerénykörű jótékonykodás határát.” Vö.: Varga Z.: i. m., 181. p., aki semmivel nem igazolja ezen vélekedését.

- ⁶ Bernolák Nándor: *A visszaesés dogmatikái és büntető politikai szempontból* (A kir. m. tud.-egyetem jogi és államtudom. kara által jutalmazott pályamunka. Jogi értekezések X. Szerk. Balogh Jenő, Budapest, 1903). A széles szakirodalmi hivatkozás és a jogtörténelmi bevezető gazdagsága arra enged következtetni, hogy a tanulmányhoz a szakirodalmat külföldön gyűjtötte össze.
- ⁷ Balogh Jenő (1864–1953): a büntetőjog professzora és politikus. Tanulmányai befejezése (1885) után magántanári képesítést szerzett, majd 1901–1910 között a budapesti jogi kar büntetőjog-professzora volt. 1910-től vallás- és közoktatásügyi miniszteri államtitkár, majd 1913. január 14-étől 1917. június 15-éig igazságügy-miniszter volt. 1921 és 1953 között a dunántúli református egyházkerület főgondnoka, s mint ilyen 1927-től a felsőház tagja. Korának egyik vezető büntetőjogtudósa és meghatározó büntetőjog-politikusa. Több fontos törvény kezdeményezője volt a fiatalok büntetőjoga, a büntetés feltételes felfüggesztése, a börtönügyi igazgatási reformok, a próbára bocsátás, a képviselőházi bíraskodás, a választási törvény és az esküdtzések hatáskörének korlátozása tárgyában. Nevéhez fűződik a büntető per jog önálló tudományként való elismertetése. Volt az MTA főtitkára (1920–1935) és másodelnöke (1940–1943) is. Vö.: *Magyar Nagylexikon*, 3. kötet (Budapest, 1994, 136. p.); *Új magyar életrajzi lexikon*, I. kötet (Budapest, 2001, 350. p.)
- ⁸ *A bűnvádi perrendtartás és novellái*. Összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor (Budapest, 1928², 664. p.); a továbbiakban: *A bűnvádi perrendtartás*)
- ⁹ *A büntetőtörvények és a büntető novella. A hatályban lévő büntető törvények teljes gyűjteménye*. Összeállította s jegyzetekkel, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor, átnézte s az előszót és a bevezetést írta dr. Balogh Jenő (Jogi zsebkönyvek gyűjteménye, XIII. Budapest, 1909).
- ¹⁰ *A bűnvádi perrendtartás*, 665. p.
- ¹¹ Bernolák Nándor: *A tévedés tana a büntetőjogban* (Kassa, 1910)
- ¹² Eckhart Ferenc: *A jog- és államtudományi kar története 1667–1935*. In: *A királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története*. II. (Budapest, 1936, 677. p.)
- ¹³ Pl. Bernolák Nándor: *A modern büntetőpolitika és a társadalom kötelességei* (*Magyar Gazdák Szemléje*, A Magyar Gazdaszövetség folyóirata, XIII, Budapest, 1908); Uő.: *A büntető politika és a társadalom kötelességei* (Budapest, 1908)
- ¹⁴ A patronage intézményének modern meghatározását Finkey Ferenc *Patronázs-munka és a fiatalok felügyelő hatósága* (Budapest, 1943) című munkájában találjuk. Eszerint „a patronázs szó általában, illetőleg tágabb értelemben jelenti a bajba jutott, akár önhibájukból, akár önhibájukon kívül álló okokból szerencsétlen sorsú embertársaink felebaráti támogatását és segítségét. [...] Különös, illetőleg szorosabb értelemben azonban patronázs alatt rendszerint az elhagyott, az erkölcsi züllés lejtőjére sodort vagy már bűnelkövető gyermekek, fiatalok és felnőtt bűntettesek iránti emberbaráti segítséget, ezeknek a további süllyedéstől való megmentésére irányuló feladatot értjük.”
- ¹⁵ *Jelentés a Kassai Katolikus Patronage-Egyesület működéséről*. In: *A Budapesten 1909. szeptember hó 10 és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai: 1909. augusztus 3.* (Budapest, 1909, 144–149. p.)
- ¹⁶ Egyúttal Kérészy Zoltán akkori jogakadémiai igazgatóval együtt képviselte is a kassai királyi állami jogakadémiát a kongresszuson. Vö.: *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai: 1911. július 2.* (Kassa, 1911, 93. p.)
- ¹⁷ Részt vett a fiatalok büntetőjogának első nemzetközi kongresszusán Párizsban (1911. június 29.–július 1.), valamint az V. nemzetközi patronage-kongresszuson, Antwerpenben (1911. július 16–21.). Ezek a kongresszusokon több önálló és kollektív indítványából lett határozat. Ő javasolta pl. a párizsi ülésen annak szorgalmazását, hogy „az illetékes hatóságok főleg a tanítókat és a tanítónőket nyerjék meg a patronage ügyének, s azokat e téren szerzett érdemeikért erkölcsi elismerésben és anyagi jutalmazásban részesítsék.” A magyar küldöttek Antwerpenben kezdeményezték egy negyedéves nemzetközi folyóirat kiadását is a fiatalok büntetőjogának és ezzel kapcsolatos kérdések tárgyalására. Vö.: *A Kassán, 1911. szeptember hó 17-19. napján tartandó III. Országos Patronage-Kongresszus iratai*, 102. és 107. p.
- ¹⁸ Uo., 116–117. p.
- ¹⁹ *A magyar társadalom lexikonja*, 61. p.
- ²⁰ *Magyar politikai lexikon*, 47. p. Az említett törvények egy részét Bernolák így értékelte: „A közveszélyes munkakerülők megfékezésére s a bennük rejlő veszedelem megszüntetésére törvényhozásunk megalkotta az 1913:XXI. törvényeket, amelyek végrehajtására az előkészület serényen folyik [...]. Az esküdt-bírói eljárásról szóló új törvény az ítékezés komolyságának helyreállításával, az új sajtótörvény főképpen a közviszonyok javulására és a kriminalitás csökkentésére, hogy emeli azoknak a tényezőknél a felelősségérzetét, akik a társadalmi és a közéletre az irodalom és a hírlapirodalom útján gyakorolnak befolyást.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink a bűncselekmények ellen folytatott küzdelemben*. Pécs, 1914, 3. p.)
- ²¹ *Nemzetgyűlési Almanach*, 21. p.
- ²² *A magyar társadalom lexikonja*, 61. p.
- ²³ A tizenkét tanszékkal létrehozott jogi karra hat új professzor (Bernolák Nándor, Illyefalvi Vitéz Géza, Kiss Géza, Márfy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) mellé a debreceni református jogakadémia hat tanárát (Jászi Viktor, Teghze Gyula, Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacso Jenő) vette át az egyetem. Vö.: Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetem alakulás története. A Kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek, mint egységnek életében* (Debrecen, 1941, 61. p.)
- ²⁴ A Debreceni Református Kollégium jogakadémiájának büntetőjogi tanszékén 1887-től 1913 júliusában bekövetkezett haláláig Ozory István oktatott. Nincs adatunk arról, hogy a tanszéket az egyetem működésének megkezdéséig betöltötték volna. Lásd: Balogh Ferenc: *A debreceni református Kollégium története adattári rendszerben* (Debrecen, 1904, 539–540. p.)
- ²⁵ Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetem alakulás története*, 61. p.
- ²⁶ „„Heh! Debrecen! nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főiskoláját s vagyonát fölládozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, míheltst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűznáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüti a guta, ha komolyan kell tudni, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.” (Ady Endre: *Az én kálvinistaságom*. Nyugat, 1916. március 16.). Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakciós” Bernoláknak jó viszonya volt a katolikus klérushoz. Vö.: Varga Zoltán: i. m., 133. p.
- ²⁷ *A debreceni Egyetem Tanácsának jegyzőkönyvei*, 1915/1916, 19-1915/16 et. szám. (a továbbiakban: *ET-Jegyzőkönyv*)
- ²⁸ Bernolák Nándor: *Jelentés a Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915/16. tanévi állapotáról és működéséről*. In: *A debreceni magyar királyi Tudományegyetem évkönyve és almanachja*, 1915/16, 35. p.
- ²⁹ Uo., 36. p.
- ³⁰ *Nemzetgyűlési Almanach*, 22. p.
- ³¹ Erről újabban vö.: P. Szabó Béla: *Jogösszehasonlítás – Debrecenben*. In: *Amabilissimus: A legszeretreméltóbbak egyike – Loss Sándor Emlékkönyv* (Debrecen, 2005, 292–295. p.)
- ³² Varga Zoltán: i. m., 90–91. p.
- ³³ Az Egyetemi Tanács 1919. április 25-ei ülése jegyzőkönyvének 35. száma alatt a rektor, Kiss Géza beszámolt az elfogás tényéről, valamint arról is, hogy utóbb a várost 1919. április 23-án megszálló román csapatok parancsnokát, Dumitrescu tábornokot is kérte, hogy tanártársai szabadon bocsátása érdekében járjon közben (*ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, 35. szám.)
- ³⁴ Vö.: *ET-Jegyzőkönyv*, 1918/1919, XIII. ülés (1919. június 20.) napirend előtt.
- ³⁵ 1920. június 14-én választották meg. Vö.: *Nemzetgyűlési Almanach*, 22. p.; Kuglics Gábor: *A politikai katolicizmus története Magyarországon* (http://iroga.hu/keresztenydemokracia/Kuglics_G.htm)

- ³⁶ Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon* (Budapest, 2001, 120. p.); Monori Áron, *A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó 1919–1920* (http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/03_numerus_clausus/04.html)
- ³⁷ Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921:3. törvénycikk.
- ³⁸ Bernolákot érthetetlenül és tévesen még a trianoni békeszerződés egyik aláírójának is tekintik, holott ahhoz – jelenlegi tudásunk szerint – semmi köze nem volt. Vö.: Ormos Mária: *Civitas fidelissima* (Szekszárd, 1999, 38. p.)
- ³⁹ Bölöny József: *Magyarország kormányai, 1848–1992* (Budapest, 1992⁴, 88., 119., 234., 266. p.)
- ⁴⁰ A Minisztertanács ülések napirendi pontjai 1867–1944 (CD-ROM, Arcanum Kiadó, Budapest, 2000)
- ⁴¹ Téglás Tivadarné: *Az Állami-lakóteleptől a Havannáig (Népszabadság, 2002. szeptember 5.)*
- ⁴² A bünvádi perrendtartás és novellái. Összeállította, utalásokkal és magyarázatokkal ellátta Bernolák Nándor (Budapest, 1928²)
- ⁴³ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vö.: <http://lexikon.katolikus.hu/LINKEK/LINKKKKK/LINKKE/22KERSZ2.HTML>
- ⁴⁴ Nyerges András: *Színrebonás (Élet és Irodalom, 16. szám, 2007. április 20.)*
- ⁴⁵ A Testvérközösség céljaként többek között az alábbi gondolatokat jelölték meg az alapítók: „Mi, a Kárpát-medencében szabad népek önkéntes szövetségét és együttélését akarjuk megvalósítva látni. Ha ezer évig egymás mellett, egymásért, a közös haza boldogulásáért együtt küzdhetet és vérezhetet szlovák, ruszin és magyar, kell hogy megtaláljuk a közös életlehetőségeket a megváltozott keretek között is.” Azt, hogy Bernolák nem került partvonalra a „demokratikus” értelmiség szemében, mutatja a tény, hogy a 34 aláíró között szerepelt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Féja Géza, Márai Sándor és Vaszy Viktor is.
- ⁴⁶ E számunk tanulmányai bemutatják a kor legfontosabb irányzatait, a megújuló dogmatikát, a kriminálantropológiai irányzatot, a fiatalokorra vonatkozó új szemléletet és az új büntetéstant. Ezek tekintetében tehát erre utalok a Tisztelt Olvasót.
- ⁴⁷ *Állam- és Jogtudományi Enciklopédia* (Budapest, 1980, 567. p.)
- ⁴⁸ A kriminálantropológiára vö. Papp László tanulmányát ebben a kötetben.
- ⁴⁹ „Új eszmék forrognak az egész világon s a büntetőjog terén is egészen új gondolatok járják át az embereket. A művelt nyugot államai nem késnek kivenni részüket a törvényalkotás terén sem e mozgalomból. Az a régi harcz, a mely az akaratszabadság és a determinizmus terén s a kettőnek egymás közti viszonyában az embereket századok óta foglalkoztatta, a büntetőjog terére néhány évtized óta sokkal erősebben csap át, mint az bármely korban észlelhető.” – Így fogalmazott Bernolák 1905-ös jogászegyleti hozzászólásában. Vö.: *A Büntetőtörvénykönyv novellája* (Magyar Jogászegyleti Értekezések, 248. szám [1905. szeptember], 259. p.)
- ⁵⁰ „...minden büntetés alapját és mértékét egyaránt az fogja megállapítani: minő mértékben hatott közre a cselekmény elkövetésében az egyén akarata és az egyén bűne; hol van szó javíthatatlanságról és hol arról, hogy egy embert ki kell zárni a társadalomból azért, mert rossz, vagy azért, mert a társadalmi életre képtelen... Azt hiszem, hogy az utolsó évtizedek nagyon is ráirányították a figyelmet a determináló tudományok egy hatalmas csoportjára; ezen tudományokkal szemben a büntető törvényhozásnak is ell kell foglalnia a maga álláspontját.” Uo., 259–260. p.
- ⁵¹ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 16. p.
- ⁵² „Azt hiszem, hogy igenis itt az idő, mert ha az eszmék még nem is alakultak ki olyformán, hogy matematikai pontossággal állanának szemben, de annyira igenis kialakultak, hogy a gyakorlati élet bizonyos követelményeivel már számolhatunk.” – Így történt lándzsát Bernolák a törvényi szabályozás mellett. Vö.: *A Büntetőtörvénykönyv novellája*, 260. p.
- ⁵³ Vö.: Király Tibor: *A büntetőjog a dualista és az ellenforradalmi korszakban*. In: *A magyarországi polgári államrendszerek*. Szerk. Pölöskei Ferenc, Ránki György (Budapest, 1981, 416–437. p.)
- ⁵⁴ Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 77. p.
- ⁵⁵ Balogh Jenő: *Büntető törvényeink módosításához (Huszedik század, 1900, 10–11., 243–255., 330–346. p.)*. Balogh törekvéseit Bernolák így foglalja össze: „Követelményeit négy részre osztotta. Számolva azaz, hogy a bűncselekmények jelentékeny része olyan tényezőkre vezethető vissza, amelynek megszüntetésére az állam és a társadalom befolyást gyakorolhat, harcot hirdetett e tényezők ellen. Tételes jogszabályaink oly hiányait, amelyek a tudomány akkori állása mellett megszüntethetők voltak, sürgős intézkedéssel megszüntetési kívánta. Megemlítve, hogy a büntetőjog lassú átmeneti korszakát éljük, sürgette azokat az előkészítő munkálatokat, amelyek a bűncselekmények előidéző és előmozdító tényezőit felderíthetik és amelyeknek a büntetőjogi rendszer gyökeres átalakítását meg kell előzniük. Végül állást foglalt a büntetésvégrehajtás rendszerének céltudatos kiépítése mellett.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 1. p.)
- ⁵⁶ Balogh Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog* (Budapest, 1909, 251. p.)
- ⁵⁷ Bernolák Nándor: *A modern büntető politika...*, 1–11. p.
- ⁵⁸ Uo. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁵⁹ Lásd e számunkban Lévy Miklós és Bárándy Péter tanulmányát.
- ⁶⁰ *Büntető jogszabályaink gyűjtemény*, 97. p. (kiemelés tőlem – P. Sz. B.)
- ⁶¹ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 225. p.
- ⁶² A kérdéssel részletesen foglalkozik Király Tibor: *A büntetőjog...*, 431–432. p.
- ⁶³ Bernolák Nándor: *A modern büntető politika...*, 4. p.
- ⁶⁴ A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913:7. tc.-t Öfelsége 1913. március 31-én szentesítette. A törvényt az Országos Törvénytárban 1913. április 12-én hirdették ki.
- ⁶⁵ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 2. p.
- ⁶⁶ Bernolák szerint a hazai patronage tevékenységnek széleskörű jogszabályi alapjai voltak, pl.: 1901:8. tc. 2.§ (állami gyermekmenhelyre felvett hét éven aluli gyermekekről), 1901: 21. tc. 2.§ (a közsegélyre szoruló hét évnél idősebb fiatalokokról), 1907. évi 60.000. számú BM. rendelet (társadalmi intézetekről), 1908: 36. tc. 22.§ (a próbára bocsátott fiatalokokról), 24.§ (a javító nevelésről), 30.§ (a fiatalokokról kísérleti kihelyezéséről), 1908. évi 20.003. számú IM. rendelet (a fiatalokú letartóztatottak szabadulását követő segélyezéséről) stb. Lásd: *A Budapest 1909. szeptember hó 10. és 11-én tartandó II. Országos Patronage Kongresszus iratai* (Budapest, 1909, 9–10. p.)
- ⁶⁷ Bernolák Nándor, *A modern büntető politika...*, 6. p.
- ⁶⁸ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 223. p.
- ⁶⁹ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 2. p. 1900 után másfél évtized alatt 500-ról 3000-nél többre nőtt a fiatalokúak elhelyezésére szolgáló javítóintézetek befogadóképessége. (Uo., 4. p.)
- ⁷⁰ A közveszélyes munkakerülőkörrel szóló 1913: 21. törvénycíkket a király 1913. július 7-én szentesítette, melyet 1913. július 12-én hirdettek ki az Országos Törvénytárban.
- ⁷¹ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 280. p. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁷² A büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a büntetőjogi reform egyik központi kérdése volt. A témának széleskörű irodalma van, és szakmai viták folytak róla 1889–1902 között.
- ⁷³ A kérdéssel részletesen foglalkozik Király Tibor: *A büntetőjog...*, 430. p.
- ⁷⁴ *Büntető jogszabályaink gyűjteménye...*, 186. p. (kiemelés tőlem: P. Sz. B.)
- ⁷⁵ Bernolák 1914-es értékelése: „Az alkalmi büntetésekre ugyancsak a büntető novella behozta a büntetés felfüggesztésének fényesen bevált intézményét.” (Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 3. p.)
- ⁷⁶ Bernolák Nándor: *Újabb teendőink...*, 11. p.
- ⁷⁷ A büntető jogszabályaink gyűjteményének második kötetét, amely az eljárási, szervezeti és hatásköri jogszabályokat tartalmazza (Pécs, 1918), szintén Bernolák látta el utalásokkal és magyarázatokkal. A bünvádi perrendtartás és novellái későbbi kiadásának (Budapest, 1928) összeállítására szintén az ő nevéhez köthető.
- ⁷⁸ Bernolák Nándor, *A visszaesés dogmatikai és büntetőpolitikai szempontból* (Budapest, 1903)
- ⁷⁹ Bernolák Nándor, *A tévedés tana a büntetőjogban* (Kassa, 1910.)

Madai Sándor

A család tényállása a Csemegi-kódex és az I. büntető novella tükrében

A társadalmi viszonyok változása gyakran komoly kihívások elé állítja a büntetőjog alkotóját. Minél fejlettebb – civilizáltabb – egy társadalom, annál több – a kialakult bonyolult viszonyrendszert sértő, illetve veszélyeztető – magatartást kell szankcióval fenyegetni, hiszen számtalan olyan magatartásforma létezik, amely az egyre újabb és újabb viszonyokat támadja, s a már létező tényállások nem nyújtanak megfelelő védelmet. A család „tulajdonképpen a civilizációnak, ha nem is gyermeke, de legalább növendéke” – állítja a Csemegi-kódex miniszteri indokolása.¹

A hazai társadalmi változások, legalábbis tartalmi szempontból, már nagyon korán, I. István idején szükségessé tették, hogy családszerű tényállás szülessen. E magatartások generáltípusa azonban csupán hosszú idő múltán nyerte el végleges – legalábbis napjainkig véglegesnek tekintett – alakját, amely kielégítően szolgálja feladatát, s nevében is csupán a legújabb időszakban találta meg helyét a „csalás” terminológiában.

De miért is mondhatjuk a család tényállásáról, hogy Büntető Törvénykönyvünk egyik leghányatottabb sorsú deliktuma? Ismert, hogy hazánkban a magyar nyelvű terminológia kifejlődését hátráltatta a latin nyelv elterjedtsége. A *stellionatus* és a *falsum* fogalmak hosszú évszázadokig, ha nem is szinonimaként, de hasonló cselekményeket lefedő elnevezésként éltek a jogi köztudatban, s a magyar terminológia elterjedésével kezdetben nem tudtak kilépni a család tényállásának önállóságáért küzdők a hamisítás fogalmának bűvköréből, s nem tudták a csalást önállósítani, a hamisítás tehát eleinte lefedte a családszerű magatartásokat is. Ez pedig azzal volt magyarázható, hogy sokáig a csalárd magatartásokban is az igazság meghamisítását, az igazsághoz való jog megsértését hangsúlyozták,² azét a jogét, amely – s ezt ma már bizonyosan tudjuk – nem létezik.

A hazai irodalmi álláspontokra utalva a Csemegi-kódex miniszteri indokolása megjegyzi, hogy „régibb tudásaink nézetei is végtelenül különböznek e büntettre nézve”.³ Valószínűleg az említett tudások több tényező hatása miatt sem jutottak konszenzusra; ennek oka lehetett az egységes, törvényben meghatározott tényállás hiánya, továbbá a latin nyelv fogalmi készletének tartalmi változása, valamint a külföldi hatások felerősödése egyaránt.

A család tényállásának rendezése felmerült már az 1795-ös javaslat elkészítése során is. A deliktum az anyagi jogi szabályok körében, a második rész XL. szakaszában, a „polgárok javait, vagyonát és szabadságát veszélyeztető büntettek” között került megfogalmazásra.⁴ A szakasz latin címe „De Stellionatu, seu Falso”, ezt Hajdu Lajos „A családságról, illetve a csalásról” fordulattal említi a magyar fordításban.⁵

Az 1843. évi anyagi jogi javaslat – a család szempontjából – ellentmondásosnak tekinthető. Egyfelől előrelépés például a hamisítástól való elkülönítés tekintetében, bár még nem teljesen letisztult formában, másfelől azonban nem érzékelhető a cselekmény vagyon elleni jellegét előtérbe helyező, markáns jogalkotói álláspont.

A 1843. évi anyagi jogi javaslat újabb előrelépés volt egy modern, az európai szellemi áramlatokból merítő, s azokat bizonyos szempontból túlszárnyaló magyar anyagi jogi szabályozás felé. Az ismert történelmi események azonban lehetetlenné tették, hogy akár eredeti, akár átdolgozott formában a hazai jogállamiság kiépítését szolgálja. A forradalom és szabadságharc után az osztrák büntetőjog lett a kötelező iránytű a magyar tudomány és gyakorlat számára, mivel 1849-ben az 1803-as, majd 1852 szeptemberétől pedig az 1852-es osztrák büntetőtörvénykönyvet – melyet Finkey „öcskának” titulált⁶ – léptették hazánkban is hatályba.⁷

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásával a gyakorlat számára ismét nehéz esztendőök következtek, tekintettel arra, hogy az 1861-es Országbírói Értekezlet – az osztrák joggal szembeni opposícióból következően – az 1848 előtti magyar jogot rendelte ismét alkalmazni. Ezzel nem csupán az 1843-as javaslat szellemisége látszott veszni, de sok tekintetben még az 1795-ös javaslat elvei is háttérbe szorulni látszottak, és a magyar büntetőjog visszatért a széttagolt, sokszor követhetetlen szabályanyaghoz.

E sötétségben kívánt világosságot gyűjtani Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter, amikor intenzív kodifikációs munkálatok megkezdését határozta el. E folyamat hangsúly-, s nem egy esetben szemléletváltásokkal ugyan,⁸ de elvezetett odáig, hogy hatályba lépett hazánk első büntető törvénykönyve, az 1878:5. törvénycikk, a Csemegi-kódex. Úgy véljük, hogy a kódex – s Csemegi – büntetőjog-történeti jelentőségét szükségtelen bemutatnunk, ezért csupán utalunk arra, hogy álláspontunk szerint nem pusztán az az érdeme Csemeginek, hogy megalkotott egy koherens normát, hanem az is – s ez legalább ugyanolyan jelentőségű, ha nem nagyobb –, hogy sikerült átküzdenie magát a magyar törvényhozás útvesztőin, ami már akkoriban sem lehetett egyszerű feladat.

Csemegi szemlélete – s ezt majd a család szabályozása kapcsán is látni fogjuk – több területen is palélózódott, mielőtt a kódex megalkotásába fogott volna. Bár nem volt kifejezetten elméleti szakember, de a tudományosság is elismerte munkásságát, kodifikátorként szintén szerzett tapasztalatot, hiszen nevéhez fűződik a 1869:4. törvénycikk megalkotása is, s végül a gyakorlatot is jól ismerte, hiszen hosszú ideig ügyvédként praktizált, így lehetősége volt a magyar büntető

jogszabályok hiányosságait és hibáit megismerni. Ez utóbbi tényhez köthető az a körülmény, hogy – s így a külföldi hatás hazai megjelenése a csalás szabályozása kapcsán már egyértelmű – ügyvédi praxisában már az osztrák büntető jogszabályokat (is) kellett alkalmaznia, tekintettel arra, hogy hazánkban 1849-től az osztrák büntető törvénykönyv volt hatályban – egészen az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatályba lépéséig.⁹ Érthető tehát, hogy Csemeginek már egy létező kódex alkalmazása nyújtott alapot ahhoz, hogy a magyar törvényt elkészítse. Pontosán tudta, hogy az alkalmazandó szabályoknak melyek a hibái és erényei, mely rendelkezések jelentenek nehézséget a bírónak, az ügyész és a védő számára.

Csemegi szemléletmódja tehát a gyakorlat oldaláról közelítette meg a kodifikációs problémákat, a jogalkotási légkör pedig – szemben a 1840-es évekbeli össztársadalmi változtatni akarással, amely egész Európára jellemző volt¹⁰ – egy higgadt, szakmai jogalkotásnak kedvezett.¹¹

A csalás viszonylatában a kódexnek több kérdésre is választ kellett találnia. Ilyen volt az, hogy a csalás kizárólag vagyoni érdekeket sértő cselekményként kerüljön szabályozásra, vagy esetleg nem vagyoni jogszabályokat is védjen a tényállás. Szintén kérdés volt, hogy mennyire legyen az elkövetési magatartások köre absztrahálva, illetve konkretizálva. S talán az egyik – a kérdést történeti aspektusból vizsgálva mindenképpen – legfontosabb állásfoglalást a csalás és a hamisítás viszonyának rendezése követelte. Többször utaltunk rá, hogy a csalási és a hamisítási cselekményeket hosszú időn át szorosan összetartozónak tekintették; paralel, s gyakran elhatárolhatatlan módon szabályozták a tényállásokat. Csemeginek tehát ezt az alapvető problémát – az általa oly jól ismert gyakorlat számára is kezelhető módon – kellett uralnia.

A csalás tényállása a kódex második, különös részében, a XXXI. fejezetben található, kifejezve a jogalkotói markáns szemléletváltást, az okirat-hamisítás előtt. Tekintettel arra, hogy a kódex szerkezete a mai Büntető Törvénykönyvünk által alkalmazott felépítéstől eltér, ezért – csupán a törvény szerkezetét szem előtt tartva – nehéz egyértelműen állást foglalni a tekintetben, hogy Csemegi milyen cselekményi kört kívánt vagyoni elleni cselekményként meghatározni. A csalás fejezetét áttekintve látható, hogy az alaptényállás mellett több, minősített esetet is szabályoz a törvény.

A csalás szabályozása

A csalás alaptényállását a Csemegi-kódex a 379. §-ban szabályozta:¹²

„A ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit ravasz fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ez által annak vagyoni kárt okoz: csalást követ el.”

Hosszú évszázadokon keresztül – mint erre már korábban utaltunk – vita tárgyát képezte az, hogy a csalás (stellionatus stb.) név alatt szabályozott bűncselekmény miért is szükséges, milyen értéket véd, modern kifejezéssel élve mi a jogi tárgya?

A Csemegi-kódex szakított azzal a még az 1843-as anyagi jogi javaslatban is meglévő jogalkotói hezitálással, ami álláspontunk szerint – egyebek mellett – gátja volt annak, hogy egy modern, s a gyakorlat számára is jól alkalmazható tényállást alakítson ki a törvényhozó. A kódex egyértelműen a vagyoni elleni jellegét hangsúlyozza a cselekménynek, amit az indokolás is megerősít: *„az általánosan megállapított tételek közt, első helyen említettük, hogy a csalás vagyoni elleni büntetett képez. Erre nézve ma már a hivatottak részén egyetértés létezik.”*¹³ Angyal ehhez hozzáteszi azt, hogy a vagyoni jognak *„bármilyen alakja, tehát úgy a vagyoni védelmet biztosító dologi jogok, mint a vagyoni forgalmat szabályozó kötelmi jogok.”*¹⁴ Finkey ezt tovább konkretizálva így fogalmaz: *„jogi tárgya a tulajdonképpen elvételi cselekményeknél szélesebb, t. i. a vagyoni jogok általában, tehát úgy a tulajdon, mint a követelési jogok.”* Később pedig kijelenti, hogy *„a vagyoni jog egész kiterjedésében, a dologi, idegen dologbeli és kötelmi jogok általában”.*¹⁵

Láthatjuk tehát, hogy kialakult egy olyan konszenzus a büntetőjogászok között a csalás jogi tárgyára nézve, amely nem csupán a Csemegi-kódex hatályának idejére, hanem gyakorlatilag napjainkig kihatóan körülhatárolta a csalás tényállásával védett társadalmi értékek terrénumát.¹⁶

Nem volt a korabeli szerzők között teljes összhang a tekintetben, hogy a tényállásban mi tekinthető elkövetési magatartásnak, ugyanis volt olyan álláspont, amely a tévedésbe ejtésen, illetve tartáson túl a károkozást is elkövetési magatartásnak tekintette. Angyal szerint a Csemegi-kódex tényállásában a csalás elkövetési magatartása a tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás, míg a kár bekövetkezése – a modern dogmatikai szemlélethez hasonlóan – eredményként ragadható meg.¹⁷ Finkey eltérő véleménye szerint viszont a károkozás is a csalás *„elkövetési tevékenysége”.*¹⁸ Schnierer viszont mindkét állásponttal szemben áll, amikor azt írja, hogy *„a tévedésbe ejtés mellett törvényünk a tévedésben tartást jelöli meg, mint a csalás elkövetésének módozatát.”*¹⁹ A kódex indoklása sem fogalmaz egyértelműen: *„a csalás véghezviteli módja, eszköze, a felhozottak után: ravasz fondorlatokkal véghezvitt tévedésbe-ejtés, illetőleg ravasz fondorlatokkal véghezvitt tévedésben tartás lévén”.*²⁰

A gyakorlat sem volt egységes a különböző elkövetési magatartások megítélésével kapcsolatban.²¹ Ilyen terület volt például a különböző súlyokkal való visszaélés, amikor is az eladó hamis méréssel állapította meg a dolog súlyát. Az egyik esetben a vádlott meszet adott el a sértettnek, azonban annak súlya tekintetében megtévesztette a sértettet, mert a mérlegre egy vasdarabot is rátett, s így több pénzt kért az áruért, mint

valójában járt volna. A sértett azonban kézi mérlegén elvégzett egy ellenőrző mérést, s így kiderült a visszaélés. A Curia – szemben az ügyben korábban eljáró bíróságok állásfoglalásával – felmentette a vádlottat, arra való hivatkozással, hogy a sértett kifogásolása alapján rögtön visszaadta a vételárat, visszavette a meszet, így a jogügylet nem teljesült, s a sértettnek nem merült fel kára. Emiatt – a Curia álláspontja szerint – téves a bűnösséget megállapító döntés (befejezett csalás), s csupán csalás vétségének kísérlete állapítható meg, amely – akkor még – nem volt büntetendő;²² egy gabonakereskedő által megvalósított hasonló cselekmény esetében – mivel még a vételár átadása előtt felfedezte a megtévesztést – szintén csalás kísérletét állapította meg a Curia.²³

A tényállásban a tévedésbe ejtés vagy tévedésben tartás képviselte – mint ahogy képviseli ma is – a bizalom elleni momentumot azzal, hogy a *ravaszfondorlattal* történő elkövetés ezt tovább erősíti. „A *fondorlat nem tételez fel kéz-műveletet, mechanikai előkészítést, tettleges intézkedést. Fondorlatnak nevezhető az ürügy, a cselszövény, az ármánykodás, a kápráztatás, alattomos mesterkélés is*”²⁴ – található a miniszteri indokolásban, amely maga is rendkívül sokat említi a ravasz fondorlattal történő tévedésbe ejtést, illetve az abban tartást, azonban a dilemmát – nyíltan megvallva – nem tudta megoldani, ugyanis az elkövetési módra vonatkozó fejtegetéseket követően ezt olvashatjuk: „*azt hisszük, ha nem is jelöltük meg biztosan és tüzetesen a határvonalat, oly kifejezést használtunk, mely midőn egyrésztől határozottan kizárja a büntetendő csalás fogalmának veszélyes tulterjeszkedését, egy másrésztől a gyakorlatban előfordulandó eseteknél a kérdéses elem helyes megítélésre, kellő irányt és utmutatást nyújt.*”²⁵

A ravaszság megítélése számtalan tényezőtől függhetett, s emiatt – amint fent említettük – maga az indokolás sem foglalt állást a *ravaszfondorlat* jelző mikénti értékelése felől, s modern kifejezéssel élve, az eset összes körülményeinek gondos vizsgálata alapján találta eldöntendőnek a problémát.²⁶ A ravasz fondorlattal történő elkövetés kritériuma viszont azt is jelentette, hogy ha megvolt ugyan a haszonszerzési célzat, és bekövetkezett a kár, de az nem „*ravaszfondorlattal*” történő tévedésbe ejtés vagy abban tartás miatt következett be, akkor az elkövető – csalás miatt – nem volt büntethető.

Finkey egyetért a *ravaszfondorlat* használatával, mivel szerinte így a bíró számára egyértelmű, hogy kizárólag a kifejezetten csalárd típusú magatartásokat vonja a csalás tényállása körébe, elhatárolván így a *fraus criminalist* a *fraus civilistól*.²⁷ Edvi Illés álláspontja Finkeyéhez hasonló: mivel a *fondorlat* kifejezés már önmagában is furfangos tevékenységet tételez fel, ezért kijelenthető: a *ravaszfondorlat* jelző a *fondorlat* intenzívebb fokára utal, mivel a jogalkotó ezzel a jogtechnikai megoldással kívánta elérni azt, hogy a csalást szűk körre szorítsa, s csak ott legyen megállapítható, ahol ezt a társadalom védelme indokoltá teszi.²⁸ Ezt tekint-

hetjük modern szemlélettel a büntetőjogi ultima ratio jelleg korabeli érvényesülésének.

Edvi Illés mellett mások, köztük Fayer is, kitérnek arra, hogy a ravasz fondorlat abszolút vagy pedig relatív fogalomnak tekintendő-e? Edvi Illés e tekintetben különbséget tesz abszolút és relatív ravaszság között. Előbbinek tekinti az olyan magatartásokat, amelyek még a legkörülmétezőbb embert is képesek tévedésbe ejteni, illetve abban tartani. Utóbbi alatt azonban csak olyan magatartásokat ért, amelyek a passzív alany ismeret-, illetve tapasztalathiányára tekintettel alkalmasak csak a tévesztésre, tehát egy adott területen ismerettel vagy tapasztalattal rendelkezővel szemben alkalmatlan lenne annak megtévesztésére. Álláspontja szerint kizárólag a relatív ravaszság jöhet számításba a tényállás alkalmazása során, mivel csupán így biztosítható az egyszerű emberek büntetőjogi védelme. Csatlakozva az állásponthoz, Heil Fausztin kijelenti, hogy azoktól a személyektől, akik élettapasztalatukat figyelmen kívül hagyva hagyják magukat rászedni, „*a büntető védelmet méltán meg lehet tagadni*”, míg az egyszerűbb személyek büntetőjogi védelme fokozottabban indokolt.²⁹

Fayer szintén a *ravaszfondorlat* fogalmát tartja a csalás tényállása relativizáló fogalmának, amikor leszögezi: „*a mi a faluhelyről a városba vetődött emberek irányában megállapítja a ravaszfondorlatot, az a városi emberek irányában még nem lesz az.*”³⁰

A ravasz fondorlat definiálására nem vállalkoztak a szerzők – maga Angyal sem, bár ő az I. büntető novella *fondorlatát* meghatározza –, azonban, a bírói gyakorlat oldaláról közelítve meg a kérdést, képet kaphatunk arról, hogy milyen típusú magatartásokat tekintett a gyakorlat ravasz fondorlatnak. Feltétlenül meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy – a korabeli irodalom által is elismerten³¹ – a ravasz fondorlat, mint elkövetési mód vonatkozásában, meglehetősen ingadozó volt a bírói gyakorlat. Nem egy döntés elméleti vitát is generált. Az egyik ügyben a történeti tényállás szerint sorsjegyárosok „*valami kertész-község tudatlan parasztlakosai*” közül többeket becsaptak azzal, hogy sorsjegyeket jóval értékükön felül adták el arra való hivatkozással, hogy Budapest „*főelnöke*” bocsátja ki azokat, és jelentős összegeket lehet velük nyerni. Az ügyben ítélkező három fórum közül kettő felmentette a vádlottakat, míg a Curia megállapította a ravasz fondorlattal történő elkövetést, s erre tekintettel az elkövetők bűnösségét is. Az indokolás lényege szerint azzal, hogy olyan településen követték el a bűncselekményt a vádlottak, ahol „*jegyző vagy pap sem volt*”, kizárták azt, hogy a kevésbé tájékozott személyek tájékoztatást kapjanak általuk hitelesnek tartott személytől.³²

Ellentétesen döntöttek a bíróságok abban az esetben, amikor a vádlott azzal csapta be a sértettet, hogy először 90 krajcárt kért, azt ígérve, hogy abból 6-7 forintot varázsol, majd azt állította, hogy ha megbabonázza a sértett tyúkjait, azok ezüstöt tojnak, végül ruhaneműket és használati tárgyakat kért, s azt állította, hogy azok

számát megháromszorozza. A vádlott beismerte, hogy kapott 90 krajcárt a sértettől, azért, hogy a tyúkjai aranyat és ezüstöt tojjanak; beismerte továbbá azt is, hogy a ruhaneműket is átvette a sértettől, azért, hogy a sértett férjét megbabonázza, hogy a sértette el ne hagyja. Azt viszont tagadta, hogy azért vette volna át a 90 krajcárt, hogy abból 6-7 forintot, a ruhaneműket pedig azért, hogy mindegyikből hármat csináljon. Az elsőfokon eljáró bíróság felmentette a csalás vádja alól a vádlottat, bár megállapította felelősségét közrend elleni kihágásban. A másodfokon ítélező debreceni ítéletábra egyetértett az elsőfokú döntéssel, mert a „*vádlott természetfeletti állításaiban ravasz fondorlat e helyütt sem ismertethetett fel azért, mert beszámítható elmeállapotban levő emberre nézve ezüstöt tojó tyúknak ígérete ravasz fondorlatnak egyáltalán nem tekinthető.*” A Curia a vádlottat csalás miatt marasztalta el. Álláspontja szerint a vádlott kihasználta a sértett műveltségi és életviszonyait, amikor „*igéreteinek csábító hatását a fent előadott tényállás szerint eléggé ravaszul eszelte ki*”; ezzel a Curia megállapította – jelen esetben – a csalás valamennyi tényállási elemének fennállását.³³

Láthatjuk tehát, hogy a csalárd, megtévesztő típusú magatartás mindig is – legalábbis a Csemegi-kódextől kezdve – immanens eleme volt a csalásnak.

A bűncselekmény eredménye a tényállásban megjelölt *vagyoni kár*. A ravasz fondorlattal történő elkövetéshez kapcsolódóan jeleztük, hogy a végleges törvényszöveg nem minden fordulatában egyezett meg Csemegi javaslatával. Igaz ez az eredményre is. Csemegi eredetileg az eredményt „*és ez által vagyonában megkárosít*” fordulattal kívánta meghatározni a törvényben, azonban a kódexbe ehelyett az „*és ezáltal annak vagyoni kárt okoz*” fordulat került.³⁴

Vagyoni kárról akkor beszélhetünk, ha a „*vagyon helyzete kedvezőtlenebbé vált, ha tehát az a kérdéses esemény után értékében csökkent.*”³⁵ Az értékcsökkenésnek pénzbelinek, tehát pénzben meghatározhatónak kellett lennie, tekintettel arra, hogy az szolgált – annak 50 forintnál kisebb vagy nagyobb volta – a bűncselekmény minősítésének alapjául: 50 forintot meg nem haladó összegű károkozás esetén a cselekmény vétségnek minősült, ezen összeg felett pedig büntetettnek.

Feltétlenül említendő az irodalomból többek értelmezése, amely szerint nem csupán a tényleges kár (*damnum emergens*), hanem az elmaradt haszon (*lucrum cessans*)³⁶ is a vagyoni kár fogalma alatt volt érten-dő.³⁷ Hatályos Büntető törvénykönyvünk azonban nem követi az említett példát, amikor a 137. § 5. pontjában a kár fogalmát a következőképpen határozza meg: „*a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés*”. Szintén a 137. § 5. pontjában megjelenik a *lucrum cessans* is jogunkban, azonban azt a vagyoni hátrány keretében említi a törvény: „*a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny*”.

A kár kérdése körében kell említenünk azt a problémát, amelyet végül a gyakorlat oldott meg. A kérdés

az volt ugyanis, hogy a törvény szövege alapján („*és ezáltal annak vagyoni kárt okoz*”) szükséges-e a megtévesztett és a megkárosított személy fizikai azonossága, vagy pedig elegendő a jogi azonosság. Schnierer 1893-ban megjegyezte, hogy „*a törvény ide vonatkozó szavait azonban kiterjesztőleg kell magyarázni, olyképp, hogy a személyi azonosság nem tulajdonképi értelemben véve, létezőnek akkor is tekintessék, midőn a tévedésbe ejtett személy mint a sértett vagyoni érdek képviselője járt el.*”³⁸ Edvi Illés 1894-ben – bár egyértelműen az utóbbi, tehát a jogi azonossággal megelégedő tételt fogadja el – megemlíti, hogy a gyakorlat még ingadozó (vagy inkább ellentétes) volt az elméleti konszenzussal, mivel felmentett olyan vádlottat, aki a csalás valamennyi tényállási elemét megvalósította, csupán a megtévesztett és a megkárosított személy volt különböző.³⁹ Finkey 1905-ben megjelent munkájában⁴⁰ már egyértelműen kijelenti, hogy a praxis a második tételt fogadta el, vagyis azt, hogy a csalás megállapításához elegendő a megtévesztett és megkárosított személy jogi azonossága. Láthatjuk tehát, hogy a jogalkalmazói szemlélet milyen irányban módosult, köszönhetően talán a tudomány behatásának vagy esetleg annak a gyakorlat által is felismert szükségszerűségnek, amely az effektív büntetőjogi védelem érdekében a csalás megállapíthatóságához megelégedett a jogi azonosság meglétével.⁴¹

Az alapeset mellett több minősített esetet is rögzített a kódex. Abban az esetben, ha a csalással okozott kár az 50 forintot nem haladta meg, akkor a csalást vétségnek minősítette a törvény, ha a kár ezt az összeget meghaladta, akkor büntetettnek. Fontos továbbá kiemelni azt, hogy voltak olyan körülmények nevesítve a törvényben, amelyek fennállása esetén a jogalkotó a kár összegére való tekintet nélkül büntettként rendelte büntetni a cselekményt:

„381. § *Tekintet nélkül az okozott kár összegére, büntetett képez a csalás, ha:*

1. *a csaló annak elkövetése végett, közhivatalnoki jellegét vagy hatósági megbízást szinlel;*

2. *közhivatalnok, ügyvéd, meghatalmazott, ügyvivő vagy magánhivatalnok azt hivatala vagy megbízása körében követte el;*

3. *a csaló, csalás miatt már két ízben megbüntettet volt, és utolsó csalása elkövetését megelőző büntetésének kiállása óta tíz év még nem telt el.*

382. § *Tekintet nélkül az okozott kár összegére, büntetett képez a csalás: ha valaki azt, saját biztosított vagyonának megsemmisítése vagy megrongálása által követi el.*”

A differenciálás a büntetés tekintetében is markánsan érvényesült; a csalás vétsége egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel, a csalás büntette pedig öt évig terjedhető börtönnel és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel volt büntetendő. Ha az okozott kár értéke a kétezer forintot meghaladta, illetve a visszaesőként elkövetett, és a biztosítási csalásként minősült esetekben a csalás öt évig terjedhető fegyházzal volt büntetendő.

II. Az I. büntető novella

A Csemegi-kódex meghatározó jelentőségű alkotása volt a magyar büntetőjog-történetnek. Dogmatikai rendszere, szemlélete napjaink büntetőjogában is érzékelteti hatását.

Korábban utaltunk rá, hogy hazánkban ez volt az első önálló, komplex egészet alkotó büntetőtörvény. Nyilvánvaló, s e tényből eredően természetes, hogy nem volt – nem is lehetett – olyan alkotás, amely akár a tudomány, akár a gyakorlat valamennyi képviselőjének álláspontját tükrözi. A törvény érdemeinek elismerése mellett többen fogalmaztak meg kritikát – érintve az általános és a különös részt egyaránt – bizonyos kérdéseket illetően, hol jogosan, hol jogtalanul. Ehelyütt mellőzni kívánjuk a normával kapcsolatos általános fejtegetéseket, csupán a csalás tényállását érintő problémákra kívánjuk felhívni a figyelmet, azon belül is – mivel a kódex a csalás tényállását illetően különös jelentőségéről már korábban szóltunk – kizárólag azokat a pontokat érintjük, amelyek a tényállás módosítását jelentették.

A Csemegi-kódex vonatkozó rendelkezéseit a gyakorlat és a tudomány a következő pontokon kifogásolta:

- 1) a „ravasz fondorlat” kifejezés használata;
- 2) a megtévesztett személy és a károsult személy azonosságának kérdése;
- 3) a csalás vétségi alakzata kísérletének büntetetlen volta.

A fenti szempontok szerint a jogalkotó módosította az alaptényállást, s az I. Bn. 50. §-a már így határozta meg a csalást:

„A ki azon célból, hogy magának vagy másnak jogtalan vagyoni hasznot szerezzen, valakit fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ez által annak, vagy másnak vagyoni kárt okoz, csalást követ el.

A csalás vétségének kísérlete büntetendő.”

Ad 1)

A ravasz fondorlat problematikáját a korábbiakban már érintettük, ezért most csupán utalunk arra a tényre, hogy milyen ingadozó, kiszámíthatatlan ítélkezést generált a törvényszöveg illetően fordulata. A jogalkotó – meghallván a szakmabeliek álláspontját – ezt a következtetlen bírói gyakorlatot kívánta kiszámíthatóbbá tenni, amikor a normaszövegből elhagyta a „ravasz” jelzőt. „A BTK. a csaláshoz a »ravasz« fondorlatot kívánta meg, a BN. törölte a »ravasz« jelzőt, jelezni akarván ezzel, hogy a csaláshoz valami különös, rendkívüli ravasztságot nem kíván. Igaz, hogy a »fondorlat« maga már bizonyos ravasz mesterkedést jelent s így a BN. módosítása valami nagy jelentőségűnek nem tekinthető, de a »ravasz« jelző elhagyása mégis figyelmeztetés a bíróra, hogy egyszerű (együgyű) emberek rászedését akkor is büntettesse, ha azok kifosztása nem valami mesterkélt csalárdsággal, csak egyszerű hazugsággal történt is.”⁴²

Angyal – Finkey álláspontjával ellenkezve – kifejti, hogy olyan „*tartalmi elemekkel*” kell felruházni a fondorlat fogalmát, amelyek „*egyfelől nem járnak felesleges, s a mindennapi élet rendes menetét akadályozó gátlásokkal, másfelől védelmet nyújtanak a bizakodó gyengébbeknek.*”⁴³ E tényállási elem bemutatásánál kaphatunk képet Angyalnak a büntetőjogról, s annak szerepéről, funkciójáról kialakított álláspontját illetően is, amikor azt állapítja meg, hogy a büntetőjog nevelő funkciója is megfigyelhető a tényállás felépítésében, ugyanis a jogalkotó így próbálja a jogalanyokat a megbízható, korrekt magatartás tanúsítására rábírní.⁴⁴

De mi is tekinthető a novella szerinti fondorlatnak? Mennyiben más ez a kritérium, mint a „ravasz fondorlat”? E szubjektív elem megítélése tartotta magát az I. novella életbe lépésével is. Annak megítélése, hogy a hazugság mikor tekinthető fondorlattal elkövetett megtévesztésnek, mindig „*az esetek és a szereplők egyénisége szerint ítéendő meg*”.⁴⁵ Bár a törvény szövegéből egyértelműen következett, a Curia mégis több eseti döntésében is megerősítette, hogy – a novellában meghatározott módosítások miatt – nem volt szükséges valamilyen különleges ravaszság a csalás megvalósításához.⁴⁶

Az egyik eseti döntésben ezt így rögzítette – elvi éllal – a Curia: „*A fondorlat fogalma nem egy általános zárt tétel, amelynek elemei minden adott esetben egymást fedően azonosak; hanem az élet változó viszonyai, az egymással szemben álló felek szellemi érettségének, egymástól való különbözőségének foka szerint fondorlat lehet mindaz, ami az egyik fél részéről gyakorolva alkalmas arra, hogy a szemben álló másik felet megtéveszse s a fondorlattal élő által célzott magatartásra rávegye.*”⁴⁷

E kijelentés egyik pontjával szemben feltétlenül kritikát kell megfogalmaznunk, ugyanis nem a fondorlat maga téveszti meg a passzív alanyt – szemben a Curia megállapításával –, hanem az elkövetési magatartás ejti vagy tartja tévedésben a másik felet, a fondorlat – mint elkövetési mód – az elkövetési magatartás eredményességét hivatott elősegíteni, annak mikénti végrehajtására utal, s az csupán támogatja a csalást, de nem önmagában az okozza, illetve tartja fent a tévedést.⁴⁸

A hivatkozott ügyben egyébiránt „*a jós és kuruzsló hírében álló vádlott*” több sértett – akiknek a „*kezdetleges értelmisége és szellemi gyengesége a vádlott előtt nyomban feltűnt*” – kárára valósította meg a csalást.⁴⁹

Tartalmi szempontból hasonló megközelítést tartalmaz egy másik curiai döntés. A történelmi tényállás lényege szerint a sértett a hadkiegészítő parancsnoksághoz, fegyvergyakorlat alóli mentesítés érdekében benyújtott kérelmének kedvező elbírálásában bízva adott át a vádlottnak 400 koronát, azonban a vádlott – bár ígéretet tett a közreműködésre – nem tett, és nem is tehetett annak megvalósítására.

Egy másik esetben a vádlott – egészségesnek mondott, de valójában kehes – lovait adta el a sértettnek. A Curia megállapította a fondorlattal történő tévedésbe ejtést, mivel a szárazkeh jeleit általában nem lehetett felfedezni a lovakon, valamint azért is, mert a sértett „*a*...

vádolt állításának valótlanságáról különös szakértelem hiányában meg sem győződhetett”.⁵⁰

Angyal Pál azon kevés szerzők közé tartozik, akik definiálták a fondorlat fogalmát: „fondorlat a tévedésbeejtő vagy tévedésbentartó cselekményhez járuló vagy azzal egyidőben jelentkező oly magatartás, mely a tévedésbeejtő vagy tévedésbentartó cselekmény hatékonyságát fokozva, valamely harmadik személyben a kételkedés készségét gyengíti vagy éppen kizárja, illetőleg erre alkalmas.”⁵¹

A definíció két elemét feltétlenül hangsúlyoznunk kell: az egyik a járulékoság, a másik pedig a hatásfokozó jelleg. Az előbbi azt jelenti, hogy a tényállási elemek fennállása esetén a tévedésbe ejtő, tartó magatartáshoz járuló⁵² olyan körülményt jelent, amely csupán ahhoz kapcsolódóan, annak megvalósulása esetén jöhet számításba, amint egyébként az magából a definíció megfogalmazásából is kitűnik. Angyal itt a fondorlatot szintén magatartásnak nevezi, vélhetően azonban az elkövetési mód megjelölés helyesebb lenne, tekintettel arra, hogy a fondorlat önmagában – ebben a relációban – nem értelmezhető, hiszen csak akkor büntethető az elkövető, ha a tévedésbe ejtő, ill. tartó magatartást fondorlattal – más szóval fondorlatos módon – valósítja meg. Tehát nem új elkövetési magatartást kívánt a jogalkotó megjelölni, hanem a már a Csemegi-kódexben is meglévő magatartás megvalósítási módját kívánta rögzíteni. A fondorlat hatásfokozó jellege alatt pedig azt érthetjük, hogy az elkövetési magatartást (tévedésbe ejtés, illetve tartás) mintegy kiegészítve, annak hihetőségét nyomatékosítja, a passzív alany számára könnyebben elfogadhatóvá teszi a hazugságot.

Ad 2)

A Csemegi-kódexben szereplő csalás tényállását érő kritikák jelentős része említette azt a gyakorlatban problémát okozó tényt, amely abból eredt, hogy a normaszöveg megkövetelte a passzív alany és a sértett azonosságát, mivel így szólt: „A ki... valakit ravasz fondorlattal tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart, és ez által annak vagyoni kárt okoz...” A törvényből egyértelműen következett tehát, hogy kizárólag akkor lett volna megállapítható a csalás elkövetése, ha a tévedésbe ejtett, illetve abban tartott személy megegyezik a sértettel, vagyis azzal, akinél a kár bekövetkezett. Ez a hiányosság már viszonylag korán érzékeltette hatását a praxisban. Vargha Ferenc már 1892-ben így fogalmazott: „tudvalevőleg a csalás tanában legtöbb vitára s kritikára adott okot a károsított s tévedésbe ejtett személy identitásának s ebből folyólag a csalás büntetőségének kérdése.”⁵³

Jegyzetek

¹ Löw Tóbiás: *A magyar Büntetőtörvénykönyv a büntetésekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. II. kötet (Budapest, 1880, 731. p.; a továbbiakban Löw, II., 1880)

² Illés Károly: *A vagyoni elleni büntetésekről* (Magyar Igazságügy, 1875, IV. kötet, 304. p.)

³ Löw, II., 1880, 733–735. p.

⁴ *A családságról, illetve a csalásról* szóló fejezet már az eredeti

A gyakorlat – a kezdeti igen erőteljes ingadozást követően, szétválasztva a fizikai és a jogi értelemben vett azonosságot – végül megelégedett a passzív alany és a sértett jogi azonosságával.⁵⁴

Schedius – egy korai novellatervezet kidolgozása során – azt javasolta, hogy a tényállás szövegét egészítsék ki a „vagy másnak” fordulattal, azonban a novella tárgyában összehívott enquete⁵⁵ ennél hosszabb módosítást javasolt: „Azonosnak tekintik a tévedésbe ejtett és megkárosított személyt akkor is, ha a tévedésbe ejtettnél a dolog felett a jogi vagy tényleges rendelkezési lehetősége fenforgott.”⁵⁶ Fayer – különböző megfontolások alapján – egyik javaslattal sem értett egyet, álláspontja szerint az „és ezáltal másnak vagyoni kárt okoz” fordulat lett volna a legcélravezetőbb.⁵⁷

A Bn. végül az „annak, vagy másnak” fordulatot választotta, s így már a norma szintjén is egyértelmű volt az, hogy a tévedésbe ejtett vagy abban tartott személy és a sértett (károsított személy) azonos, de különböző is lehet.

Ad 3)

A Csemegi-kódex a kísérlet vonatkozásában eltérő szabályokat tartalmazott, mint a hatályos Büntető törvénykönyv.

A Csemegi-kódex 65. §-a szerint:

„A cselekmény, melylyel a szándékolt büntett vagy vétség véghezvitele megkezdett, de be nem végeztett: a megkezdett büntett vagy vétség kísérletét képezi.

A büntett kísérlete mindig, - a vétségé azonban csak a törvény különös részében meghatározott esetekben büntetendő.”

A hivatkozott normaszöveg alapján kijelenthetjük, hogy Csemegi a kódex megalkotása során egyértelmű álláspontot foglalt el; a csalás büntetének kísérlete – figyelemmel a kódex 65. § második mondatára – generális jelleggel büntetendő volt, míg a vétségé nem.⁵⁸

A csalás vonatkozásában már a büntető-törvénykönyvek módosítása tárgyában összehívott enquete azt az álláspontot foglalta el, hogy a csalás vétségének kísérlete is büntetést érdemlő.⁵⁹ Jogosnak tekinthető elvárás fogalmazódott meg az I. Bn. ide vonatkozó rendelkezései kapcsán, ugyanis például a Csemegi-kódex lopást szabályozó fejezete – s azon belül a 339. § – a lopás vétségi alakzatának kísérletét büntetni rendelte.

A jogalkotó, egyetértve az elmélet és a gyakorlat álláspontjával, az I. büntető novellában korrigálta a törvény hiányosságát, s immár büntetni rendelte a csalás vétségi alakzatának kísérletét is.⁶⁰

koncepció szerint is e fejezeten belül került elhelyezésre. Lásd: Hajdu Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Budapest, 1971, 285. p.)

⁵ *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. Szerk. Fayer László. III. kötet (Budapest, 1900, 587. p.). A fenti hivatkozás nem elírás. Fayer valóban az 1843-as javaslatok anyaggyűjteményében publikálta az 1795-ös tervezet latin nyelvű

- szövegét. Hajdu Lajos munkájában a magyar fordítás olvasható. Tekintettel arra, hogy a fordítás hitelességét nincs okunk megkérdőjelezni, az 1792-es tervezet szövegére e fordítást felhasználva utalunk. A mű egyébként a javaslaton kívül részletes korrajzot is elénk tár. Hajdu Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet* (Budapest, 1971).
- ⁶ *Magyar jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna (Budapest, 2007, 326. p.)
- ⁷ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest, 1914⁴, 83. p.; a továbbiakban Finkey, 1914⁴)
- ⁸ Szabó András: *A Csemegi-kódex és a magyar polgári állam kiépítése* (Jogtudományi Közlöny, 1979, 4. szám, 201–203. p.)
- ⁹ Finkey, 1914⁴, 83. p.
- ¹⁰ E változtatni akarás tükröződött az Európán végigsöprő forradalmi eseményekben.
- ¹¹ Horváth Tibor szerint „az 1843-as javaslat inkább a büntetőjog fejlődését átható „örök” eszményeket, míg az 1878-as törvény a konkrét társadalmi realitást ragadta meg.” (Horváth Tibor: *Az első magyar büntető kódex száz év távlatából*. Jogtudományi Közlöny, 1979, 4. szám, 200. p.)
- ¹² Volt olyan korabeli álláspont, amely szerint a Csemegi-kódex a „*csalásra nézve az uralkodott magyar felfogással teljesen szakítva, a külföldhöz és a tudományhoz fordult.*” (Abszolon Ferencz: *A ravasz fondorlat fogalommeghatározásához*. Jogtudományi Közlöny, 1882, 51. szám, 411. p.)
- ¹³ Löw, II., 1880, 737. p.
- ¹⁴ Angyal Pál: *A csalás* (A magyar büntetőjog kézikönyve 16. Budapest, é. n., 36. p.; a továbbiakban: Angyal: *A csalás*)
- ¹⁵ Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve* (Budapest, 1905², 734. p.; a továbbiakban: Finkey, 1905²)
- ¹⁶ Fayer szerint a vagyon elleni cselekmények köre a „*büntetőjog leggyakorlatibb*”, „*egyszerűsített legnehezebb és controversiálakkal legjobban megszagottat rész*”-e (Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*, II. kötet, Budapest, 1905³, 281. p.; a továbbiakban: Fayer, 1905³).
- ¹⁷ Angyal: *A csalás*, 43. és 72. p.
- ¹⁸ Finkey, 1905², 735. p. Egyébiránt ezt az álláspontját Finkey 1914-ben megjelent tankönyvében is fenntartja (Finkey, 1914⁴, 738. p.)
- ¹⁹ Schnierer Aladár: *A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény (1878. V. t. cz.) magyarázata* (Budapest, 1893³, 568. p.; a továbbiakban: Schnierer, 1893³)
- ²⁰ Löw, 1880, 757–758. p.
- ²¹ Gyakori volt – különösen a kódex megjelenését közvetlenül követő években –, hogy a különböző szintű bírói fórumok ugyanazt a cselekményt eltérően ítélték meg. Természetesen ez a személetbeli különbözőség a bírói gyakorlat rögzülésével folyamatosan csökkent.
- ²² *Büntető Jog Tára*. L. kötet, 58–59. p.
- ²³ *Büntető Jog Tára*. XVIII. kötet, 201–204. p. Megjegyzendő, hogy a Curia két döntése a cselekmény megvalósulási szakaszait illetően – modern szemlélettel helytelenül – egyenlőségjelet tett a visszafizetett vételár és azon eset közé, amikor a vételár még ki sem volt fizetve.
- ²⁴ Löw, 1880, 756. p. Ugyanitt olvasható Csemegi eredeti javaslata – s ehelyütt utalunk egy ritkán exponált tényre – amely „*ravasz fondorlatokkal*” fordulatot tartalmazott, míg a törvény szövege már csupán „*ravasz fondorlattal*” történő elkövetést követel meg. Érdemes lehet végiggondolni, hogy – amennyiben az eredeti javaslat kerül a törvénybe – mennyiben és milyen irányban hatott volna a gyakorlatra.
- ²⁵ Löw, 1880, 756. p. Álláspontunk szerint kerülendő az olyan – különösen büntető – jogalkotás, amely a saját maga által kialakított fogalmiságot sem tudja definiálni.
- ²⁶ Virág György szerint a fondorlat fogalmának megítélésénél a problémát „*a többlet elvárásoknak pozitív tartalommal, elméletileg tisztázott és gyakorlatilag egyértelműen alkalmazható következményekkel történő kitöltése*” jelentette. (Virág György: *A csalás jogtörténetének vázlata*. Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok 24. Budapest, 1987, 350. p.)
- ²⁷ Finkey, 1905², 738. p.
- ²⁸ Edvi Illés Károly: *A büntető-törvénykönyv magyarázata*. III. kötet (Budapest, 1894², 266. p.; a továbbiakban: Edvi Illés, 1894²).
- Heil Fausztin is a fondorlat intenzivitásában látja a ravasz jelző szerepét; lásd: Heil Fausztin: *A ravasz fondorlat mint a csalás tényeleme* (Jogtudományi Közlöny, 1888, 28. szám, 231. p.)
- ²⁹ Heil Fausztin: *A ravasz fondorlat mint a csalás tényeleme* (Jogtudományi Közlöny, 1888. évi 34. szám, 278. p.)
- ³⁰ Fayer, 1905³, 411. p.
- ³¹ Finkey, 1905², 738. p.
- ³² Báttaszéki Lajos: *Relatív-e a csalás?* (Jogtudományi Közlöny, 1889, 27. szám, 214–215. p.; Serly Antal: *Relatív-e a csalás?* (Jogtudományi Közlöny, 1889, 34. szám, 273–274. p.)
- ³³ *Büntető Jog Tára*, XXX. kötet, 178–180. p.
- ³⁴ Löw, 1880, 737. p.
- ³⁵ Edvi Illés, 1894², 272. p.
- ³⁶ Az elmaradt haszon mértékének megállapítása bizonyítási problémákat vehet fel.
- ³⁷ Angyal Pál: *A csalás*, 72–75. p.; Edvi Illés, 1894², 272–273. p.; Schnierer, 1893³, 568–569 p.
- ³⁸ Schnierer, 1893³, 569. p.
- ³⁹ Edvi Illés, 1894², 274–275. p.
- ⁴⁰ Finkey, 1905², 738. p.
- ⁴¹ A hatályos törvény nem követeli meg a megtévesztett és a megkárosított személy azonosságát; az elmélet mintegy iskolapéldaként említi a csalást azon bűncselekmények körében, amelyek esetében a megtévesztett és a megkárosított (tehát a passzív alany és a sértett) személye eltérhet.
- ⁴² Finkey, 1914⁴, 739. p.
- ⁴³ Angyal Pál: *A csalás*, 53–54. p.
- ⁴⁴ Angyal Pál: *A csalás*, 54. p.
- ⁴⁵ *Büntető Törvénykönyv a büntettekről és a vétségekről (1878:V. törvénycikk)*. Jegyzetekkel, utalásokkal és joggyakorlatokkal összeállította Angyal Pál és Isaák Gyula (Budapest, 1937³, 469. p.). „*Nem vitás, hogy a fondorlat mindig a szembenálló felek szellemi ereje, belátási képessége szerint differenciáltan mérlelendő*” – olvashatjuk a Curia álláspontját a kérdésben. (B. III. 4920/1926. sz. Idézi: Schäfer István: *Néhány szó a »fondorlat« büntetőjogi fogalmához*. Jogtudományi Közlöny, 1933–1934, 11. szám, 67. p.; a továbbiakban: Schäfer: *Néhány szó*, 67. p.)
- ⁴⁶ Olvashatunk azonban későbbi időszakból származó publikációt, amely még mindig megállapítja: „*Büntető-törvényeink rendelkezései között alig találunk még egy olyan fogalmat, melynek határai annyira homályosak és elmosódtak lennének, mint a »fondorlat«-é a csalás törvényi meghatározásában.*” (Schäfer: *Néhány szó*, 67. p.)
- ⁴⁷ *Büntető Jog Tára*, LXX. kötet, 122. p.
- ⁴⁸ Szinte ugyanígy határozta meg a Curia egy másik döntésében a fondorlat fogalmát: „*A fondorlat fogalma relatív. Fondorlat lehet mind az, ami az egyik fél részéről gyakorolva, alkalmas lehet arra, hogy a vele szemben álló másik felet, figyelemmel annak értelmiségi fokára, tévedésbe ejtse.*” (*Büntető Jog Tára*, LXX. kötet, 122. p.)
- ⁴⁹ *Büntető Jog Tára*, LXX. kötet, 122. p. Feltétlenül megjegyzendő, hogy az alsóbíróságok és a Curia döntései ebben az ügyben sincsenek összhangban.
- ⁵⁰ *Büntető Jog Tára*, LXVII. kötet, 111–112. p.
- ⁵¹ Angyal Pál: *A csalás*, 55. p.
- ⁵² Angyal szerint ezen kívül „*vagy azzal egy időben jelentkező*” is lehet, bár álláspontunk szerint ebben az esetben is ahhoz járul, hiszen annak sikerét, eredményességét van hivatva előmozdítani.
- ⁵³ Vargha Ferencz: *A büntető-törvénykönyvek módosítása tárgyában összehívott enquete határozatai* (Jogtudományi Közlöny, 1892, 9. szám, 66. p.; a továbbiakban: Varga, 1892)
- ⁵⁴ Finkey, 1905², 738. p.
- ⁵⁵ Bár nem közvetlenül az 1908. évi novella előkészítésén dolgozott, annál jóval hamarabbi javaslatról van szó, de – amint látni fogjuk – e javaslatok meghatározóak lesznek az I. Bn. kodifikálása során is
- ⁵⁶ Vargha, 1892, 66. p.
- ⁵⁷ Fayer László: *Észrevételek a Btk. és a Kbt. novella-javaslatára XI.* (Jogtudományi Közlöny, 1892, 32. szám, 250. p.)
- ⁵⁸ Azért is indokolt volt ez a jogalkotói reakció, mert a korábbi bírói

gyakorlat több esetben is a család vétségi alakzatának kísérletét állapította meg, amely – egészen az I. büntető novelláig – nem volt büntetendő. Lásd például a következő ügyekben: *Büntető Jog Tára*, L. kötet, 58–59. p., *Büntető Jog Tára*, XVIII. kötet, 201–204. p.

⁵⁹ Vargha, 1892, 66. p.

⁶⁰ A család kísérletének kérdése továbbra is meghatározó szerepet töltött be a bírói gyakorlatban (például: *Büntető Jog Tára*, LXIX. kötet, 58–60. p.; *Büntető Jog Tára*, LXX. kötet, 123–125. p.), természetesen azzal a különbséggel, hogy a novella hatályba lépése után – a vétség vonatkozásában – már a büntetőjogi felelősségre vonás múlhatott egy-egy körülmény megítélésén.

Lévay Miklós

Az I. büntető novella fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései¹

„Az 1878. V. tc.-nek a fiatalkorúakra vonatkozó szabályai [...] sem nem igazságosak, sem nem célszerűek, gyakorlatilag pedig káros eredménnyel járnak. [...] Minden irányban tehát a tételes jog megérett a reformra”² – írta Balogh Jenő, az I. büntető novella kidolgozója a Csemegi-kódex 12–16 éves korosztályra vonatkozó, 1910. január 1-jéig hatályban volt rendelkezéseiről.

Bár a Csemegi-kódexnek az igazságügyi kormányzat által már az 1880-as években tervbe vett átfogó reformja nem valósult meg,³ azonban a fiatalkorúakra irányadó szabályokat gyökeresen átalakította az 1908:36. tc., az első büntető novella (a továbbiakban: I. Bn.). A tanulmány először bemutatja az I. Bn. szerkezetét, majd válaszolja a fiatalkorúakkal kapcsolatos szabályok kriminálpolitikai, illetve büntetéstani koncepciójának lényegét, a koncepció alakító tényezőit, áttekinti főbb rendelkezéseit, végül pedig értékeli a fiatalkorúak hazai büntetőjogának az 1908-as jogszabályban testet öltő reformját.

1. Az I. Bn. szerkezete⁴

Az I. Bn. címe: 1908. évi XXXVI. tc. a büntetőtörvények és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról. Az 52 szakaszból álló törvénynek öt fejezete van.

Ezek a következők:

- Első fejezet: A büntetés feltételes felfüggesztése (1–14. §).
- Második fejezet: A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések (15–35. §).
- Harmadik fejezet: A mellékbüntetésekre és az elkobzásra vonatkozó rendelkezések (36–38. §).
- Negyedik fejezet: Egyes büntetendő cselekményekre vonatkozó rendelkezések (39–51. §).
- Ötödik fejezet: Végrehajtási záradék (52. §).

Az I. Bn. szentesítést nyert 1908. július 30-án, s az Országos Törvénytár 1908. évi, augusztus 6-án kiadott

12. számában hirdették ki. Első fejezete 1908. október 1-jén, míg a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó második fejezete 1910. január 1-jén lépett hatályba.

2. Az I. Bn. fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseinek kriminálpolitikai koncepciója; a koncepció forrásai, ösztönzői

Az I. Bn. fiatalkorúakra irányadó szabályai kidolgozásának kiindulópontja az a felismerés volt, hogy a fiatalok erkölcsi romlástól való megmentése alapvetően szociálpolitikai intézkedésektől várható. Ehhez azonban – a már bűncselekményt elkövetett fiatalok speciális prevenciója érdekében – büntetőjogi reformnak is társulnia kell. Az utóbbi sikeréhez pedig elengedhetetlenek a változások az eljárásjog és a gyermekvédelem területén is.

A vázolt megközelítés nyomán az I. Bn. második fejezete a következő alapgondolatokra épült:

„a, a büntetendő cselekményt elkövető gyermekekkel és fiatalkorúakkal szemben nem a megtorlás, hanem a megmentés és a nevelés szempontját kell érvényre emelni;

b, nem szabad fenntartani jelenlegi törvényhozásunknak azt az álláspontját, hogy a bíróság, illetőleg közigazgatási hatóság a büntetőjogi beszámítás alá nem eső (12 éven alóli), de az erkölcsi romlásnak kitett vagy züllésnek indult gyermekek megmentése végett akkor sem tehet semmi intézkedést, ha ezeknek züllött környezetéről és erkölcsi romlásáról hivatalos tudomást szerzett is...;

c, a fiatalkorú büntetéseknél a törvényjavaslat a felső korhatárt tizenhat évről tizennyolcz évre emeli fel...;

d, a javaslat elejti a ... <a bűnösség felismerésére szükséges belátási képesség> fogalmát...;

e, a mire a javaslat intézkedései közül a legnagyobb súlyt kell helyezni, módot nyújt a bíróságoknak és a kihágást elkövetett fiatalkorúak ügyében ítélő közigazgatási hatóságoknak arra, hogy a büntetendő cselekményt elkövetett fiatalkorúval szemben a rövid tartamu szabadságvesztésbüntetést, a mely a gyakorlati tapasztalatok szerint igen sokszor az elítélt erkölcsiségét is veszélyeztette, lehetőleg mellőzhessék és ha a fiatalkorúnak a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi

fejlettsége megvan, az egyéniesítés (individualisatio) helyes elvének megfelelően különböző intézkedéseket tehesse. A törvényjavaslat ez irányban nem köti meg a bíróság, illetőleg közigazgatási hatóság kezét, hanem feljogosítja azt arra, hogy a fiatalok egyéniségének kiismerése és az eset körülményei szerint azt az intézkedést tehesse meg, a melyet legcélszerűbbnek talál...⁵

Az idézett alapgondolatoknak voltak *büntetőjog-tudományon kívüli és belüli ösztönzői*, illetve *forrásai*.

A *büntetőjog-tudományon kívüli legfőbb ösztönző* a fiatalok bűnözés korabeli emelkedése volt. 1896-hoz képest 1905-re több mint duplájára nőtt a férfi elítélteken belül a 12–16 év közötti fiúk, míg háromszorost meghaladóan a női elítélteken belül az ugyanezen korcsoportba tartozó lányok aránya. 1896-ban a férfi elítélteknek 2,40%-a, 1905-ben viszont már 5,04%-a volt 16 éven aluli fiú; a nők és lányok aránya pedig 1896-ban 1,36%-a, 1905-ben 4,33%-a.⁶

A *büntetőjog-tudományon belüli tényezők* közül meghatározónak tekinthetjük a jelentős részben a meginduló kriminológiai kutatások nyomán⁷ létrejött *pozitivistá büntetőjogi irányzatot* és ennek bizonyos tételeit a klasszikus iskola tanaival ötvöző *közvetítő irányzatok*, közülük elsősorban a Franz von Liszt-féle felfogás hatását.

A pozitivistá irányzat követői a klasszikus iskola tette koncentráció megközelítésével szemben a biológiai-pszichológiai, illetve a társadalmi, környezeti tényezők által determinált tettesre összpontosítottak. A klasszikus iskola büntetéstani felfogásához képest, amely a büntetés lényegét önmagában, a múltbeli történetre (bűncselekmény) való, mértékében a bűncselekmény súlyával arányos reagálásban (megtorlás) látta, a pozitivistá irányzat büntetéstana jövőre orientált. Az utóbbi megközelítés szerint a büntetőjogi szankció legitimálója a hasznossága, alkalmassága a társadalom védelmére és annak megakadályozására, hogy az elkövető újabb bűncselekményt kövessen el.

Amint azonban azt Nagy Ferenc megállapítja, a „pozitivistá irányzat a maga tiszta formájában nem tudott uralomra jutni egyetlen országban sem”, egyes elvei viszont a közvetítő irányzatokon keresztül érvényesülhettek.⁸

Témánk szempontjából az érvényesülő elvek közül a büntetés jövőre orientáltságát, hasznosságát kell kiemelni. Ezt az elvet, illetve felfogást, valamint *R. Ihering cél gondolatra építő büntetőjogi koncepcióját*⁹ tekinthetjük ugyanis a számos európai országban a 20. század első évtizedében a fiatalok büntetőjoga területén megjelenő, a nevelési eszmét előtérbe helyező új törvények meghatározó elméleti alapja, a *F. von Liszt-féle cél gondolat* legfőbb elméleti ösztönzőjének.

Liszt 1882-ben megjelent, *A cél gondolat a büntetőjogban*¹⁰ című munkájában azt hangsúlyozza, hogy kriminálpolitikai szempontból *büntettes-típusonként eltérő a büntetések célja, hatása*. A lehetséges célok: javítás, elrettentés, ártalmatlanná tétel. Ebből

kiindulva a *bűnelkövetők három csoportját* különbözteti meg: a) javulásra szoruló; b) javulásra nem szoruló; c) javíthatatlanok. A *javulásra szoruló* esetében (elsősorban a fiatalokékat sorolja ebbe a csoportba) a cél a javítás. A *javulásra nem szorulóknál* (pl. alkalmi elkövetők) cél az elrettentés, míg *javíthatatlanoknál* (pl. szokásos bűnöző) az ártalmatlanná tétel.¹¹

A klasszikus iskola meghaladására törekvő, előzőekben tárgyalt reformirányzatok hatására a hazai szakmai körökben uralkodóvá vált az a meggyőződés, hogy a fiatalok büntetőjogát alapvetően az érintettek *mentésére és nevelésére* tekintettel kell átalakítani. Az említett szempontokat pedig olyan szankciórendszer szolgálja leginkább, amelyben központi szerepe van a *nevelő intézkedéseknek* és mindenekelőtt az *egyéniesítés* elvének. Az utóbbi szerint – Balogh Jenő frappáns megfogalmazásában –: „Tulajdonképpen nem az a lényeg, hogy a fiatalok micsoda minősítés alá eső bűncselekményt követett el, hanem, hogy az egyénisége milyen.”¹²

Az I. Bn. alapgondolatainak főbb alakító tényezői közül feltétlenül említést érdemelnek azok a *külföldi törvényhozási megoldások, illetve tervezetek*, amelyek mintául szolgáltak a törvény előkészítése során. Így mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államokban, Illinois államban 1899-ben elfogadott törvény a fiatalok bíróságának létrehozásáról, továbbá az 1903. évi svájci törvényjavaslat és az 1905. évi holland büntető törvény.

3. Az I. Bn. fiatalokakra vonatkozó rendelkezéseinek áttekintése

a) Gyermek és fiatalok fogalma; felelősségi feltételek

Az I. Bn. 15. §-a alapján a büntetőjogi felelősség alsó korhatára a bűncselekmény elkövetése idején betöltött 12. életév. A *12. életévét be nem töltött személyeknek* minősült, akivel szemben nem lehetett büntetőeljárást indítani. Az ún. házi fegyelem gyakorlására viszont lehetőséget teremtett az I. Bn. Így például az iskolai hatóság a büntettet vagy vétséget elkövetett gyermeket megdorgálhatta, vagy az iskola elzárással fenyegette.

A törvény indokolása utal arra, hogy ebben az időszakban, több országban a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát 14, illetve 15 évre emelték fel. Az alsó korhatár felemelésének elutasítását az indokolás a következőképpen magyarázza: „Mínt hogy hazánkban a közigazgatási és a társadalmi gyermekvédelem még kevésbé fejlett, a büntető bíró pedig a javaslat szerint a fiatalok érdekében a legmesszebb menő intézkedéseket teheti, a büntetőjogi beszámítás tekintetében a Btk.-ban foglalt alsó korhatár felemelésére különösebb szükség nem forog fenn.”¹³

A törvény 16. §-a értelmében „fiatalkorú” az, aki a bűncselekmény elkövetésekor életének 12. évét már meghaladta, de a 18. évét még nem töltötte be.

A Csemegi-kódex hatályos szabályozásához képest az I. Bn. a fiatalkorúakra vonatkozó *felső korhatárt* tehát a 16. évről a 18. évre emelte. A miniszteri indoklás ezt a megoldást többek között a következő érvekkel támasztja alá: „...a 16–18 éves korban lévő fiatal emberek még nem rendelkeznek azzal az erkölcsi és értelmi fejlettséggel, amelyet a teljes büntetőjogi beszámíthatóság megkíván. [...] Rendszerint ekkor válik ki a fiatalkorú családjából s önállóságot, szabadságot keresve, a szabad élet kísértéseinek is védtelenül kiteszi magát. Rendszerint e korban találkozunk a leginkább menthető, a leginkább érthető emberi tévedésekkel. E korban a jellem még teljesen nem alakult ki. A hajlamok még nem szilárdultak meg úgy, hogy azokon kellő szigorral és megfelelő bánásmóddal még változtatni ne lehessen. Élettanilag és lélektanilag az ily korban levő fiatalkorúak sokkal közelebb állanak a 16 évesen aluliakhoz, mint a testileg, értelmileg és erkölcsileg teljesen kifejlett férfiakhoz és nőkhöz.”¹⁴

Fiatalkorú esetén a büntetőjogi felelősségnek volt egy további feltétele: a büntethetőséghez szükséges „*értelmi és erkölcsi fejlettség*”. Az I. Bn. új intézményei közül úgy a szakemberek, mint a képviselőházi felszólalók körében a legtöbb kritikát ez az intézmény váltotta ki.¹⁵ A kritikák alapja elsősorban az volt, hogy az „*értelmi és erkölcsi fejlettség*” fogalmát az I. Bn. nem határozta meg, továbbá nem tisztázta ennek a kategóriának és a beszámíthatóságnak az összefüggését.

A miniszteri indoklás annyit említ, hogy ez a bűnösség ismérve.¹⁶ A jogalkalmazás számára bizonyos támogatást jelentett a Képviselőház Igazságügyi Bizottságának magyarázata: „ez a kifejezés már önmagában arra utalja a bírót, hogy a vádlottban a büntethetőséghez megkívánt büntetőjogi felelősség alapjául vehető erkölcsi szabadságot keresse, amelyet a belső ösztönöknek és hajlamoknak s a külső behatásoknak ellentállni képes értelmi és erkölcsi erő tud csak biztosítani...”¹⁷

A szakemberek ugyancsak megpróbálták a jogalkalmazást segítően definiálni a fogalmat. Balogh Jenő például a következő tartalmat tulajdonította ennek a felelősségi feltételnek: a „...fiatalkorúnak annyira kellett fejlődni, hogy különbséget tehessen jó és rossz, megengedett és büntetendő, erkölcsös és erkölcstelen között...”¹⁸

A tárgyalt felelősségi feltételnek a jelentősége kétségtelenül indokoltá tette volna tartalmának törvényi szintű meghatározást. Az *erkölcsi-értelmi fejlettség bírói értékelésétől függött ugyanis az eljárás további menete*, az alkalmazható szankció.

Amennyiben a bíró döntése szerint a fiatalkorú nem rendelkezett megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel, nem lehetett büntetőjogilag felelősségre vonni. Ilyen esetben, ha a bíróság szükségesnek látta, az I. Bn. 16. §-a alapján elrendelhetette a fiatalkorú házi felügyeletben tartását, házi vagy iskolai fenytését. Ugyanezen paragrafus szerint, ha a bíró álláspontja szerint a fiatalkorú

addigi környezetében erkölcsi romlásnak volt kitéve, vagy züllésnek indult, a bíróság javító nevelését rendelte el. A miniszteri indoklás ugyan utal arra, hogy ezek az intézmények nem represszív, hanem preventív jellegűek, és mint ilyeneket a gyámhatóságnak kellene alkalmaznia, mégis „...tekintettel arra, hogy a bíróság a lefolytatott eljárás adatai alapján már abban a helyzetben van, hogy azok felől minden újabb eljárás nélkül határozhat...”, célszerűbb a büntető bíróság hatáskörébe utalni.¹⁹

Azzal a fiatalkorúval szemben pedig, aki a bírói döntés értelmében rendelkezett megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettséggel, az I. Bn. 17. §-a szerint a következő intézkedéseket lehetett alkalmazni:

- dorgálás;
- próbára bocsátás;
- javító nevelés;
- fogház- vagy államfogház-büntetés.

b) Az értelmi és erkölcsi fejlettséggel rendelkező fiatalkorúval szemben alkalmazható intézkedések

A Csemegi-kódex főbüntetései közül fiatalkorúval szemben nem lehetett alkalmazni halálbüntetést és fegyházbüntetést, valamint – az I. Bn. alapján – börtönbüntetést; a mellékbüntetések közül a hivatalvesztést, a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését és a pénzmellékbüntetést. Az *individualizáció* elvének törvényi megfogalmazását a 18. §-ban találhatjuk. E szerint az intézkedés alkalmazásánál figyelembe kell venni a fiatalkorú egyéniségét, értelmi és erkölcsi fejlettségének fokát, életviszonyait és az eset összes körülményét. Ezek alapján választja ki a bíróság – a törvényben meghatározott keretek között – az ismertetett négy intézkedés közül azt, amelyik a legcélravezetőbb a fiatalkorú magaviseletének és erkölcsi fejlődésének kedvező irányú megváltoztatásához.

A nevelési cél megvalósulását szolgáló szabályok közül különösen figyelemre méltó az, amely kimondja, hogy az a cselekmény, amely a törvény szerint büntetett, az intézkedéssel vétségé minősül.

A szabadságelvonással járó intézkedések közül a javító-nevelést a bíróság határozatlan időtartamra rendelte el, de az a fiatalkorú 21. életévének betöltésén túl nem terjedhetett. A fogházbüntetés legrövidebb tartama ugyanakkor 15 nap, leghosszabb tartama – ha a fiatalkorú a cselekmény elkövetésekor tizenötödik életévét betöltötte, és cselekményére a törvény halál- vagy fegyházbüntetést állapít meg – tíz év, egyéb esetekben öt év. Az államfogház-büntetés legrövidebb tartama egy nap, leghosszabb tartama két év. A fogházbüntetést a fiatalkorúak részére felállított külön fogházban kellett végrehajtani.

c) Az I. Bn.-hoz kapcsolódó intézmények

A fiatalkorúakkal kapcsolatos új kriminálpolitika érintette az eljárásjogot és a gyermekvédelem intézményrendszerét is.

A fiatalkori bűnözés alakulása és a gyermekvédelem helyzete közötti összefüggést felismerve az I. Bn. koncepciójának egyik legfontosabb újítása az volt, hogy törekedett a büntetőjogi intézményrendszer és a szociálpolitikai, gyermekvédelmi intézményrendszer összekapcsolására. Ennek lényege az volt, hogy a I. Bn. „...a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható büntetőjogi és szociálpolitikai (közigazgatás) intézkedések és intézmények irányító szervévé a fiatalkorúak bíróságát tette...”²⁰ A megoldás azon a Fayer László által frapánsan megfogalmazott tételen alapult, amely szerint „...a fiatalkorúak büntetőjoga a gyermekvédelem szankciós zárköve...”²¹

A fiatalkorúak bíróságának intézményét az 1913:7. törvénycikk hozta létre Magyarországon. A fiatalkorúak bíróságának megelőzést szolgáló intézkedési lehetőségeit a törvény VI. fejezete szabályozta. Ennek alapján a bűncselekményt elkövető gyermek vagy a veszélyeztetett fiatalkorú szüleit kötelezhette a bíróság bizonyos magatartásra (például a kiskorú megfenyítésére), illetve adott esetekben például patronázs egyesületbe utalhatta. A fiatalkorúak bírósága tehát nemcsak igazságszolgáltatási, hanem gyermekvédelmi feladatokat is ellátott. E feladat ellátásában a következő szervek tevékenységét irányította és egyben azok munkájára támaszkodott: patronázs egyesületek, pártfogó tisztviselők, Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága.

Az I. Bn. és a kapcsolódó intézmények révén Magyarországon a 20. század második évtizedére kialakult a büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási szabályokban testet öltő, a felnőtt elkövetőkre vonatkozóhoz képest más elbánásra lehetőséget teremtő büntető igazságszolgáltatási rendszer. A „más elbánás” tartalma: a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának elsősorban az adott elkövető érdekét kell szolgálni és ez akkor valósul meg, ha a büntetőjogi reakció alapvetően a fiatalkorú személyi körülményeihez igazodó, a nevelést, (re)szocializációt szolgáló beavatkozás.

4. Az I. Bn. értékelése

A hazai büntetőjogi gondolkodás alapvetően pozitívan értékeli az I. Bn.-t és különösen annak a fiatalkorúakra vonatkozó II. fejezetét. A korabeli szerzők többségének álláspontját hűen tükrözi Finkey Ferenc 1910-ben publikált megállapítása: „Az 1908. évi 36. t.-cz., az u. n. Büntető Novella II. fejezete a gyermek és a fiatalkorú büntetésekre kérdésében a legmodernebb eszméket fogadja el és oly helyes alapokra fekteti hazánkban is a fiatalkorúak büntetőjogát, melyeken előreláthatólag évtizedekig szilárdan megállhatunk. A Büntető

Novellának ez a fejezete az, melylyel hazánk is a büntetőjogi reformállamok sorába jutott, s ha a szintén korszakalkotó jelentőségű feltételes elítélés törvénybeigntatásával megkéstünk is, a fiatalkorúak kérdésében a vezető államok közé léptünk.”²²

Finkey értékelésével egyetértek, ráadásul előrejelzése is bevált. Túl azon, hogy az I. Bn. kisebb módosításokkal 1952. január 1-jéig hatályban volt – és ekkor sem korszerűtlensége okán helyezték hatályon kívül –, alapgondolatai azonosak azokkal a követelményekkel, amelyeket az ENSZ és az Európa Tanács vonatkozó dokumentumai²³ korunkban támasztanak a tagállamok felé. Ezek lényege: a már említett tartalmú „más elbánást” kell biztosítani a fiatalkorúak bűncselekményeinek elbírálása során.

A kiváló német büntetőjogász-kriminológus, Hans-Jürgen Kerner egy 2006-ban megjelent írásában aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy a fiatalkorúak büntetőjogának az a korszaka, amely Európát jellemzi a 20. század eleje óta, és amelynek fő jellemzője a fiatalkorú bűnelkövetőkkel kapcsolatos humánus, racionális és befogadó jellegű megközelítés, radikális nézetek érvényre jutása következtében véget érhet.²⁴ Az 1908-as büntető novellát értékelve örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar jogalkotás és büntetőjogtudomány is hozzájárult ezzel a törvénnyel, hogy az említett korszak megvalósult Európában. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni – ahogy arra korábban utaltunk –, hogy a növekvő fiatalkori bűnözésre való válaszként született meg az I. Bn. Az előzőek nyomán úgy vélem, hogy modellként és forrásként szolgálhat a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hazai olyan reformjához, amely a „más elbánás” következetes érvényesítését szolgálja.

Természetesen az 1908-as reformnak és az I. Bn.-nak voltak akkor is vitatott és a mából visszatekintve bírálható megoldásai, fejleményei. Az értelmi-erkölcsi fejlettséggel kapcsolatos problémára már utaltam. Megemlítem még a végrehajtás előkészítettségét,²⁵ valamint a jogállami szempontból vitatható egyes megoldásokat (pl. preventív célból a büntetőjogi felelősség minden feltételével – megfelelő értelmi és erkölcsi fejlettség hiánya – nem rendelkező fiatalkorúval szemben büntetőjogi szankció [javító nevelés] alkalmazása).

A hiányosságok ellenére úgy vélem, hogy az I. Bn. szellemi terméként méltó társa az 1908-as év másik két, a magyar kultúra fejlődése szempontjából nagy jelentőségű produktumának: az 1908. január 1-jén megindult *Nyugat* c. folyóiratnak és a november 21-én elfogadott, a *népiskolai oktatás ingyenességéről szóló 1908:46. törvénycikknek*.

Jegyzetek

¹ A tanulmány a „100 éves az első büntető novella” című tudományos emlékülésen (ELTE ÁJK, 2008. június 19.) és a Pártfogás Napja alkalmából rendezett „Peremhelyzetből helyzetbe” című konferencián (az Igazságügyi Hivatal rendezvénye az Európai Ifjúsági Központban, Budapest, 2008. szeptember 4.) tartott előadások alapján készült.

² Balogh Jenő: *Fiatalkorúak és büntetőjog* (Budapest, Athenaeum, 1909, 122–123. p.)

³ Lásd erről: Dr. Balogh Jenő–Dr. Bernolák Nándor: *A büntető törvények és a büntető novella* (Budapest, Grill, 1908, XXXIV–XXXV. p.)

⁴ Forrás: Magyar Törvénytár. 1908. évi Törvénycíkek. Második

- kötet (Budapest, Franklin-Társulat, 1909, 831–885. p.)
- ⁵ Az I. Bn. miniszteri indokolása. Magyar Törvénytár: i. m., 854. p.
- ⁶ Az I. Bn. miniszteri indokolása. Magyar Törvénytár: i. m., 854. p.
- ⁷ Lásd erről: Szabó András: *Recepció és kreativitás a büntetőjogban*. In: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban*. Szerk.: Sajó András (Budapest, Áron Kiadó, 2004. 101. p.)
- ⁸ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része* (bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, Korona Kiadó, 2004, 42. p.)
- ⁹ Lásd erről: Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében* (Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986, 26. p.)
- ¹⁰ Liszt, F.: *Der Zweckgedanke im Strafrecht*. In: Liszt, F.: *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Bd. 1. (Berlin, 1905)
- ¹¹ Részletesen lásd: Szabó András: *A fiataikorúak és a büntetőjog* (Budapest, 1961, 23–24. p.); Nagy Ferenc, 1986: i. m., 26–28. p.
- ¹² Balogh Jenő: i. m., 157. p.
- ¹³ Magyar Törvénytár: i. m., 855. p.
- ¹⁴ Magyar Törvénytár: i. m., 856. p.

- ¹⁵ Lásd erről: Szabó András, 2004: i. m., 48–51.p.; Lenkovics Judit: *Adalékok az I. büntetőnovellához és a fiataikorúak bíróságáról szóló törvényhez* (*Rendészeti Szemle*, 2008, 7–8., 40–43.p.)
- ¹⁶ Magyar Törvénytár: i. m., 856. p.
- ¹⁷ Magyar Törvénytár: i. m., 857. p.
- ¹⁸ Balogh Jenő: i. m., 135. p.
- ¹⁹ Magyar Törvénytár: i. m., 856. p.
- ²⁰ Szabó András, 1961: i. m., p. 63.
- ²¹ Fayer László: *Büntetőpolitikai követelések* (Budapest, 1892), idézi: Szabó András, 1961: i. m., p. 63.
- ²² Finkey Ferenc: *A fiatakoru büntettek* (*Jogállam. Jog- és Államtudományi Szemle*, 1910, I., 648. p.)
- ²³ Pl. a Gyermek Jogairól szóló 1989. évi ENSZ Egyezmény, a Fiatakorúak igazságszolgáltatására vonatkozó ENSZ minimum szabályok, 1985 (a „Pekingi szabályok”).
- ²⁴ Kerner, Hans-Jürgen: *Message from the President – Watching Youth Criminal Policy Trends in Europe* (*Criminology in Europe*, March 2006, 2. p.)
- ⁵ Lásd erről: Lenkovics: i. m., 39. p.

Bárány Péter

A feltételes elítélés megjelenése a magyar büntetőjogban az I. büntető novella révén

A múlt vizsgálata a jog területén is a jövőre vonható következtetések alapja. Jó esetben a fejlődésben ugyanis a folyamatosság az egyik meghatározó elem. A szankciórendszer változásában – ugyan visszaesésekkel, de – a fejlődés e tendenciája fölismerhető.

A Csemegi-kódex (szocializmusbéli megítélése szerint „kora későszülött gyermeke”) szankciórendszere a szabadságvesztés-büntetésre – lényegében kizárólag arra – épül. Érthető és szükségszerű ezért, hogy a kódexszel kapcsolatos reformtörekvések célzott jogterülete is a büntetési rendszer volt.

A reformtörekvések irányát alapvetően befolyásolta az 1889-ben, Liszt vezetésével megalakult Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület által vallott felfogás. A szankciók speciális prevenciók céljának előtérbe helyezése a büntetés felfüggesztésének, mint a célszerűség és hatékonyság eszközének megjelenését vonta magával. Liszt azonban hangsúlyozta azt is, hogy a célszerűség és hatékonyság ezen eszköze az igazságosság követelményének is szolgálatában áll.

Az I. büntető novellához, az 1908:36. tc.-hez köthető a feltételes elítélés intézményének első megjelenése, amely egyhavi fogházbüntetés felfüggesztését tette lehetővé. E valóban minimális joghátránynak az újszerű kezelése is éles vitát váltott ki, amely vita évtizedeken keresztül folyt, és 1930-ra hozta meg csupán azt az ered-

ményt, hogy a felfüggeszhető fogházbüntetés egy hónapról három hónap tartamra emelkedett. Nem önálló büntetési nem volt ez, mint ahogy ma sem az, hanem egy sajátos jogintézmény, amely praktikusabban abban az esetben válik büntetéssé, ha azt végre kell hajtani.

Annak a vitának e tárgyban felelevenítése, hogy hogyan választjuk el egymástól az intézkedéseket és a büntetéseket, valószínűleg nem vinne előbbre. Az azonban egyértelmű, hogy ez a jogintézmény az elítéltől direkt módon nem von el semmit, és elsődlegesen nem megtorló jellegű.

Tanulságos a 19. század végén, a 20. század elején zajló, e tárgykört érintő vitát áttekinteni, hiszen az ott megjelenő érvrendszer különböző elemei a mai napig elevenen élnek:

– Hugó Meyer kifejti, hogy a büntetés végrehajtásának felfüggesztése megrendíti a bűn és bűnhődés szükségszerű okozatosságába vetett hitünket.

– Irk Albert, Meyer felfogásával szemben, a legfontosabb vonatkozásnak azt tartja, hogy a Damoklesz kardjaként lebegő büntetés visszatartó ereje fokozottabban érvényesül, mint a végrehajtandóé.

– Liszt az, aki a feltételes elítélés lényegét fogalmazza meg, amikor kimondja: azzal, hogy az elítélt magatartásától függ a büntetés végrehajtandósága, őt arra ítéljük, hogy bizonyítson. Bizonyítsa, hogy esetében a végrehajtás elkerülhető és elkerülendő.

– Edvi Illés kifejti, hogy a büntetés felfüggesztése célszerűségi és nem büntetésenyhítési eszköz, és annak alkalmazását csupán különös méltánylást érdemlő körülmények indokolhatják.

A Bta., az 1951. évi 31. sz. tvr. a feltételes elítélés e kedvezményét az enyhítő körülmények túlsúlyával látja megalapozhatónak. Alkalmazását a maximum 5 éves büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmények esetén az 1 évnél nem hosszabb kiszabott büntetés vonatkozásában teszi lehetővé.

Az 1961. évi Btk. az 1 év kiszabott büntetésben maximalizálja a felfüggesztés határát, de különös méltánylást

érdemlő esetben a 2 évnél nem súlyosabb szabadságvesztés-büntetés felfüggesztését is lehetővé teszi. E törvényben elsőként jelenik meg a feltételes elítélés újabb típusa, a próbára bocsátás, amely jogintézmény csak a fiataloknál alkalmazható, de áttörésként már a magatartási szabályok meghatározását is lehetővé teszi.

Jelen előadás tárgyának vizsgálatánál a szellemiség kornak megfelelő változásait követhetjük nyomon a Legfelsőbb Bíróság néhány kiemelendő döntése nyomán.

Az 1954. évi X. BED, a kor felfogásának megfelelően, a Bta.-ban írtakhoz képest visszalépést jelent, hiszen a jogintézmény alkalmazását csak kivételes körülményekre alapozhatónak ítéli, kifejtve, hogy „a büntetést azért szabják ki, hogy azt végre is hajtsák”. Ennek a megfogalmazásnak pandant-jaként kezelhető az egyes büntetés-végrehajtási intézetekben ma természetesen csak muzeális érdekességként kezelt, az őrszemélyzetnek szóló, akkor volt felirat: „Ne csak őrizd, hanem gyűöld is az elítéltet”.

Az előírt XX. számú BED már a nevelés egyik eredményes eszközeként ismeri el a büntetés végrehajtásának felfüggesztését, és annak alkalmazhatóságához kettős megalapozottságot kíván meg. Elsőként azt, hogy az alkalmazástól kedvező eredmény várható. Másodikként az elkövető érdemességét. Ez utóbbi feltétel jelentéstartalma az elvi döntés szerint az, hogy a kedvezményben „a dolgozó osztály helyzetű, megtévedtek” részesíthetők, de a deklasszált elemek az osztályellenség, a huligánok nem.

A XXIV. számú BED 1962-ben az elkövető érdemessége helyett már csupán méltányolandó személyi körülményeket említ, és megfogalmazza, hogy miért nem szükséges az időközben megjelent pártfogó felügyelet alkalmazása a felnőttkorúak esetében. A kornak megfelelően indokolja, hogy e támogatásnak a fiatalok esetében van helye, míg a felnőtt korúaknál a társadalomba való visszavezetés legfőbb záloga a munkahelyi kollektíva pozitív hatása.

Ez idő tájt, az 1960-as évek elején jelent meg az a vizsgálati eredmény is, amely a feltételes elítélés jogintézményének további erősítését tette indokolttá. A vizsgálat szerint a szabadságvesztésre ítélték 50%-a esetében élt a bíróság a felfüggesztés kedvezményével. A felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték csupán 10%-ánál kellett utóbb a végrehajtást elrendelni.

Jelenlegi jogszabályi környezetünkben a feltételes elítélésnek elsődlegesen két megjelenési formája van: a felfüggesztett szabadságvesztés az 1 évi, különös méltánylást érdemlő esetben 2 évi maximumot meg nem haladó kiszabott büntetés esetén, valamint a próbára bocsátás vétség vagy 3 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő büntett szankcionálásánál. Mindkét feltételes elítélés párosulhat – esetenként kötelezően – pártfogó felügyelet alkalmazásával, amely magatartási szabályok meghatározásával is együtt járhat. A pártfogó, a pártfogó felügyelő részvétele az eljárás ezen szakaszában – úgy vélem – a legjelentősebb momentumok egyike, s ez, valamint a megállapítható magatartási szabályok alkalmazása köti össze a feltételes

elítélés jogintézményeit a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás intézményrendszerével.

A vádemelés elhalasztását az ügyész alkalmazhatja, ezért a szó szoros értelmében már önmagában sem kinthető feltételes elítélésnek, de az eljárás folytatásának, illetőleg az esetleges szankció alkalmazásának az eljárás alá vont magatartásától való függővé tétele mégiscsak rokonítja az előzőkhöz. E felé mutat az alkalmazhatóság feltételeként megszabott, a cselekmény maximum 3 év szabadságvesztés-büntetéssel való fenyegetettsége, a bűncselekmény súlyára és a rendkívüli enyhítő körülményekre történő utalás. A törvény itt is az eljárás alá vont magatartásától teszi függővé az ő számára kedvezőlenebb helyzet bekövetkeztét (az eljárás folytatása). Mind a kábítószer-élvező bűnelkövetőnek, mind a közvetítői eljárást vállaló terheltnek bizonyos kötelezettségeket kell teljesítenie, másoknak megállapított magatartási szabályokat kell betartaniuk, hogy a továbbiakban mentesüljenek a büntetőjogi felelősségre vonás alól.

E „feltételes rendszer” legutóbb megjelent eleme a közvetítői eljárás. Ez sem feltételes elítélés, de feltétele lehet az el nem ítéletnek. Szolgálja a helyreállító igazságszolgáltatást és a diverzió alkalmazhatóságát. A közvetítői eljárás a törvényi rendezésnek megfelelően összefügg a vádemelés elhalasztásával, illetőleg a bírósági eljárás felfüggesztésével is.

A feltételes elítélési rendszer mára tehát tartalmazza a felfüggesztett szabadságvesztés, a felfüggesztett pénz-büntetés, a próbára bocsátás alkalmazhatóságát, valamint kiterjesztett értelmezésben a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás intézményeit.

E négy, anyagi jogi és eljárásjogi elemeket tartalmazó intézménynél egységesen jelenik meg, hogy az eljáró hatóság a terheltet arra kötelezi: valamilyen viselkedést tanúsítson. Ez tartalmilag gyakran az általa okozott sérelem enyhítését, a felborított jogszerű helyzet helyreállítását, a pártfogó felügyelő ellenőrző tevékenységének elfogadását jelenti.

A jövő – reményeim szerint – a 100 évvel ezelőtt indult tendencia továbbfolytatását hozza. A próbára bocsátás, a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggeszthetősége szélesebb körben válhat alkalmazhatóvá, a 2 és 5 év közötti kiszabott szabadságvesztés-büntetések részbeni felfüggesztésére kerülhet sor, és a pártfogó felügyeleti rendszer még fokozottabb jelentőségre tehet szert.

Az új Btk., feltehetőleg „átvezetési nehézségek” miatt, nem teszi önálló büntetési nemmé a feltételes szabadságvesztést, de ennek csupán technikai nehézségek képezik az akadályát. Az önálló büntetési nemkénti megjelenítés üzenetet hordozna a jogalkalmazó számára a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés lehető elkerülése tekintetében. E megjelenítés – technikai okokból történő – elhagyásának azonban, úgy vélem, különösebb kártétele nem várható, hiszen az intézményrendszer fejlődése, kiteljesedése önmagában hordozza a jogalkotó és a büntető politika ezen kívánságát.

A jogfejlődés utóbbi 100 évének áttekintése egyértelművé teszi az 1908. évi I. büntető novella áttörő jelentőségét.

Mezey Barna

Ami az első büntető novellából kimaradt

Törvényi válaszok a közveszélyességre

Az első büntető novella, az 1908:36. tc. életbe léptetése kapcsán írta Gerőcz Kálmán, hogy büntetőjogunk immáron „csak részben klasszikus, részben az új irányok kifejezője. [...] Határvonalon áll a régi és új büntető rendszerek között. A régi büntetőjognak még számos hibája van benne, melyet kiküszöbölni csak egy alapos revízió volna hivatva.”¹ Az örömteli üdvözlésben foglalt hiányérzet megfogalmazása jogos volt. Ekkor már Európában csakúgy, mint a magyar szakmai közvéleményben kiérlelődött válaszok fogalmazódtak meg a bűnözés kihívásaival szemben. S kétségtelen, a lehetőségek közül a novella szerkesztői csupán néhány intézményt fogadtak be és használtak fel a törvény reformintézkedései közé. A koncepcionális ok nyilván az volt, hogy a novella fókuszába állított, fiatakorúakra vonatkozó tudományos és szakmai viták communis opiniót hoztak létre, mely korántsem volt jellemző a reformiskolák által felvetett további megoldásokra. Az azonban aligha volt megkérdőjelezhető, hogy a büntetőjogász szakma és az igazságügyi tárca egyaránt készen állott a további változtatásokra, valamint a nemzetközi fórumokon is szóba jött és polémiák tárgyává vált elképzelések megvalósítására. Maga a novella pedig szinte provokálta a törvényalkotást, hiszen a „csak egyes irányokban érvényre juttatott új tételek nem könnyen illeszthetők be a Btk. egészen elűtő alapelveinek régi rendszerébe.”²

A húsz esztendővel később az országgyűlés elé terjesztett, utóbb 1928:10. tc.-ként becikkelyezett második novella indoklásában a következőket olvashatjuk: „...ma már általánosan elismerést nyert, hogy egyfelől az említett alapelvvel szemben helyet kell engedni a gyermekek és fiatakorúak megmentésének (nevelő intézkedésekkel), az először megtévedt emberek tekintetében a megbocsátásnak (feltételes elítélés), a közveszélyes munkakerülők, csavargók munkára kényszerítésének s munkára oktatásuk lehetőségének (dologház), másfelől, hogy feltétlenül meg kell védeni a társadalmat a megrögzött büntetésekkal szemben (szigorított dologház).”³ Az indoklásban megfogalmazott koncepcionális egységet vitatta Gönczöl Katalin, amikor a reformirányzatok törekvéseinek tükrében leszögezte: „Amikor a pozitívista, majd a közvetítő irányzat képviselői áttekintették a bűnelkövetők heterogén körét, akkor szinte minden csoporttal szemben ajánlottak valamilyen – addig ismeretlen – büntetési, nevelési formát, amely alkalmas lehet az újabb bűn-

elkövetés megelőzésére. [...] A többszörös bűnismétlőkkel szemben az elmélet más megoldást nem tudott javasolni, mint az elkövetők ártalmatlanná tételét.”⁴ Gönczöl szerint a társadalom védelmének elvét dogmaként, de nem valós tartalmában használta itt az előterjesztő (miként a hivatalos büntetőjogi szakma is), hiszen ebben az esetben a megtorlás klasszikus elvének megerősítését szolgálta csupán. Megállapításával aligha lehet vitatkozni, amennyiben a kérdést a reformirányzatok kriminológiai megközelítésében szemléljük. Ha viszont jogalkotási csomagként vesszük szemügyre az első büntető novellát követő kodifikációs folyamatot, az egységes elképzelés világosan kirajzolódik a jogpolitikai konstrukcióban.

A bűnelkövetők osztályozása

Mint ismeretes, a 19. század utolsó harmadában a visszaesők, a szokásszerű bűnözők elleni fellépés egész Európa problémája volt. Az európai államok jogalkotása egymás után cikkelyezte be a kriminalitás növekedésének meggátlására, visszaszorítására irányuló javaslatokat. A törvényhozói aktivitás bizonyos, a századfordulón fókuszba gyűlő tendenciák következménye volt, amelyek között éppen úgy jelen volt a bűnözés növekedése és struktúraváltozása, mint az elméleti büntetőjog forrongása, új reformirányzatok megjelenése. Ebben a folyamatban óriási szerepet játszott a társadalomtudományi rangot szerző kriminológia, melynek képviselői a büntetőjog filozófiáját alapvetően átalakító téziseket terjesztették a szakmai közvélemény elé.

Ezek egyike volt a bűnelkövetők osztályozása, melynek központi vezérlő jelszava lett az individualizáció. Az egyénítés illusztrálására senki sem mulasztotta meghivatkozni Arisztotelészt, aki szerint „a nem egyenlőkkel egyenlően elbánni a legnagyobb igazságtalanság”. Ennek a tételnek általánosan elfogadottá válása a klasszikus büntetőjogi iskola legfőbb oszlopát döntötte ki, mely a végletekig feszített garanciális rendszerében az egyenlőségnek kitüntetett szerepet biztosított. Ezzel, a tudomány által tett büntetőjoginak nevezett felfogással szemben fogalmazták meg a tettesbüntetőjogi irányzatok képviselői a bűnelkövetők „egyenlőtlenségét”, azaz a szocializációs folyamat és a biológiai-antropológiai adottságok meghatározta különbözőségeket jelentőségét.

Többek között ez tette lehetővé annak felismerését, hogy a bűnözés bővülésének bár lényeges eleme a bűnismétlés, de nem kezelhető kizárólag a visszaesés elleni harccal. Előbb a visszaesés problémája irányította a figyelmet a megelőzésre, utóbb azonban a megelőzés egyre nagyobb terepet követelt magának, s részben már nembüntetőjogi eszközöket is igényelt, részben pedig a büntetőjogi eszköztáron is módosított. A közel fél évszázadon át folytatott polémia eredményeképpen többé-kevésbé egyöntetű álláspont alakult ki a büntető tudományosságban a különféle bűnelkövetői csoportok

összetételét és elkülönítését illetően, s kevésbé a csoportok „kezelésének” technikájára vonatkozóan.

A konszenzus legelőbb a fiatalok tekintetében alakult ki. A statisztikailag rögzített tények egyértelműsítették, hogy a fiatalok utánpótlás-funkciója a megelőzés reflektorfénybe állítása okán kiemelkedő jelentőségű lett. Ennek gátat vetni: a bűnözés volumenének csökkenését jelenthette. Emellett az orvostudomány és a pszichológia korszerű tapasztalatai igazolták a fiatalok életkorból adódó könnyebb befolyásolásának esélyét, amely egyfelől veszélyeztetettségükre hívta fel a figyelmet, másfelől a javíthatóságukba és nevelhetőségükbe vetett hitet erősítette. Ezek a szempontok megkérdőjelezhetetlenül indokolták a csoport külön kezelését, sok egyéb mellett a speciális büntető jogkövetkezmények intézményesítését. A fiatalok bünelkövetőkkel szemben olyan szankciók alkalmazását látták indokoltnak, amely a korrekció lehetőségét biztosította számukra.

Viszonylag hamar egyezsége jutott a büntető tudomány az ún. alkalmi bűnözőkkel kapcsolatban is. Az alkalmi bűnözők körének speciális kezelését az a könnyen belátható körülmény is indokolta, hogy cselekményük súlya a nagy többséget illetően enyhe, veszélyességük jelentéktelen. Sem életvitelük, sem erkölcsi állapotuk nem jelzett újabb elkövetési esélyt, indítatásuk alkalmi volt. Ahogy Finkey Ferenc fogalmazott, az enyhe (vagy alkalmi) büntetések (a felindulásból, menthető okból vagy gondatlanul bűnözők) ugyan teljes beszámítási képességgel rendelkeznek, bűnösségük foka azonban különlegesen alacsony. E csoport nem rendelkezik antiszociális hajlammal, így a javítás és nevelés kevésbé játszik szerepet befolyásolásukban; az állami helytelenítés, a megtorlás érzékeltetése lehet az az út, amely megfontolásra készíti, visszatartja őket újabb bünelkövetéstől. Az ő esetükben súlyos büntetés kiszabása feltehetően céltalan és értelmetlen.⁵

Abban sem volt vita, hogy az abnormális elkövetők ellenében, miként a serdületlen gyermekek vonatkozásában értelmezhetetlenek és eszköztelenek a hagyományos büntetési célok, kizárólag javítás-nevelés és gyógykezelés vehető náluk számításba. A büntetőjogi tudományosság világosan elkülönítette hát a bűnözők büntetendő csoportjától, vagyis a beszámíthatóság kritériumainak megfelelő osztályától a beszámítási képességgel nem rendelkező gyermekek és betegsége visszavezethető okokból bünt elkövetettek kategóriáját.

A kategorizálás lehetővé tette a válaszok közötti differenciálást. Az első büntető novellában felbukkanó új intézmények, illetve a hagyományos eszközök visszafogott alkalmazása (próbára bocsátás, dorgálás, javító-nevelés, a büntetés feltételes felfüggesztése, rövid tartamú szabadságvesztés, magánelzárás, fogház vagy államfogház fokozat alkalmazása) a kontinentális (sőt angolszász) mintának megfelelő, kiváló adaptáció a büntető politika megújulását és a jogalkotás aktivizálódását jelezte.

Az alkalmi, a fiatalok, az abnormális bűnözők ellen hatékonynak bizonyuló eszközök azonban nem

nyújtottak védelmet a megrögzött, szokásszerű recidív bűnösök ellen. Rövid időn belül bebizonyosodott, hogy a bünelkövetők nagy csoportja érzéketlen az új intézményekre, s nagy részük életmódja okán is érdektelen az új megoldásokban. Ez, a büntethető bünelkövetők osztályának túlsó peremén egzisztáló csoport a büntetőjogász szakemberek szerint úgyszintén külön elbánást igényelt. A bizonyítottan antiszociális bűnözők körével, az ún. megrögzött büntetettekkel szemben a nevelés meglehetősen kis súlyt képvisel a büntetési célok között, esetükben a megtérés és az elkülönítés, a társadalomból kizárás (s így a társadalom relatív védelmezése) lehet a büntetőjogi válasz alapja.

(Megjegyzendő, hogy a bűnöző társadalom középső sávja esetében, amely a bünelkövetők jelentős részét foglalta magában, a javaslatok szerény formában csörgedeztek. A legáltalánosabb megközelítés szerint velük szemben a megtorlás és a javítás eszközei között egyensúlyozva kell megtalálni a helyes megoldást. Vagyis a korábbiakhoz képest árnyalatnyi korrekciókat hajtott végre a jogalkotás. A büntetés-végrehajtás klasszikus válaszait alkalmazták ebben az esetben, így a különböző tartamú szabadságvesztések gyakorlatát [rövid távnál a magánzárka alkalmazásával, hosszabb időtartamnál a fokozatos rendszer igénybevételével].)

A feltételeesség és a határozatlanság eszközzé válása

A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület 1898. évi nemzeti albizottsági vitái, majd az 1912. évi párizsi nagybizottsági tanácskozások körvonalazták a visszaeső bűnözés főszereplőinek körét. Az abnormálisokat (elmebetegeket) leszámítva (kikre nézve, mint láttuk, beszámíthatatlanságuk alapján a gyógyintézetben kezelés kínálkozott megoldásként) két ún. közveszélyes csoportot határoztak meg a szakértők. A szokásszerű, megrögzött bünelkövetők, a többszörös visszaesők képezték a legveszélyesebb tettesek körét, míg a másik csoportot potenciális elkövetői mivolta következtében sorolták a közveszélyesek közé. Ezek, az életmódjukból eredően eséllyel bűnözővé válók (munkakerülők, koldusok, csavargók, prostituáltak stb.) a bűnözés egyik látványos utánpótlási csatornáját képezték. Abban viszonylag hamar egyetértésre jutott a büntetőjogi szakma, hogy kik tartoznak ezekhez a jól körvonalazható körökhöz, az ellenük folytatandó küzdelem módszereiről évtizedekig kemény szakmai és tudományos viták zajlottak.

Abban egyetértettek a vitapartnerek, hogy a korábbi módszerek nem hatékonyak, tehát a szabadságvesztés valamiféle reformjában kell keresni a megoldást. Fölvetődött a büntetések szigorítása, speciális intézetek létesítése, munkáltatásra koncentráló intézetek felállítás, büntetés-biztosítás; végül azonban győzelmet aratott a garanciákkal ellátott határozatlan tartamú szabadságvesztés ideája. A határozatlan tartamú szabad-

ságvesztés a század első évtizedében egész Európában becikkelyezett büntetéssé vagy intézkedéssé vált.

A feltételesség, mint eszköz a korszak általános válaszlehetőségeként bukkant fel a büntető szakmában. A büntetés-végrehajtásban a 19. század második felében meghonosodó feltételes szabadságra bocsátás már nevében is a meghatározott magaviseleti kívánalmakhoz kötött szabadlábra helyezésről szólt, amely eredetileg ugyan a fokozatos rezsim részeként jelent meg a büntetési rendszerben, a 19. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben azonban már a szokásszerű bűnelkövetőkkel szemben alkalmazott, a hosszú tartamú szabadságvesztéssel egybekötött megoldásként alkalmazták.⁶ Mint láttuk, a fiatalokúknál és az alkalmi bűnelkövetőknél igénybe vett forradalmi újítás, a próbára bocsátás, illetve a büntetés feltételes felfüggesztése egyaránt a bizonytalanság, a relatív fenyegetettség lehetőségével operált. A novella fiatalokúakra vonatkozó intézkedései között már úgyszintén alkalmazta a határozatlan tartamot, méghozzá a fiatalokúra kimondható javító-nevelés vonatkozásában.⁷ (A határozatlan tartam ugyanakkor a társadalom érdekeit is szolgálta, hiszen a javulástól, korrekt viselkedéstől függő időtartam előre meg nem állapíthatósága a feltételezett javulási folyamatba helyezte a veszélyes személy szabadságát, illetve elkülönítését.) Alig volt kérdés, hogy ez a feltételhez kötött határozatlanság előbb-utóbb a bűnelkövetők egyéb rétegei ellenében bevetett lehetőségek között is előfordul. S valóban: a szokásszerű bűnelkövetőkkel szemben egyre határozottabb formában jelent meg a határozatlan tartamú szabadságvesztés intézménye.

Emil Wahlberg német büntetőjogász 1878-ban, a stockholmi börtönügyi kongresszuson javaslatot terjesztett elő, melyben a szokásszerű bűnözők büntetési maximumának jelentős megemelését és ehhez kapcsolódó „biztosító intézkedéseket” indítványozott. Ezután már állandó napirendi ponttá vált a nemzetközi konferenciák tárgysorrendjében a határozatlan tartamú elítélés gondolata. A Nemzetközi Börtönügyi Egyesület már két évre rá, 1890-ben, szentpétervári kongresszusán ajánlást fogadott el, amelyet az európai államok igazságügyi kormányzatainak címzett. Ebben indítványozta, hogy a látszólag javíthatatlanokra a határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetést alkalmazzák a jogalkotók. A kezdeményezés 1892-ben az antropológusok nemzetközi kongresszusán is elfogadásra talált, majd 1894-ben az antwerpeni, 1895-ben a párizsi konferencia nyilatkozott

mellette. Tárgyalták a nemzeti börtönügyi egyesületek, országos jogászgyűlések. Zömmel támogató határozatok születtek.

A határozatlan tartamú szabadságvesztésért vívott harc betetőzését jelentette az 1910-ben, Washingtonban rendezett VIII. börtönügyi kongresszus. E konferenciának három témapontja volt: a probation, a juvenile court és az indeterminate sentence.⁸ A tanácskozásnak különös vonzerőt kölcsönzött, hogy az üléseket megelőzően a több kontinensről egybegyűlt szakembereket az USA jó néhány büntetés-végrehajtási intézetébe elvitték, bemutatva nekik az Egyesült Államokban büntetésként már alkalmazott határozatlan időre szóló elítélés végrehajtását, s beszámoltak hatékonyságáról is. A bemutató számos új hívet szerzett a határozatlan elítélés eszméjének. A washingtoni tanácskozásnak magyar vonatkozása, hogy többek között Finkey Ferencnek, de még inkább Vámbéry Rusztem fellépésének köszönhető a kongresszusi ajánlás kiterjesztése (misperint ne csak szellemileg fogyatékosokra, hanem javulásra képes normális bűnözőkre is javasolják alkalmazását). A kongresszus több ellenérvet leszerelt – például a határozatlanságra hivatkozásokat, hiszen a garanciális maximum jelenléte miatt a büntetés abszolút értelemben nem „határozatlan”.⁹ Ez az értelmezés, továbbá az a tény, hogy a formulázás során lebegtetett definíció lehetőséget adott a garanciákhoz hagyományosan ragaszkodó európai államoknak a „biztonsági intézkedések” segítségével a büntetés fogalmával kapcsolatos ellentmondások megkerülésére,¹⁰ felnyitotta a sorompókat a határozatlan tartamú szabadságvesztés intézménye előtt. A *reformatory*nak nevezett rendszer sikere¹¹ az utolsó ellenállást is elhárította a határozatlan tartamú elítélés kodifikációja elől.

Wilhelm Emil Wahlberg

Finkey Ferenc

Határozatlan tartamú elítéléssel a csavargók, koldusok, munkakerülők ellen

Az európai országok büntetőpolitikájában a szabályozási sorrendet a történelmi tradíciók határozták meg. A koldusokkal, csavargókkal, munkakerülőkkel kapcsolatos állami fellépés szükségességével már a 16. században intenzíven foglalkozott a jogalkotó. Az abszolútizmus meglehetősen nehezen tűrte az ellenőrizhetetlen, irányíthatatlan, öszszességében kezelhetetlen

társadalmi csoportokat, köztük leginkább a csavargók és koldulók tömegeit. Sorozatban bocsátotta tehát ki törvényeit, rendeleteit a vagabund elemek ellenében. A protestáns államok a szegénység fogalmának középkori felfogását lerombolván, központi büntetőpolitikai kérdésként definiálták a munkakerülők, csavargók, kiskriminálisok kezelésének, jó útra terelésének ügyét. Németalföldről indult ki és több hullámban söpört végig Európán az ún. fenyítőházi mozgalom, amely a „nembecstelen” kisbűnösök, életmódjukból következően potenciális bűnelkövetők munkával nevelését és a munkára szoktatást tűzte céljául (s forradalmasította ezzel a börtönügyet is). Nem állítható tehát, hogy előzmény nélküli a szabályozás.

A korai, 16–18. századi kezdemények három vonatkozásban adtak muníciót a 19. századi kriminálpolitikának. Mindenekelőtt a csavargók és koldulók ellen felhasznált eszközök első sorban rendészeti jellegű intézkedések voltak, némi büntető színezettel. Másodsorban a munkára szoktatás (vagy munkával fegyelmezés, kényszermunka) állandó eleme lett a csavargók és koldulók megrendszabályozásának. Ez teremtette meg a (korábbi szóhasználatban dologházként is emlegetett) fenyítőház intézményét. Végül jellegzetes vonása lett az intézkedéscsoportnak a határozatlanság, amely több országban a transzportációval összefolyó határok miatt fel is erősödtek. Így azután, amikor a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület a bűnözés elleni hatékonyabb fellépés érdekében megoldásokat keresett a csavargók, munkakerülők, koldusok elleni büntetőjogi védelemhez, logikusnak tűnt – a gyökerekhez visszatérve – a korai kísérletek kiérlelte válaszokhoz nyúlni.

Nem véletlen, hogy a csavargókkal, munkakerülőkkel, koldusokkal kapcsolatos törvényhozás viszonylagosan korán, s hasonló válaszokkal kereste a megoldást. Svájcban már 1893-ban törvénytervezet készült az egy-három évre szóló, határozatlan tartamú dologház intézményesítésére. Belgium 1897-ben közigazgatási jellegű, munkakényszerrel egybekötött koldustelepeket (dépôts de mendicité) hozott létre a hivatásos, veszélyes csavargók és koldusok megrendszabályozására. A koldustelepre utalás határozatlan időtartamra szólt.

Norvégia 1900-tól akár hat évig terjedhető kényszerdologházba irányította a munkaképes, de munkakerülő, magukat koldulásból fenntartó személyeket.¹²

A határozatlan tartamú szabadságvesztés bevezetésének törvényhozási és szakirodalmi vitáit meghatározta, hogy az új büntetési koncepció jogbölcseleti alapozását követően¹³ bevetté vált a bűnelkövetők osztályozásának eszméje. Az igazságügyi kormányzat maga is differenciált büntetőpolitika megvalósítására törekedett.¹⁴ Miután a büntető novella szakmai vitáiban elméletileg tisztázták szakíróink és jogalkotóink a fiatalkorúak speciális elbírálásának szükségességét¹⁵ és a feltételes elítélésnek,¹⁶ mint a differenciálás eszközének feltételeit, s miután immáron jogszabályok foglalták össze és tartalmazzák már az idevágó konszenzusos eredményeket, a határozatlan tartamú szabadságvesztés meghonosításának eszméje jóval kisebb ellenállásra talált, mint a külföldi polémiák alapján várható lett volna. A jogszabály-előkészítést és az elméleti vitát kedvező közegben folytatták, a századfordulón már csatát nyertek az új irányzatok.

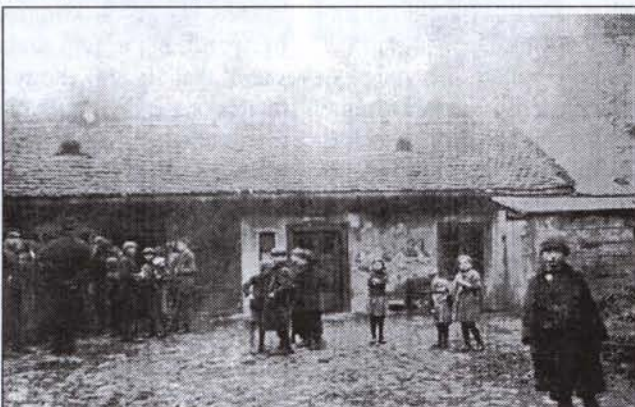
Ennek lett eredménye az a többnyire lelkes támogatás és halk ellenállás, amelyben a határozatlan tartamú szabadságvesztésről szóló törvénytervezet részesült. A nemzetközi porondokon már lezárt vita, az európai és amerikai tanácskozások, kongresszusok és szervezetek egyöntetű támogató állásfoglalása meggyőzte a magyar

jogi közvéleményt. Ezt tetézte az a megindult kodifikációs folyamat, amely szerte Európában a határozatlan tartamú elítélés diadalát foglalta törvényi formába. A törvényjavaslat benyújtásakor már alig hallani (jobbára ellenzéki, politikai felütésű) ellenvetéseket.¹⁷ A törvényjavaslatot az igazságügy-miniszter 1913. május 6-án nyújtotta be a képviselőháznak, s az 1913. július 22-i kihirdetést követően, augusztus 21-én életbe lépett a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:21. törvényikk.

A közveszélyes munkakerülőkről szóló törvény az alkalmoszerű munkakerülőt („az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavargó vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat”) a közigazgatási hatóságok jogkörébe utalta, s enyhe jog-

Munkácsi Mihály: Éjjeli csavargók

Nyomortelep a 20. század elején

következményeket (nyolc naptól két hónapig tartó elzárást) javasolt alkalmazni a munkás életre terelés érdekében. Ellenben a közveszélyességre vonatkozóan elfogadott koncepció szellemében súlyosabb büntetéssel szankcionálta az ismételt és szokásszerűen munkakerülőket, szédelőket és kitarítottakat, különös tekintettel arra, ha a tettes magát vagy családját munkakerülő életmódjával erkölcsi romlásnak tette ki; vagy ha meg lehetett állapítani, hogy a tettes bűncselekmények elkövetéséből tartotta fenn magát. Ezen cselekmények súlyosabb eseteiben a bíróság az elkövetőt fogházbüntetés kiszabása nélkül ítélettel dologházba utalhatta. Amennyiben pedig ugyanezen körülmények fennállta mellett az élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett bűntett vagy vétség miatt állt a bűnelkövető a bíróság elé, az fegyház, börtön vagy legalább háromhavi fogház mellett dologházra is ítéltető volt, amelyet szabadságvesztés-büntetésének letöltése után kellett foganatosítani.¹⁸

A dologházba utalás határozatlan időre szólt, de tartama egy évnél rövidebb és öt évnél hosszabb nem lehetett. A dologház mellett felállított speciális felügyelő hatóság volt jogosult időről időre megvizsgálni a beutaltak magaviseletét, s a javulás reményét mutatókat feltételek szabadságra bocsátani. A dologházba utalt munkakényszer alatt állott, amelynek törvényileg deklarált célja volt a rendes életmódhoz szoktatás.¹⁹ Miután a törvény elfogadásának időpontjáig a dologházi őrizet végrehajtására alkalmas épületet nem emeltek, a törvény szövegezése szerint dologházul az igazságügy-miniszter jelölte ki azt a bírósági fogházat, ahol a végrehajtást foganatosítani kellett. Ez meg is történt: férfiak számára a jászberényi járásbírói fogházban, nők részére pedig a kalocsai törvényszéki fogházban rendeztek be dologházat. A törvénykezési gyakorlatot tekintve ez tökéletesen elegendőnek bizonyult, hiszen még a csúcsévben, 1916-ban is csupán 102 beutalást eszközöltek, 1939-re ez országosan 4 főre csökkent.²⁰ A bírói gyakorlatban ugyanis megbukott az intézmény. „Az ítélezési gyakorlat szinte látványosan mellőzte a dologházi elhelyezés elrendelését. A tetтарыos felelősség talaján álló szakemberek számára a dologházi elhelyezés túlságosan szigorú büntetésnek tűnt, s azt is tudták, hogy a dologház az átnevelés megvalósítására alkalmatlan forma”.²¹

A szigorított dologház

Mint láttuk, a határozatlan tartamú elítéléssel, illetve rendészeti intézkedéssel operáló jogalkotás már az első büntetőnovellában újtára bocsátotta a jogintézményt a közveszélyesekkel szembeni jogpolitikai válaszok egyikeként. A lassan hazánkban is elfogadott „közveszélyesek” ügyének rendezésében az 1913:21. tc. részleges előrelépést jelentett. Elfogadta a biztonsági intézkedések kategóriáját, de egyelőre csak az elkövetők meglehetősen szűk körére alkalmazta. Emel-

lett vezérelvül választotta a szokásszerű bűnelkövetők elleni fellépés elvét, a társadalom védelmének gondolatát. A közveszélyesség meghatározásánál a csavargók, munkakerülők körének definiálásából indult ki, de azon belül eljutott a visszaeséshez. Hogy ez egy nagyobb, átfogó koncepció része volt, azt maga az igazságügy-minisztérium bizonyította bejelentésével, miszerint ezzel egy időben elkészült a megrögzött bűntettesekről szóló, a szigorított dologházat meghonosító törvény tervezete is. A Balogh Jenő által 1914-ben elkészített törvényjavaslat²² azonban nem vált törvénynyé, ellenben „szakférfiak” javaslatára, további átdolgozás végett újabb vitákra bocsátott. Részben a megrögzött bűnelkövetőkre vonatkozó hazai szakmai polémia lezáratlansága, részben pedig a világháború és az azt követő politikai események figyelemelterelő hatása miatt, mint tudjuk, a visszaesők elleni tervezetből csak 1928-ban lett törvény, a törvénytár tanúsága szerint 10. törvénycikk-ként becikkelyezve.

Ebben nincsen semmi különös, hiszen mint ismeretes, ez a csomag párhuzamosan került a parlament elé számos európai országban. Az 1925. évi londoni nemzetközi büntetőjogi kongresszus azt mondta ki, hogy a megrögzött büntetésekkal szemben szükségesnek tartja a határozatlan tartamú büntetést. A törvényjavaslat erre hivatkozó indoklása nem mulasztotta el megemlíteni azt a tényt sem, hogy egyetlen „nem” szavazattal szemben egyhangúlag fogadták el a világ büntetőjogász szakemberei az állásfoglalást. A javaslat azt is tartalmazza, hogy a kongresszus vélekedése szerint a határozatlan tartamú szabadságvesztést oly módon célszerű szabályozni, hogy a közveszélyes elkövető feltételes szabadon bocsátása csak az elítélt társadalmi életre alkalmassá válásának konstatálása esetén legyen lehetséges.

Skandinávia 1927-ben, Hollandia 1929-ben, Norvégia 1929-ben, Belgium 1930-ban, Finnország 1932-ben, Németország 1933-ban hozta meg a megrögzött bűnelkövetőkkel, veszélyes visszaesőkkel szembeni törvényeit a biztonsági intézkedések valamely fajtájáról, a határozatlan tartamú szabadságfosztásról.²³

Magyarországon a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928:10. tc. a pénzbüntetés átalakításának szabályai mellett rendezte a megrögzött büntetettek cselekményeinek elbírálásával kapcsolatos egyes kérdéseket. Ezzel az 1913. évi javaslatok kiteljesedtek, hiszen a közveszélyesek másik nagy csoportja ellen is megszületett a törvényi szintű szabályozás. Egyúttal a határozatlan tartamú szabadságvesztés teljes szélességében jelent meg az eredeti kriminálpolitikai elképzeléseknek megfelelő helyén.

Az 1913. évi koncepciót összefoglaló törvény indoklása szerint „közveszélyesek azok, akiknek valamely oly tulajdonsága van, hogy annak folytán normális viszonyok közt a legcsekélyebb ingerre is jogsértésre ragadtatják el magukat.” (Ennek példájára hozta fel bizonyítékképpen a csavargó életmód és a bűnelkövetés szoros kapcsolatát. A csavargó, ha „teheti, más módon biztosítja megélhetését; koldul, kisebb-nagyobb

lopásokat követ el, a mások gyöngeségeit szédelgésre használja ki, s ha az alkalom úgy kívánja, gyújtogat, rabol és gyilkol is. A csavargó a társadalmi életnek nem tudatos ellensége, csak tehetetlen parazitája.”) Épp ezért a büntetőjog tulajdonképpeni feladatát az előterjesztés a közveszélyesekkel szembeni védekezésben nem a szorosabb értelemben vett „s a megtorlás alapgondolatán nyugvó igazságszolgáltatás”, hanem a közveszélyesség elleni harc területére fókuszálta. Véleménye szerint ennek eszköze nem a büntetés, hanem a biztonsági rendszabály alkalmazása.²⁴

Az 1928. évi javaslat deklarálta kiegészíteni szándékozta a korábbi szabályozást, így rendelkezett arról, hogy csak a közveszélyes bűnelkövetők azon csoportjáról kíván intézkedni, melyek a bűnözés legveszélyesebb zónáját képezik, a fentebb már meghatározott „megrögzött bűntettekéről”. Azokról (adja a megrögzött bűntettek definícióját az indoklás) „akik nagy tömegük-nél fogva az államra és a társadalomra különös veszélyt jelentenek, s akikkel szemben a hatályban levő jogszabályaink elégtelensége következtében kétségtelenül sürgősen új jogszabály alkotására van szükség”, vagyis a „közveszélyes bűntettek közül csupán a hivatásos, szokásszerű vagy iparszerű bűntettek-re”.²⁵

Az új törvény a visszaesők azon csoportját célozta meg, akik az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetést követtek el, az utolsó kettőt öt éven belül, s ezeket a bűncselekményeket vagy üzletszerűen, vagy pedig a bűnözésre állandó hajlamot mutató kö-

vették el. Ezeket nevezte a törvény megrögzött bűntetteknek.²⁶

A megrögzött bűntettek büntetése a szigorított dologház volt, ami lényegében fegyházban letöltendő, legkevesebb három esztendeig tartó, határozatlan tartamú szabadságvesztésként foglalta el helyét büntetőjogunkban. A javaslat elismerte, hogy az intézmény neve hasonlít a közveszélyes munkakerülők részére az 1913:21. tc-ben létesített „dologház”-hoz, de rögtön rávilágított a hasonlóság felületességére. Hiszen a hasonlóság „csupán a névben van meg s abban a gondolatban, hogy a javaslat a megrögzött bűntettekkel szemben sem mond le arról, hogy rendes és munkás emberekké nevelésüket megkísérelje.” S persze a határozatlan tartamban.

Minthogy a törvény a szigorított dologházi őrizet maximumát nem határozta meg, ez igen súlyos büntetésnek tekinthető. „Nem lehet kétséges, hogy a megrögzött bűntettek határozatlan időre történő elítélése egyértelműen megtorló jellegű büntetés volt.” – írta a rendszer kritikusa.²⁷ Valójában ezt a jogalkotó nem tagadta, hiszen az igazságügyi tárca

világos álláspontjaként fogalmazódott meg az előterjesztő szavaiban a szándék. „A megrögzött bűntettekkel szemben a büntető igazságszolgáltatásnak első és főhivatása nem az, hogy az adott eset tárgyi súlyával s az elkövetendő alanyi bűnösségével arányban álló, határozott tartalmú büntetést szabjon ki, hanem az, hogy az ily büntetessel szemben a bíróság oly büntetést alkalmazhasson, amely ártalmatlanná tételükre s így velük szemben a társadalom megvédésére is alkalmas.”²⁸

Csavargók
(rendőrségi felvételek a Vasárnapi Újságból, 1911)

Jegyzetek

¹ Gerőcz Kálmán: *A büntetőjogi új irányok hatása hazánkban* (Budapest, a szerző kiadása, 1912, 78. p.)

² Balogh Jenő–Bernolák Nándor: *A büntető törvények és a büntető novella* (Budapest, Grill, 1908, V. p.)

³ Miniszteri indoklás az 1928. évi 10. törvénycikkhez a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Részletes indoklás a III. fejezethez.

⁴ Gönczöl Katalin: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája* (Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980, 94. p.)

⁵ Vö.: Finkey Ferenc: *Büntetési rendszerünk egyszerűsítése* (Budapest, Magyar Jogász Újság Kiadó Hivatala, 1904)

⁶ Nagy Ferenc: *Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében* (Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1986, 96. p.)

⁷ „Javító nevelést rendel a bíróság, ha a fiatalok eddigi környezetében a romlás veszélyének van kitéve, züllésnek indult, vagy értelmi és erkölcsi fejlődése érdekében a javító

nevelés más okból szükségesnek mutatkozik. A javító nevelést a bíróság határozatlan időtartamra mondja ki, de az a fiatalok huszonegyedik évének betöltésén túl nem terjedhet.” (1908:36. tc. 24. §)

⁸ Finkey Ferenc: *A VIII. nemzetközi börtönügyi kongresszus* (Jogállam, 1910, 641. p.)

⁹ Finkey Ferenc: *Az észak-amerikai reformtörvény tanulságai*. In: *Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születésének hatvanadik évfordulójának ünnepére* (Budapest, Franklin Társulat, 1912, 123. p.)

¹⁰ Vámbéry Rusztem: *Íbüntetőjog és etika* (Budapest, Politzer, 1907, 108. p.); Angyal Pál: *Az 1909. évi osztrák büntetőjavaslat* (Jogállam, 1910, 135. p.)

¹¹ *Az észak-amerikai büntetőjog vezéreszméi* (Jogállam, 1911, 174. p.)

¹² Összefoglalóan vö. Nagy, 1986, 102–105. p.)

¹³ Pikler Gyula: *A büntetőjog bölcsellete* (Budapest, Grill, 1901)

¹⁴ Erre lásd: Gönczöl Katalin: *Kriminálpolitikai törekvések Magyarországon az 1878. évi büntető törvénykönyv megalkotása után* (Jogász Szövetségi Értekezések. 1979. 2. 81. p.)

¹⁵ Vö.: Vargha Ferenc: *A gyermekkorban levő bűnösök* (Budapest, Magyar Jogász Egyleti Értekezések, 1895); Balogh Jenő: *Fiatalkorúak és a büntetőjog* (Budapest, Atheneum, 1909)

¹⁶ Balogh Jenő: *Büntető törvénykönyveink módosításához* (Huszadik Század, 1901. 10., 11. p.); Fayer László: *Büntetési rendszerünk reformja* (Budapest, Franklin, 1889); Reichard Zsigmond: *A feltételes elítélés néhány vitás pontjáról* (Magyar Jogász Egyleti Értekezések, Budapest, 1901), valamint lásd a Magyar Jogászegylet ilyen tárgyú vitáját: 1891 (Magyar Jogászegyleti Értekezések, 200. sz. XXIII. kötet, 5. füzet, Budapest, 1902).

¹⁷ Az országgyűlési és szakirodalmi vitákra nézve vö.: Mezey Barna: *A határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés intézményének bevezetése Magyarországon*. In: *Az állam- és*

jogintézmények változása Magyarországon a XX. század első felében (Jogtörténeti Értekezések 13. Szerk. Kovács Kálmán. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar állam- és jogtörténeti Tanszéke, 1983, 89. p.)

¹⁸ 1913:21. tc. 2–7.§§

¹⁹ 1913:21. tc. 10–14.§§

²⁰ Nagy, 1985, 109. p.

²¹ Gönczöl, 1980, 92. p.

²² Vö.: Finkey Ferenc: *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*. (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1930, 36. p.)

²³ Nagy, 1985, 124–127. p.

²⁴ 1913:21. törvénycikk indokolása a közveszélyes munkakerülőkről, Általános indokolás

²⁵ Az 1928:10. tc. indoklása a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. Részletes indoklás a 36. §-hoz

²⁶ 1928:10. tc. 36. §

²⁷ Gönczöl, 1980, 100. p.

²⁸ Az 1928:10. tc. Indoklása. Általános Indoklás

Papp László

Új büntetőjogi irányzatok a századfordulón: a kriminálantropológia megjelenése Magyarországon

A 19. század végén és a 20. század elején olyan büntetőjogi irányzatokkal találkozhatunk, amelyek képesek voltak érdemben befolyásolni a büntetőjogról, a bűnözésről, a büntetésekről kialakult klasszikus szemléletet. Ezen irányzatok eltérő módon és mértékben hatottak a büntető jogalkotásra, de jelentőségük nem egyenként, hanem összességükben értékelendő. Ez alkalommal a kriminálantropológiáról, mint olyan határtudományról teszek említést, amely rövid jelenléte során szélsőséges megoldási lehetőségeket kínált a bűnözés megelőzésére.

A kriminálantropológia alapjainak letétele *Cesare Lombroso* nevéhez fűződik.¹ Fő művében, az 1876-ban megjelent *L'uomo delinquente* (A bűnöző ember) című könyvében arra a belátásra jutott, hogy a bűnelkövetők túlnyomó többsége születésétől kezdve arra van rendelve, hogy bűnözővé váljék. Bűnözővé válásuk velük született lelki anomáliákon alapszik, amely rendellenességek testi jegyekben is megmutatkoznak. E született büntettesek olyan jellemvonásokat mutatnak, amelyek az emberi faj fejlődésének korábbi időszakában élt emberekre emlékeztetnek. A bűnözés tehát ebben az értelemben *a fajfejlődés alacsonyabb szintjén maradt emberek viselkedése*.

Tételéből következően a bűnözők könnyen felismerhetők és azonosíthatók, az állatokra és az alacsonyabb rendű fajokra jellemző fizikai jegyeket hordoznak, könnyen kiszűrhetők, s így a társadalom megóvható a bűnözéstől. Ilyen jellemző pl. a nagy állkapocs, a nagy arckoponyához képest jóval kisebb agykoponya, a keskeny és alacsony homlok, az erős szőrzet, a túlzottan hosszú karok, a nagy fülek, a sötét bőr, a korai ráncosodás és a modern, civilizált emberhez képest magasabb fájdalomküszöb, sőt a tetoválást és a hangutánzó szavakat tartalmazó beszédet is ide sorolták. Lombroso tehát úgy vélte, hogy vannak született bűnözők, akiket örökletes tulajdonságaik predesztinálnak a bűnözésre, és akik különféle alkati jegyekről felismerhetők. E fizikai ismertetőjegyeket a koponyájukon és testük többi részén hordozzák. Lombroso később ugyan többször is átértelmezte álláspontját, és utolsó munkájában már csak egyharmadra tette a született bűnözők arányát az összes bűnelkövetők között, alaptézisein azonban nem változtatott.

Az olasz orvos elképzelései hamar népszerűvé váltak. Ezek alapján született meg a bűnözési elmebaj (néorase criminelle) és az erkölcsi elmezavar (moral insanity)² fogalma, bár a legtöbb követője kizárólag a koponyajegyekre helyezte a hangsúlyt. A koponya alakjával, mérésével foglalkozó tudományág a *kranio-metria*, amely az Amerikai Egyesült Államokból ered. A 18–19. században egy philadelphiai orvos, *Samuel George Morton* mintegy 600 darabból álló, elsődlegesen indián koponyákat tartalmazó gyűjteménye volt az első nagyszámú és összehasonlító vizsgálatokra lehetőséget adó vállalkozás.³ [A kranioszkópia vagy kranio-metria tudománya megalapítójának Johann Friedrich Blumenbachot tekintik, aki szerint a fajok egyik fő jellegzetessége a koponyahossz és a -szélesség közötti viszonyban rejlik. Műve: *De generis humani varietate nativa* (Göttingen, 1795). – A szerk.]

A későbbiekben szerte a világon többen követték példáját, és a 19. századra Magyarországon is megjelent a bűnözők biológiai determinációjának tétele.

Számos író elmekörtani alapon próbálta megfejteni a kriminalitás okait,⁴ köztük *Lenhossék József*, a 19. századi magyar antropológia neves képviselője és *Török Aurél*. Mindezen tendenciák összhangban voltak a nemzetközi változásokkal.

A kraniometria képviselői különböző találmányokkal és módszertani újításokkal gazdagították a területet, de a vizsgálatok háttérében húzódó hipotézis valójában két lényeges alapfeltevést tartalmazott: egyfelől azt, hogy a koponya fizikai megméréséből nyert adatok szoros összefüggést mutatnak az intelligenciával, másrészt pedig azt, hogy az ilyen módon megmért intelligencia társadalmi csoportonként jellemző és meghatározható. Vagyis mentális képességeink számszerűsíthetők, és ez alapján egy rangsor állítható fel az egyes embercsoportok között, elsősorban fajok, osztályok és nemek szerint. Mindezek alapján a nők, a szegények, a kisebbségi helyzetben élők, illetve az alkoholisták, bűnözők és szexuális elhajlók mentális képességei gyengébbeknek bizonyultak, mint a középosztálybeli férfiaké. A „tudományos” kutatások így módon politikai jelentőségre tettek szert.⁵

A kraniometria követői méréseik alapján megpróbálták sorba rendezni az emberi faj különböző csoportjait. Rendre arra az álláspontra jutottak, hogy a felnőtt középosztálybeli férfi intellektuális képességei messze meghaladják a nőkéét, a gyermekekét, a bűnözőkéét stb.⁶ Ezt a törekvésüket támogatta egy másik elmélet, a 19. század végén kidolgozott *rekapituláció elmélete*, amely az egész test anatómiai jellemzőit figyelembe vette. Az elmélet értelmében „az egyedfejlődés megismétli a törzsfjlődést,” azaz minden egyén végigjárja a saját felnőtt ősei által megtett evolúciós utat.⁷ E felfogás szerint bizonyos egyedek nem jutnak el a fejlődés legmagasabb szintjére, vagyis visszamaradottak a többiekhez képest. Ez a visszamaradottság pedig nemcsak pszichés, hanem fizikai jegyekben is megnyilvánul. Ez utóbbi kiváló lehetőséget adott arra, hogy külső jegyek alapján diszkriminálják az embereket. *Ha tehát a recapituláció tanát átül-*

tetjük a kraniometriába, akkor elmondható, hogy a bűnözői hajlam öröklött, és az adott személy születésénél fogva magában hordozza.

A kraniometria és Lombroso új elképzelései alkották a kriminálantropológia alapjait, amelynek radikalizmusa elsősorban abban áll, hogy szakít a klasszikus iskola azon elképzelésével, amely szerint a törvény előtt mindenki egyenlő, nemre, fajra tekintet nélkül.

Cesare Lombroso

Benedikt Moritz

A bűnözés antropológiai megítélése az orvostudomány alapján

Lombroso és követői szerint a büntetőjognak nem a bűnrel, hanem a *bűnözővel* kell törődnie, még akkor is, ha az nem követett el bűncselekményt. Nézetük szerint, mivel a bűnözésre való hajlam öröklődik, csak idő kérdése, hogy mikor következik be a jogsértés. Az ilyen egyént a lehető leghamarabb el kell szeparálni a társadalomtól. Meg kell említeni, hogy az *öröklődő bűnözői hajlam* elméletének a kidolgozásában nagy szerepe volt *Benedikt Móríc*nak (*Moritz*nak),⁸ akit azonban kortársai hevesen támadtak, tételeit sohasem ismerték el.

*Lenhossék József*⁹ ismerte *Benedikt* elméletét, és ő is hevesen támadta – annak ellenére, hogy hozzá hasonlóan kraniometriával foglalkozott.¹⁰ *Lenhossék* valószínűleg külföldi hatásra fordult a kraniometria felé. *Az emberi koponyaisme* című művében külföldi tudósok kutatásait (*Quetelet*, *Topinard*, *Morton*) és saját tudományos programját tette közzé. Ez utóbbinak központi eleme a soknemzetiségű Magyarország kranológiai tanulmányozása volt. Az anatómus érvelése szerint a „koponya külső alakjából következtetni lehet az agynak, mint a szellemi tevékenység szervének kifejelettségére.”¹¹ A tudós saját gyűjteményében talált példányok alapján hasonlóságot vélt felfedezni a bűnelkövetők és a ragadozók homlokboltozata között. Mindkettőre jellemző a homlokon található kidudorodás. (Később azonban ezt az állítását visszavonta.) *Lenhos-*

sék kutatási adatai szerint a Kárpát-medencében a magyarok rendelkeznek a legjobb képességekkel, így e tekintetben a többi nemzet felett állnak. A koponyaméretük alapján szerinte a magyarok és a németek az elsők, őket követik a szlávok, és „messze lemaradva” következnek a zsidók és a cigányok.¹² Lanfenauer Károly a szláv népek közepes agysúlyának a vizsgálata során hasonló eredményekre jutott.¹³ Lanfenauer ezen felül bűnözők antropológiai sajátosságait is vizsgálta, és kortársaihoz hasonló következtetéseket vont le. A korszakban Badik János is végzett élő és halott bűnözők koponyáin és testén megfigyeléseket. Arra a következtetésre jutott, hogy a fegyencek koponyája aszimmetrikus, hátsó része lapos, járomcsontjuk kiálló, általában valamilyen testi-lelki fogyatékoságban szenvednek (pl. búskomorság, bulímia).¹⁴ E radikális kijelentések a korszakban is komoly kritikát kaptak. Megállapításait és következtetéseit Lenhossék is élesen támadta: véleménye szerint a Badik által említett anatómiai elváltozások a fegyintézet rossz körülményeire vezethetők vissza.

Moravcsik Ernő Emil elmeorvos már jóval visszafogottabban nyilatkozott. Bírálta Lombrosót túlságosan sarkított álláspontja miatt, de nem vitatta azt, hogy a beteg elméjük bűnözési hajlandósága jóval magasabb az átlagnál. Moravcsik is megállapított anatómiai azonosságokat, mint pl. obszcén tetoválás, színvakság, korai nemi ösztön.¹⁵ Büben László márianosztrai fegyházorvos elítélte női bűnözőkön végzett hasonló kutatásokat, amelyek eredményeit *Méregkeverők Magyarországon az utolsó 40 év alatt* (Budapest, 1912) című munkájában tette közzé.

Az eddig ismertettek alapján elmondható, hogy a korszakban a bűnözés antropológiai okaival elsősorban orvosok, elmeorvosok, kórboncnokok foglalkoztak. Bár hasonló véleményre jutottak, és többször kritizálták Lombroso munkásságát, a biológiai determinizmussal végleg nem tudtak leszámolni.

A bűnözés antropológiai megítélése a jogtudomány alapján

A bűnözés antropológiai okaival nemcsak orvosok, hanem jogászok is foglalkoztak. A két megítélés

között azonban óriási különbség van. A fent bemutatott elméletek kizárólag orvostudományi szempontból elemezték a kérdést. A 19–20. században élt kiváló jogtudósok azonban más szempontból közelítettek a témához.

Lenhossék József

Moravcsik Ernő Emil

Irk Albert 1912-ben kiadott *Kriminológia. I. Kriminolaetológia* című munkájában elsőként foglalta össze a kriminológiai irányzatokat. Jogalkalmazási szempontból – írja könyvében –, ha a lombrosói tételeket elfogadjuk, akkor az igazságszolgáltatás egyszerűsítéséhez jutunk. Hiszen az elkövető vagy feltételezett elkövető bűnösségének a megállapítása nem a bizonyítási eljárás keretében dől el a bíróság előtt, hanem tisztán orvosi szakvélemény, kórházi vizsgálatok alapján. Ez pedig a jogállamiság alapelveivel összeegyeztethetetlen lenne. Élesen kritizálta tehát a lombrosói állításokat, de ez nem jelenti azt, hogy a jogászok ne foglalkoztak volna a kriminalitás antropológiai okaival.

Irk a kriminalitással összefüggésbe hozható tényezőknek két nagy csoportját különítette el: egyrészt az emberi szervezetben rejlő okokat (ezek a testi és lelki tulajdonságok), másrészt az emberi szervezeten kívül lévő okokat (ezek a fizikai és társadalmi tényezők). Arra kereste a választ, hogy a fenti tényezők közül melyek hatnak erősebben a bűnelkövetésre. Az ún. akut kriminalitás eseteiben az emberen kívüli, külső tényezők szerepe a domináns (ilyen pl. az anyagi megszorultság). Ezzel szemben az ún. krónikus kriminalitásnál (amikor az egyén életmódjának része a bűnelkövetés) a biológiai, tehát belső tényezőknek van meghatározó szerepe. Irk megállapítása szerint a korabeli bűnözésre főként az akut kriminalitás a jellem-

ző, míg a krónikus kriminalitás aránya a bűnözés egészéhez képest jóval kisebb.

A korszak másik neves jogászprofesszora, Balogh Jenő is elítélte Lombrosót, ugyanakkor felismerte az „antropológiai büntetőjog” lehetséges előnyeit is.¹⁶ A bűnözők – írja – biológiaiul valóban eltérnek a normális embertől, de ez az eltérés nem születésüknél fogva adott, hanem elsősorban környezeti hatások következménye. Ez az, ami alapvetően megkülönbözteti a jogászok gondolkodását az „antropológikus büntetőjog” kapcsán az orvosokétól.

Ezen a ponton pedig már a kriminalitás szociológiai értelmezésére térünk át, pontosabban ötvözzük azzal.

Vámbéry Rusztem szerint a bűnöző különbözik a normális embertől, és e különbségek kívülről is észrevehetőek – fizikai elváltozásokban vagy viselkedésmódban –, de ennek oka a környezet.¹⁷ Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a külső elváltozások csak a bűnözők egy meghatározott csoportjára vonatkoznak, vagyis nem általánosít. Vámbéry – Durkheimre hivatkozva – megállapítja, hogy a kriminalitás „a társadalomnak nem betegsége, hanem normális életmegnyilvánulása.”¹⁸

A magyar jogtudósok jelentős csoportja meghaladottnak tartotta a klasszikus iskola tanítását, amely szerint az elkövető szabadon választhat jó és rossz között, és azért kell büntetni, amiért a rosszat választja, vagyis elköveti a bűncselekményt. Ennek alapján az *elkövetőt* kell a büntetés középpontjába állítani, és nem az elkövetett bűncselekményt. Vagyis leegyszerűsítve úgy tehető fel a kérdés, hogy *rendelkezik-e az elkövető szabad akarral vagy sem.*

A pozitívista gondolkodás mentén haladva a kérdésre nemleges választ adhatunk. De vajon miért? Fayer László szerint a született bűnöző rabja ösztöneinek, ezért nem beszélhetünk szabad akaratelhatározásról. Pikler Gyula – a magyar pozitívista gondolkodás egyik legnagyobb alakja – szerint a bűnözőnek nincs más választása, mint a bűn elkövetése. Hasonlóan vélekedett Somló Bódog is, ő azonban túlmént mindezeket, és a megoldást a prevencióban látta. Véleménye szerint meg kell akadályozni azt, hogy a bűnelkövetők e jellegzetes osztálya „újratermelődjön”. Ez azonban csak nyílt diszkriminatív intézkedésekkel valósítható meg, mint pl. a házasságkötés megtagadása. Somló és társai úgy vélték, hogy a bűnözésre hajlamos réteg kiiktatásával a társadalom „tökéletesítése” elérhető. Irk Albert is azt vallotta, hogy nagy veszély fenyegeti a társadalmat, ha mindenféle korlát nélkül továbbra is lehetséges a vérbajosok, gyengeelméjűek, alkoholisták, közveszélyes megrögzött büntetettek házassága.¹⁹ Ezzel a következtetéssel a kriminálantropológia gyökereitől egy radikális, és egyben faji alapon diszkrimináló megoldásig jutunk el. A 20. század elején ezt az álláspontot képviselte Madzsar József, aki szerint minimalizálni kell a beteg, degenerált egyének számát. A bűnözők döntő többsége genetikailag determinált, így a börtön számukra nem megoldás, likvidálásuk szükséges.²⁰ A faji alapú diszkrimináció szerint pedig konkrét társadalmi csoportokra várt volna ilyen sor. Szinte mindegyik szerző kivétel nélkül egyetért abban, hogy a „vándorcigányok” a leghajlandóbbak a bűnözésre. Ez nem kizárólag magyar „találmány”, ugyanis Lombroso is egy külön „büntetett osztályként” említette őket. Endrődy Géza *A bűnügyi nyomozás* című könyvében már – a

cigányok jellegzetes anatómiai felépítését felhasználva – rájuk szabott nyomozási módszereket dolgozott ki.²¹

Meg kell azonban jegyezni, hogy bár többen hajlottak ezen irányzat felé, azonban nem minden korlát nélkül. Több jogász is egyetértett abban, hogy a fent írtak alapján némely társadalmi csoport házasságkötését korlátozzák. Annak eldöntése azonban, hogy ki szenved a megállapított „betegségben”, kizárólag szakorvosi hatáskörbe tartozna. Ha jobban belegondolunk, bizonyos garanciák vállalása mellett mindezeknek törvényi szinten történő szabályozását a korban semmi sem gátolta volna. Irk Albert szerint: „A későbbi nemzedékek csak mosolyogni fognak afelett, hogy ezt az okos rendszabályt ilyen későn, és ilyen nagy aggodalommal mertük megtenni.”²²

Ferenczi Sándor

Fontos hangsúlyozni, hogy mindezek az intézkedések nem szolgálhatnak büntetésül. Egyrészt azért, mert a kriminálantropológia célja a bűnözés okaira történő válaszadás, és központi eleme a *preventív* intézkedés. Vagyis nem azon van a hangsúly, hogy követtek-e el bűncselekményt, hanem azon, hogy kiszűrjék azokat a társadalmi csoportokat, amelyek hajlamosak a bűnelkövetésre. Másrészt az antropológiai jegyek alapján még nem történik bűnelkövetés, így a *nullum crimen sine lege* elv miatt nem is beszélhetünk büntetőjogi jogkövetkezményről.

Elvi síkon az elhatárolás egyszerűnek tűnik, a gyakorlatban azonban korántsem ilyen egyértelmű. Itt elsősorban a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező elkövetőkre gondolok. A Csemegi-kódex ezt a fogalmat még nem ismerte, a bírói gyakorlat azonban mégis enyhébb elbírálásban részesítette őket. Így ez a gyakorlat egyáltalán nem illeszkedik a fent leírt elméletekbe, és egyértelműen látszik, hogy az említett „okos rendszabályok” a gyakorlatban szinte kivitelezhetetlenek. Vámbéry is felhívta a figyelmet arra, hogy nem lehetünk eléggé elővigyázatosak akkor, amikor a kriminológia preventív intézkedéseit a Csemegi-kódex rendelkezéseivel összehangba kívánjuk hozni.

A bűnözés pszichológiai értékelése

Bár a bűnelkövetés pszichológiai értékelése kívül esik az „antropológiai büntetőjog” határain, Magyarországon mégis ennek keretében bontakozott ki. Ellentétben több országgal, kezdetben nem követte nagy érdeklődés Sigmund Freud tanításait. Magyarországon Ferenczi Sándor próbálta meg a kriminalitást tisztán pszichológiai okokra visszavezetni. Bár munkássága már inkább a 20. század első felére tehető,

rendszerint okokból mégis az általam tárgyalt témához kapcsolódik. Ferenczi szerint tévesek az antropológiai irányzatnak a bűnözési hajlamról való elképzelései, mivel szerinte „egy vagy több ösztön szokatlan erőssége” okozza a bűnelkövetést.²³ A visszaeső bűnözőket pedig olyan beteg személyeknek tekinti, akik egész életen át tartó ismétlési kényszerben szenvednek. Így számukra pszichoanalitikai kezelést tart szükségesnek, ami egy preventív intézkedésként értelmezhető. Vagyis Ferenczi tagadja az antropológikus megközelítést, a bűnözés okát mégis az elkövető szubjektumával hozza összefüggésbe, jóllehet, nem anatómiai stigmákról, hanem „ösztönökről” beszél.

A dualizmus-kori kriminálantropológia értékelése és hatása

Látható, hogy a 19. század második felétől megjelenő lombrosói tanok meglehetősen felforgatták a kriminalitásról alkotott képet. Egységes állásfoglalásra egyszer sem került sor, és bár többen bíralták a kriminálantropológiát, annak hatása végérvényesen begyűrűzött a magyar jogi gondolkodásba.

Jegyzetek

- ¹ Cesare Lombroso (1835–1909): olasz orvos és büntetőjogász. A *Lángész és örültség*, valamint *A bűnöző ember* című műveiben vetette meg a büntetőjog antropológiai irányzatának alapjait.
- ² Finkey Ferenc: *Büntetőtani problémák* (A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, Budapest, 1933, 293. p.)
- ³ Mátyás Mónika: *Agycentizők a századfordulón* (Budapesti Negyed, 2005, 1–2., 11. p.)
- ⁴ Bővebben: Reichard Zsigmond: *Az anthropologikus büntetőjogról* (Magyar Jogászegyleti Értekezések, VII. kötet, 1. füzet, Budapest, 1892)
- ⁵ Azt is mondhatnánk, hogy e kutatások jelentősége tisztán politikai, ugyanis számos esetben minden tudományos alapot mellőznek. Így például, ha olyan alanyra bukkantak, akinek koponyajellemzői nem illettek az általuk felállított rendszerbe (egy bűnözők agytérfogata legalább akkora, mint egy tudósé), akkor egyszerűen figyelmen kívül hagyták.
- ⁶ Horváth Attila: *A másság, mint nevelésfilozófiai probléma* (<http://209.85.129.104/search?q=cache:31ZGrfopU6oJ:www.oki.hu/oldal.php%3Ftipus%3Dcikk%26kod%3D1999-01-ko-Horvath-Massag+%22biol%3%B3giai+determinizmus%22&hl=hu&ct=clnk&cd=29&gl=hu; letöltve: 2008. június 9.>)
- ⁷ Mátyás: i.m., 12. p.
- ⁸ Benedikt Moritz az 1870-es években Bécsben praktizált mint neurológus, s egyetemi pozíciót is betöltött. A bűnöző agyra vonatkozó elképzeléseit kortársai nem ismerték el.
- ⁹ Lenhossék József anatómus, egyetemi tanár, az MTA tagja
- ¹⁰ Lenhossék József: *Tizenhat súlyos büntetett koponyái* (Orvosi Hetilap, Közegészségügy és törvényszéki orvostan 3. számú melléklete, 1878, 33–46. p.)

A magyar kriminológia a 20. század elején szinkronban volt a nemzetközi tendenciákkal. A kutatók elemezték a bűnözés helyzetét, vizsgálták annak törvényszerűségeit. A bűnözést a társadalmi élet normális velejárójának, az egyénben rejlő és az egyéneken kívüli okok kölcsönhatása által determinált jelenségnek tekintették. A szerzők többsége a bűnelkövetés szempontjából a „külső” környezeti tényezőket tartotta dominánsnak. Az egyetemeken megkezdődött a kriminológiai ismeretek oktatása a Büntetőjog tárgy keretében.

A kriminálantropológia elveit, megállapításait önmagukban soha nem deklarálták törvényi szinten, de e tanok hatása a bűnözők megítélésére vitathatatlan. Balogh Jenő nevéhez fűződik az 1908. évi I. büntető novella, amely bevezette a feltételes elítélés intézményét, és a prevenció, valamint a nevelés eszméjét helyezte középpontba a fiatakorúak felelősségi rendszerében. Balogh az I. novella elkészítésekor kriminológiai kutatásaira támaszkodott, amelyeket a *Nyomor és Büntett*, illetve a *Fiatakorúak és Büntetőjog* című munkáiban tett közre. Ugyanakkor a 19. század végi kriminálantropológiáról alkotott kép nem a tudományos megalapozottság, hanem sokkal inkább a nemzetközi tendenciáknak való megfelelés irányába mutatott.

- ¹¹ Pásztor Emil: *A koponya tudós anatómusa és az antropológia megalapítója hazánkban: Lenhossék József* (Magyar Tudomány, 2006, 1., 2. p.)
- ¹² Lenhossék József: *Az anthropológiáról, mint a jelenkori műveltség nélkülözhetetlen kellékéről* (Orvosi Hetilap, 22., 23., 25., 29. sz., 489–492., 511–513., 561–563., 627–630. p.)
- ¹³ Lanfenauer Károly: *Az agy össz-súlya, tekintettel a magyar népre, a nemre, életkorra és elmekör-formákra* (Orvosi Hetilap, 29. szám, 673–682. p.)
- ¹⁴ Badik János: *Észleletek a bűnözők koponyáin* (Orvosi Hetilap, Közegészségügy és törvényszéki orvostan 2. sz. melléklete, 1878, 17–26. p.)
- ¹⁵ Moravcsik Ernő Emil: *A fogságban fejlődő elmebetegségről* (Budapest, 1901, 1–4. p.)
- ¹⁶ Balogh Jenő: *Lombroso és a bűnügyi embertan jelen állása* (Budapesti Szemle, 1906, 321–332. p.)
- ¹⁷ Vámbéry Ruzstem: *Lombroso* (Jogtudományi Közöny, 1906, 144–145. p.)
- ¹⁸ Vámbéry Ruzstem: *Büntetőjog* (Budapest, 1913, 14. p.)
- ¹⁹ Irk Albert: *Szemelvények kisebb szakdolgozataimból 1890–1940* (Budapest, 1940, 71. p.)
- ²⁰ Madzsar József: *Fajromlás és fajnemesítés* (Huszadik Század, 1911, I. szám, 145–160. p.)
- ²¹ Endrődy Géza: *A bűnügyi nyomozás kézikönyve* (Losonc, 1897, 156. p.)
- ²² Irk A.: *Szemelvények*, 71. p.
- ²³ Ferenczi Sándor: *A pszichoanalízis és kriminalitás (1921)*. In: *Lelei problémák a pszichoanalízis tükrében*. Válogatás Ferenczi Sándor tanulmányaiából (Budapest, 1982, 370. p.)

I. A nyomtatvány könyvészetileg ismeretlen voltának felismerése

2007 októberében magángyűjteményem számára az antikvárium.hu nevű világhálós antikváriumban megvásároltam egy alkalmi egyleveles kisnyomtatványt, amely Péterfalvi Molnár István 19. századi, latin nyelvű előfizetési felhívását tartalmazta akkoriban megjelenő kúriai döntvénytárára. Az eladó antikvárium – mint látni fogjuk, tévesen – reformkori nyomtatványnak gondolta a művet. Meg kell említenünk, hogy az eladó fel sem tételezte, hogy a munka könyvészetileg ismeretlen. Az ilyenfajta nyomtatványok fennmaradása, egyleveles voltuk miatt, ritka dolognak számít. Kíváncsiságból megnéztem a korszakra irányadó Petrik Géza-féle bibliográfiát,¹ amelyben a kérdéses nyomtatvány nem szerepelt. Az általam ismert világhálós könyvkereső oldalak sem adtak találatot, és az Országos Széchényi Könyvtár Kisnyomtatványtárával folytatott levelezésem is arra az eredményre vezetett, hogy a nyomtatvány könyvészetileg ismeretlen. (Az OSZK-ban nincs meg.)

A könyvészetileg ismeretlen egyleveles nyomtatványokra a hazai bibliográfiai irodalom is figyelmet fordít,² bár megjegyzendő, hogy a könyvészetileg ismeretlen egyleveles jogi nyomtatványok a nyomtatványtípus funkciói miatt nem a leggyakoribbak.

A nyomtatvány hazai bibliográfiai szokások szerinti leírása az alábbi:

Molnár, Stephanus de Péterfalva [Péterfalvi Molnár István]: *Nunciūm praenumerationis super imprimendis Sententiis Excelsae Curiae Regiae, pro majori earum Intellectu cum Designatione Instituti, Fori Primae Instantiae, et Appellationis, ac Substracti Actionalis ad Normam Plani Tabularis in concernentes Titulos relatis.*

[Pest, 1823 Fűskúti Landerer Lajos] 2 p. 175x210 mm haránt alakú 4°

A fennmaradt példány erősen körülvágott, de szöveghiány nincs. A margók mindössze 5-5 milliméteresek. A nyomtatvány alsó része sérült, rongyolódott, a rectón enyhe rozsdafoltok a papír legalsó sávján, a versón ez nincsen. Függőlegesen középpüthajtogatott. A papír vízjel nélküli, közepes minőségű. A szöveg kitölti a papírt. A cím első két szava nagybetűkkel szedett, a cím többi része fett betűvel, középre zártan szedve. A verso utolsó egyharmadán csupán a szerző neve és címei, valamint az m.p. (*manu propria*, azaz saját kezével) jelzés szerepel.

II. A szerző és a kisnyomtatvány által előfizetésre ajánlott mű beazonosítása

A szerző a nyomtatvány végén, címeinek felsorolásával együtt szerepelteti a nevét. Azonban ezzel együtt sem mondható el, hogy túl sokat tudnánk Péterfalvi Molnár Istvánról. Molnár István magyar nemes, Pesten ügyvéd, jogi író, több megye táblabírája, Zala

Koi Gyula

Kúriai döntvénytárra való előfizetési felhívás

– *Könyvészetileg ismeretlen
19. századi egyleveles latin nyelvű
magyarországi jogi nyomtatvány
(Szövegközlés)*

vármegyében, Pórszombatban, 1784. szeptember 12-én látta meg a napvilágot, halálozási ideje ismeretlen. Bölcséleti és jogi doktorátust szerzett kánonjogból és világi jogból is.³ Egyes források szerint 1815–1816-ban a pesti egyetemen (tehát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogelőd intézményében), Kelemen Imre helyett magánjogot adott elő. Némely források szerint döntvénytára az első magyar közhasználatú jogesetgyűjtemény, de mint később látni fogjuk, ez tévedés.⁴ Műveiről többet tudunk. A királyi kúriai alapdöntvénytár⁵ mellett (amelyet jelen ismeretlen nyomtatvány előfizetésre ajánl), részben megelőzőleg, részben később kiadott egy 16 füzetből álló folytatást, ezek név nélkül jelentek meg.⁶ (Leírásukat Petrik bibliográfiája alapján adjuk, azonban a szerző neve magyar alakban áll; azt, hogy a név eredetileg nem volt feltüntetve, a mai bibliográfiában szokásos jelöléssel jelöljük, a címet a mai szokások szerint dőlten szedjük, ha az évszám hiányzik, azt é.n. jelzéssel jelezzük [Petrik nem jelzi sehogy], a réjtjelzéseket modernizáljuk, a nyomdahelyet és a nyomdászjelzést magyarul adjuk, a kollációt is modernizálva közöljük (azonban nem mindenütt van terjedelemjelzés), és a felesleges vagy elavult elemeket (ár, fellelhető példányok) elhagyjuk. Petrik e két mű esetében csak a mai OSZK-t, az Egyetemi Könyvtárat és az MTA Könyvtárat említi lelőhelyként az alapmű esetében, míg a 16 füzetes folytatásnál csak az OSZK-t). Megjegyzendő, hogy a fenti műveken kívül Molnár István egy magyar nyelvű munkát is írt, amely évszám nélküli, de tartalmából feltehető, hogy a szerző az 1840-es években is élt.⁷

A korszakban a kúria az első számú magyar felsőbb-róság volt.⁸ Az előfizetési felhívás kiadási évszámának környékéről csak néhány életképet kívánunk felvillantani a kúria történetéből. 1823. január 10-én a személynök (akinek utódként a Budapesti Ítéletábla elnökét tekintették, és mint ilyennek előjogai voltak) felterjesztést intéz a kancellárhoz, amelyben főleg a királyi tábla leterheltségéről panaszkodott. Az 1824. év azért volt érdekes, mert a királyi tábla és a hétszemélyes tábla ez

évben ünnepelte száz esztendő fennállását, a kúria az ünnep napját a legutolsó törvénykezési napra (tehát munkanapra) jelölte ki, 1824. december 20-ára. A királyi táblán ezen a napon a szokott törvényszak-záró ülés volt. Ezután a királyi tábla tagjai a hétszemélyes tábla üléstermébe mentek át, ahol a kúria egész személyzete, ügyvédek, vármegyei és városi méltóságok gyülekeztek. Az ünnepség szónoka a személynök volt, aki hosszú beszédben éltette az újjászervező III. Károly érdemeit, és kifejezést adott abbéli reményének, hogy az intézményrendszer I. Ferenc alatt csak tökéletesedhetik. Az országbíró is hasonló szellemű beszédet mondott. Ezután a kúria személyzete és a vendégereg a kúria épületével (ma: Curia utca) szemben álló ferences templomig végigterített szőnyegek díszegyenruhás megyei hajdúk között hálaadó Te Deumra vonult. Ezek után a kúria épületében lakoma következett, amelyen mind a kúriai bírák, mind a subaltern személyzet részt vett.⁹

Még két jelzett tévedést kell megválaszolnunk. A nyomtatvány feltehető kiadási éve 1823, tehát még a reformkor kezdete (1825) előtti év, így az eladó antikvárium tévedett, mikor az egyleveles nyomtatványt reformkorinak minősítette. (Azért tartjuk lehetségesnek 1823-at [a döntvénytár 1823–1824-ben jelent meg], mert az előfizetés 1823. augusztus 20-i felfüggesztésére, az előfizetés befejezésére utal a nyomtatványunk szövege, bár 1824-re is vannak benne közlések.) A második tévedés, hogy az egyleveles nyomtatvány által népszerűsített kétkötetes döntvénytár az első magyar közhasználatú döntvénytár lett volna. Ugyanis ez csupán a második legrégebbi magyar döntvénytár, egy munka megelőzi, az 1800-ban kiadott *Planum tabulare sive decisiones curiales*, illetve Czövek István magán-gyűjteménye egy évvel későbbi (Molnár műve is magánmunkálat).¹⁰ A legkorábbi kiadvány közhasználatában azért lehetünk biztosak, mert az 1800-as pozsonyi kiadás ma (viszonylagosan) gyakran kapható antikváriumokban, míg Péterfalvi Molnár István döntvénytárával az elmúlt tíz évben nem találkoztam. Az 1969 és 1988 között államilag kontrollált árveréseken egy műve sem tűnik fel.¹¹ (Más a helyzet, ha a közhasználaton a magyar nyelvűséget értik, azonban 1844-ig latin a hivatalos nyelv).

III. Szövegközlés

Mivel a nyomtatvány magántulajdonomban áll, legegyszerűbben úgy tehetem közkinccsé, ha a szövegét az alábbiakban közlöm. (A fényképes közlés nem biztosítana tökéletes olvasatot). A szöveg tehát alatt úgy olvasható, mint ahogy az a nyomtatványon áll, beleértve a dőlt betűket, vagy a ritka szedést, illetve a nagybetűkkel történő írásmódot (Isten neve esetén).

NUNCIUM PRAENUMERATIONIS super imprimendis Sententiis Excelsae Curiae Regiae, pro majori earum Intellectu cum Designatione Instituti, Fori

Primae Instantiae, et Appellationis, ac Substracti Actionalis ad Normam Planí Tabularis in concernentes Titulos relatis.

Complurium animos ardens incessit desiderium, Decisiones per Excelsam Curiam Regiam ab An. 1769. quosque Planum Tabulare compilatum fuit, in presentiarum latas accomodo quodam Ordine in unum Volumen digestas oculis sistendi—sed neque citra rationem sufficientem; enim vero Decisiones per Excelsam Curiam Regiam latae non tantum Juvenes emenso cursu Scholastico Principiis Theoreticis imbutos tam in Stylo Curiali addiscendo, quam in omni generis Processuum practica cognitione sibi approprianda notabiliter adjuvant; quoniam in quacumque specie Materiarum latas Sententias Excelsae Curiae Regiae attente pervolendo, majorem exinde nanciscuntur practicum Juris Cognitionem, quam si secus per plures Annos Juri experiundo vacarent—verum et ipsis Causarum Advocatis, ac Judicibus ampliolem Juris Scientiam suppeditant, Casus quoscumque obvenientes majori cum promptitudine, et feliciori cum successu Legibus patriis conformandi, quoniam juxta II—a: 6—tum. Jura regnicolarum praeter Decreta, et Constitutiones publicas, nec non Principum legitime coronatum Privilegia etiam Sententiis Judicum Regni Ordinariorum gubernentur, et sic Judicibus Subalternis Decisiones Curiales Normam constituent, a qua discedere eis integrum non sit, nisi Sententias penes Appellatam reformari malint—quin imo et Judicibus Regni Ordinis jam nunc ad Excelsam Curiam Regiam considentibus propter convenientiam ne in simillimis Casibus discrepantes Sententias ferant, quamdam necessitatem moralem imponant, eisdem congruenter judicandi—Praeterea nullus ambigit, Sententias Excelsae Curiae Regiae accomodo quopiam Ordine digestas, ac proin medio Repertorii idonei facile reperibiles incomparabili Usui inservire non tantum singulis ad Excelsam Curiam Regiam Clementer promotis, aut deinceps promovendis in cognoscendo nexu praesentium cum antecedaneis; sed etiam omnibus cujusvis Status, et Conditionis Regnicolis, qui experiendo Casus per Excelsam Curiam Regiam decios jam cum praevident exitum Litium a se suscitandarum, et sic in Casu praevisi funesti eventus earundem parcent et Sumptibus propriis, et Tempori Physico ob multitudinem omni generis Causarum praeprimis intuitu I. Tabula Regiae Judiciariae angustissimo—Haec Omnia Temporis augebitur et per id, quoniam Quaestionibus minutioribus jam Judicialiter decisis in Casibus simillimis Inclutum Eminens Judicium subinde haud molesta-bitur—Ut ad praecellentem hunc scopum cuivis optatu dignissimum tanto facilius pertingi queat, Sententias per Excelsam Curiam Regiam sub Intercapedine praeacti Temporis latas juxta Ordinem Chronologicum in Titulos Materiarum in Plano Tabulari in duas Partes diviso contentarum cum accomodo Repertorio earundem, retentis Verbis propriis, quibus promulgate fuerant, ad majorem earundem Intelligentiam

cum Expositione Instituti, Fori primae Instantiae, et Appellationis, ac Substrati actionalis, singulis Sententiis I. Tabulae Regiae Judicariae Sententiam Excelsi Septemviratus si fuit, aut inveniri potuit, subjungendo, cum designatione Temporis ab Anno 1769. usque Annum 1821. inclusive Infrascriptus redegi—Ab hoc enim anno Sententiis Excelsae Curiae Regiae Typo imprimi solitis, et in futurum imprimendis, facile erit Sententias abhinc latas, et deinceps ferendas juxta Methodum praestabilitam earundem singulas ad congruum Titulum instar Supplementi referre—Manuscriptum hoc in Folio 300. circiter Phyleras in se complectens per Excelsum Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum cum consensu Virorum in primis Excelsae Curiae Regiae subselliis Dignitate conspiciorum per Benignum Intimatum dd^o 4-tae

Febr. 1823. sub Nro. 2398. Approbatum Typis in anterioribus Ordinibus a vocibus „s u p e r i m p r i m e n d i s” usque voces „Titulos relatis” videri queuntibus, via Praenumerationis unum Exemplar ad 20 flor. W. defigendo, (certo valde moderato pretio, cum unius anni Sententiae citra Designationem Instituti, Fori, et Substrati actionalis in Typographi Trattneriana via Praenumerationis per 12 flnos. W. annuatim solvantur) ea modalitate vulgabitur, ut integrum Opus in duabus Partibus, Contractu eatenus cum Egregio Domino Ludovico Landerer de Fűskút Typographo inito, ad Nundias Pesthienses S. Josephi, seu 19 Martii 1824. DEO Auspice perfecte irremissibiliter prodeat—Cum vero ob vastitatem suam Impressio Operis notabiles sumptus importaret, sicque ejus Reimpressio imposterum facile sperari haud possit, Compages totius Operis ita accomodata est, ut in futurum Sententiae annorum Subsequorum juxta praestabilitam Methodum instar supplementi in Ordinem redigi, et imprimi

queant—Haec magna Importancia Sumptuum Impressionalum causabit; quod ultra numerum Dominorum praenumerantium suis Titulis dignissimorum non multo plura Exemplaria: ideo cuivis pro Praenumeratione Operis adeo utilis longius praefigitur Tempus ad Festum S. Stephani Regis seu usque 20. Aug. 1823.—Ad Omnem confusionem nihilominus anteverendam erga debitam Quietantiam super percepto Pretio Exemplarium praenominatorum extradandam praenumerabitur Pesthini apud Me Infrascriptum in Domo Horti Beleznaiani extra Portam Hatvaniensem sita habitantem usque 1—mam Julii 1823., tunc enim Juristitio messoriali ingruente, et sic Me Infrascripto Pestino discedente, praenumerabitur in Typographia Egregii Domini Ludovici Landerer de Fűskút erga Quietantiam Infrascripti. Singulis ad decem Exemplaria praenumerantibus, undecimum gratis cedendo. Posenii in Typographia praetitulati Domini Landerer, alibi autem apud eum, qui resciri potest apud tit. Dominum Ord. Vice-Comitem ejusdem Comitatus, aut Civitatis ejusdem Dominum Judicem, ubi quis praenumerare cupit, erga eius Quietantiam cum Quietantia mea occasione solvendi Pretii Exemplarium praenominatorum permutandam, et omnia Exemplaria in duabus Partibus certo signo notata, erga restituendas Quietantias per manus proprias Impressionem, Tempore praestituto, Partibus concernentibus admanubuntur.

Stephanus Molnár de Péterfalva m. p.

AA. LL. Philosophiae, Juris Universi Doctor,
Complurium

II. Comitatum Tabulae Judicariae Assessor,
et ad Excel-
sam Curiam Regiam Agens Causarum Advocatus.

Jegyzetek

¹ Petrik Géza: *Magyar könyvészet 1712–1920*. Petrik Géza retrospektív bibliográfiája és a pótlások (CD-ROM, Arcanum Adatbázis Kft., Budapest, 2003)

² Ez a figyelem azonban inkább a könyvészetileg ismeretlen egyleveles ősnymtatványokra vetült, érthető okokból. Ha csak ma élő legjelentősebb hazai bibliográfusunk életművét tekintjük, több példát találunk a témakörre: Borsá Gedeon: *Vier unbekanntes Einblattdrucke aus dem XV. Jahrhundert in der Österreichischen Nationalbibliothek* (Gutenberg-Jahrbuch, Mainz, 1958, 84–89. p.); Borsá Gedeon: *Une feuille volante inconnue imprimée à Paris en 1487* (Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. Paris, 1958. 1–7. p.)

³ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. CD-ROM (Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2003).

⁴ *Magyar életrajzi lexikon 1000–1990*. II. kötet L–ZS (Budapest, Akadémiai kiadó, 1967; a világhálón lásd: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09372/10713.htm> – utolsó megtekintés: 2008. július 13.).

⁵ Péterfalvi Molnár István: *Sententiae excelsae curiae regiae intra annum 1769, quousque videlicet decisiones curiales in plano tabulari extenduntur, et generalium regni judiciorum terminum post pascha anni 1823 incidentem inclusive latae, exceptis sententiis i. tabulae regie judicariae simpliciter approbatoriis per Stephanum Molnár de Péterfalva ... juxta ordinem chronologicum in seriem materiarum in plano tabulari contentarum, in medio repertorii annexi facile reperibilium, pro majori intellectu*

singulis sententiis i. tabulae regiae judicariae designato instituto. foro, ubi causa decurrit, et substrato actionali sententiam exc. septemviratus si fuit, aut reperiri potuit, cum dato emanationis subnecendo, in uberiorem juris patrii cognitionem privata industria digestae. I–II. (Pest, Fűskúti Landerer Lajos, 1823–1824, 2° II, 176; II, 494 p.)

⁶ [Péterfalvi Molnár István]: *Sententiae in excelsa curia regia anno 1822. termino Sancti Martini latae, et publicatae*. Pest, 1822. Petrózai Trattner János Tamás. 2° II, 38 lev. (Lapszámozás hiányában adják meg levélben a nyomtatványok terjedelmét, 38 levél 76 lapnak felel meg, azonban a leírásról azért nem változtatunk, hogy a lapszámozás hiánya világos legyen. Ahol oldal-számozás van, azt azonban jelezzük.)

[Péterfalvi Molnár István]: *Termino epiphaniae latae et publicatae*. Pest, é.n. Petrózai Trattner János Tamás. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: *Termino Sancti Stephani latae et publicatae*. Pest, é.n. Petrózai Trattner János Tamás. 2° 44 lev.

[Péterfalvi Molnár István]: *Anno 1823. termino epiphaniae latae et publicatae*. Pest, 1823. Petrózai Trattner János Tamás. 2° 72 lev.

[Péterfalvi Molnár István]: *Termino post-paschali latae et publicatae*. Pest, é.n. Petrózai Trattner János Tamás. 2° 62 lev.

[Péterfalvi Molnár István]: *Termino Sancti Stephani latae et publicatae*. Pest, é.n. Petrózai Trattner János Tamás. 2° 39 lev.

[Péterfalvi Molnár István]: *Anno 1824. termino Sancti Martini latae et publicatae*. Pest, 1824. Trattner Mátyás. 2° 65 lev.

[Péterfalvi Molnár István]: Anno 1825. termino epiphianiali latae et publicatae. Pest, 1825. Trattner Mátyás. 2° 128 p.

[Péterfalvi Molnár István]: Anno 1828. termino epiphianiali latae et publicatae. Pest, 1828. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2° 128 p.

[Péterfalvi Molnár István]: Termino post-paschali latae et publicatae. Pest, 1828. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2° 128 p.

[Péterfalvi Molnár István]: Termino Sancti Stephani latae et publicatae. Pest, 1828. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: Termino Sancti Martini latae et publicatae. Pest, 1828. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: Anno 1829. termino post-paschali latae et publicatae. Pest, 1829. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: Termino Sancti Martini latae et publicatae. Pest, 1829. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: Anno 1830. termino epiphianiali latae et publicatae. Pest, 1830. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

[Péterfalvi Molnár István]: Anno 1831. termino epiphianiali latae et publicatae. Pest, 1831. Trattner János Mátyás-Károlyi István. 2°

⁷ Péterfalvi Molnár István: Elmékedés. Az ősiségnek általános eltörlése a birtoknak állandósítására éppen szükségtelen, és célt veszít, – sőt mint köztársaság elvű, a királyi trónt, és az alkotmányt feldúló valóságos halálos vétek; – hanem az alkotmányok szellemében annak módosítása mind az alkotmánynak, mind a birtoknak szilárdítása, és így elkerülhetetlenül szükséges. Pest, é. n. Beimel József. 8° 13 p.

⁸ A királyi Kúria történetével számos forrás foglalkozik, mi csak néhány példát említünk itt meg: Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet, tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére* (második, bővített kiadás, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1903, 438., 443. p.); Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Budapest, Politzer Zsigmond és fia jogi könyvkereskedés kiadása, 1946, 151., 167., 172., 173., 175., 176., 179., 189., 314., 356., 393., 396., 408. p.); Beliznay Kinga-Föglein Gizella-Horváth Attila-Máthé Gábor-Mezey Barna-Révész T. Mihály: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: Mezey Barna (második átdolgozott, javított kiadás, Budapest, Osiris kiadó, 1996, 84., 113., 115–117., 135., 144., 158–161., 163–165., 288., 354–357. p.);

Beliznay Kinga-Horváth Attila-Kabódi Csaba-Király Tibor-Lőrincz József-Máthé Gábor-Mezey Barna-Pomogyi László-Révész T. Mihály-Zlinszky János: *Magyar jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna (Budapest, Osiris kiadó, 1996, 24., 26., 95., 97., 99., 118., 124., 134., 281., 303., 368., 375., 379–380. p.); Béli Gábor: *A királyi kúria és bíróságai*. In: Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig* (második, változatlan kiadás, Pécs, 1996. 91–102. p.); Rácz Lajos: *Kuriális bíráskodás*. In: Nagy Endre-Rácz Lajos: *Magyar alkotmány- és közigazgatás-történet*. Szerk.: Máthé Gábor (Budapest, HVG-ORAC Lap- és könyvkiadó Kft., 2007, 194–216. p.)

⁹ A leírás forrása: Varga Endre: *A királyi Curia 1780–1850* (Budapest, Akadémiai kiadó, 1974, 115–116. p.)

¹⁰ Planum tabulare, sive decisiones curiales, per excelsam deputationem a piae memoriae imperatrice et regine Hungariae diva Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem redactae anno 1769. Nunc vero in usum illorum, qui manuscripto carent, vel occasione transmptum suum cum originali in curia regia asservato collationandi non habent, adeoque errores vix ac ne vix evitare possunt, typis datae. Pozsony, 1800. Weber Simon Péter. 2° IV, 230 pp. Második kiadás: Pozsony, 1817. Weber Simon Péter és fia 2° IV, 230 pp.

Czövek István: Nunc primum hungarica lingua donatum addito etiam latino originali textu editum studio Stephani Czövek. Buda, 1825. Királyi Magyar Egyetemi nyomda. 2° XX, 407 pp. Czövek István: Planum tabulare, vagy a királyi curiának végzése, mellyeket ama boldog emlékezetű Mária Terézia császárné és Magyarországnak királynéje által e végre kinevezett u. m. kiküldöttség öszve-és rendbeszedett 1769. esztendőben. Most pedig magyar és deák nyelveken kiadta Czövek István. Buda, 1825. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 2° XX, 407 pp.

¹¹ Szinainé László Zsuzsa (összeáll.): *A magyar könyvgyűjtő új kézikönyve (1969–1988)*. II–III. L–ZS, index (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1990. 1051. oldalon kellene neve szerint szerepelnie, de ott csak más Molnár Istvánok találhatók. A világhálón egyedül csak az ősiségről írott kötetet kínálták 2008 júliusában 24.000 forintért (<http://www.antikapro.hu>). Az egylevels nyomtatványunkat ezen ár egytizedéért szereztük meg.

KÖNYVEKRŐL

Az osztrák nagypolitika irányváltás előtt (1860)

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. IV. Abteilung. Das Ministerium Rechberg. Band 2. 6. März 1860–16. Oktober 1860.

Bearbeitet und eingeleitet von Stefan Malfër öbv, Wien, 2007, 525 + LXIX p.

A forráskiadás dicsérete. A történészek-jogtörténészek nélkülözhetetlen és kiemelt munkamateriái a primer források. Ezekkel kapcsolatban, a szakma igényeinek kielégítéseként is, edíciók nagyformátumú

vállalkozásai látnak napvilágot. Ilyennek tekinthető az osztrák minisztertanács 1848–1867 közötti protokollumainak kiadása is. Ez a sorozat 1970 óta több mint 20 forráskötettel jelentkezett. A dokumentumok közlése, elemzése nélkülözhetetlen a Habsburg Birodalom 1848 és 1867 közötti mozgalmas éveinek ismeretéhez, de számos kérdésben a magyar modernizáció osztrák forrásainak kutatói számára is mindenképpen forgatandó és tanulmányozandó. Jellemző, hogy a kötetekkel kapcsolatosan mértékadó magyar történészek nyilvánítanak véleményt a munkálatok alatt. Az ismertetett és a megelőző kötettel a sorozatot a magyar szakemberek számára ismert, kiváló osztrák történész, a magyar publikációval is rendelkező Stefan Malfër jegyzi. A közlés metodológiája, mint a sorozat köteteinél megszokott, most is standard és mintaszerű.¹ A meglepően igen nagyszámú apró ügyvel szemben, amelyek forrásértéke ugyancsak kétségen kívüli, az alábbiakban néhány csomópontra koncentrálunk.

A megerősített Birodalmi Tanács, a verstärkte Reichsrat. A dokumentumokban felölelt 1860. évi

hónapok meghatározó nagypolitikai eseménye kétségtelenül az ún. megerősített Birodalmi Tanács összehívása volt. Ez a testület az összes koronatarományból kiválasztott személyiségekből tevődött össze; honorácior testület volt, sajátos elnevezése némileg emlékeztetett Robert Musil nyelvi leleményének stílusára (*Kákánia*). Feladatköre e testületnek jelentős volt, de *pouvoir*-ja szinte nulla. Kiemelt feladata az 1861. évi állami költségvetés megtárgyalása volt, de feladatmeghatározása az esztendő folyamán további finansziális kérdésekkel bővült. A kormány reményei szerint működésével a pénzügyi körök bizalmát kellett visszanyerni, és feltétlenül elkerülni az államcsődöt. Sajátos módon azonban a magyar és cseh nemesi frakciónak sikerült a finansziális kereteket egy alapvető politikai vitává transzformálni. Ez a törekvés a nagyhatású konzervatív-föderalistikus reformok követelésébe torkollott. Ezt jelezte, hogy szeptember 27-én a megerősített birodalmi tanács többséggel elfogadta a konzervatívok javaslatát, amely a birodalom tartományai „történeti-politikai individualitásának” elismerését és a tartománygyűlések jogkörének helyreállítását tartalmazta. A liberálisok alkotmányt követeltek. A sokirányú nyomásra a válasz az Októberi Diploma lett – a neoabszolutizmus vége, elindulás az alkotmányosság rögzítésében.

A „*selfgovernment*” mint *varázsige* jelent meg az osztrák miniszterek számára. Rendtartásokat tárgyaltak a községek, városok, uradalmi kerületek, járások, megyék és tartományok számára, legalább több tucat változatban – de mindebből nem realizálódott semmi.

Magyarországon jelentős személyi változás következett be. A rideg abszolutizmust megszemélyesítő Albrecht főherceget a magyar származású, az 1859-es hadjárat hőse, Ludwig Ritter von Benedek tábornagy váltotta fel a főkormányzói poszton. Ő inspekciós útja után a miniszterkonferenciának kijelentette, hogy az ország a forradalom szélén áll, engedményeket sürgetett. Ehhez a véleményhez járult tényleges intézkedésként, hogy az 1859-ben nehézségeket okozó protestáns-pátenst gyakorlatilag visszavonták.

A miniszterkonferenciát ismételtelen foglalkoztatta az 1860. április 8-án öngyilkosságot elkövető Széchenyi István ügye. Az április 30-i gyászszertartáson 80 ezer ember vett részt. Április 28-án a miniszterek elhatározták, hogy a külön egyetemi engedéllyel nem rendelkező diákok Pestre utazását meg kell akadályozni. A május 9-i ülés megtiltotta a Széchenyi-emlékek emelését, és a főkormányzó központi emlékmű létesítését célzó indítványával szemben nem javasolta a megépítést állami eszközökből, utalva az öngyilkosság tényére, a gróf politikai tevékenységére.

A *pénzügyi helyzet* nem alakult kedvezően. A pénzügyminiszterek reménytelenül birkóztak az állam nagy-

hatalmi igényeit reprezentáló hadsereg finansziális követeléseivel. A pénzügyi körök bizalmatlanságát jelezte, hogy a tavasszal meghirdetett 200 millió forintnyi államkölcsönből csak 76,2 milliót jegyeztek. Jellemző volt a Birodalomban a hadsereg-szállítási korrupció. Ez sokszor egyéni tragédiákat is előidézett (így Bruck pénzügyminiszter öngyilkosságát április 22-én). Előremutató volt ezzel szemben a közpénzek átláthatóságánál, hogy a *Wiener Zeitung* 1860. augusztus 10-én közölte az 1861. évi állami költségvetési előirányzatot.

Az *olasz egység*. Az 1860-as esztendő gondjait az osztrák kormányzat számára fokozta az olasz sokállamiság dominánszerű összeomlása – ami ugyanakkor hatalmas lépést jelentett az egységes olasz királyság irányába. Az elűzött szuverének hiába reménykedtek Ausztria intervenciójában – Bécsben nem uralkodott revanshangulat, bár döbbenet figyelték az eseményeket. Oka mindennek a pénzügyi krízis, valamint – többek között – a haderő Magyarországon való lekötöttsége. Tartottak többek között a magyar emigráció és a garibaldisták kapcsolataitól is. Axiómának számított ugyan az európai nagypolitikában, hogy Ausztria nagyhatalom – de nem az itáliai térségre gyakorolt hatását illetően.

Kiút és döntés – az Októberi Diploma. A közölt jegyzőkönyvek között az 1860. október 16-ai a záró forrás – a következő időszak államiratainak megtárgyalásával. Az Októberi Diploma keletkezéstörténetéhez a bevezető tanulmány és a jegyzőkönyvek nem keveset nyújtanak. A döntés megérett, és az október 2. utáni két hétben meg is hozták. Az államiratok és a legfelső kéziratok véglegesítésére október 16. és 20. között került sor, amit lehetővé tett az is, hogy Szécsen Antal fejében a szövegek már hónapok alatt formálódtak és testet öltöttek. A legendák közé tartozik viszont, hogy alig több mint 24 óra maradt az írásba foglalásra. A Diploma kompromisszumjellegű volt, nem teljesítette az összes ókonzervatív követelést, a magyar alkotmányt nem állította teljesen helyre, a központi bürokrácia igényeit is akceptálta a *Selfgovernment* eszméi mellett, viszont hangsúlyoznunk kell, hogy a miniszterkonferenciát minisztertanácsá értékelte fel.

A forráskiadvány-sorozat következő kötetét – a Diploma hatásáról, az osztrák minisztertanács reagálásáról – fokozott érdeklődéssel várja a magyar történet- és jogtörténész közönség!

Kajtár István

Jegyzetek

¹ Így a terjedelmes bevezető tanulmány, a bibliográfia, a rövidítések, az elavult kifejezések listája, a miniszterkonferencia résztvevőinek listája, s végül, de nem utolsósorban a részletes mutató.

Jog, vallás, retorika a római gondolkodásban

Nótári Tamás: *Jog, vallás és retorika*
2., bővített kiadás,
Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó,
Budapest, 2008, 356 p.
ISBN 978 963 9722 4 77

A klasszikus antikvitás talán legjelentősebb szónoka, Marcus Tullius Cicero Kr. e. 63 novemberében mondta el beszédét a következő esztendő consuli tisztségére pályázó hadvezér, Lucius Licinius Murena védelmében, akit vetélytársai és azok hívei választási csalással, ambitusszal vádoltak. Murena elítélése a köztársaságot is súlyos veszélybe sodorta volna, hiszen ebben az esetben 62 elején az állam irányítását a két consul helyett csupán egy vehette volna át, aki a Catilina által szított összeesküvés rémével nem tudott volna megküzdeni. A per kimenetele jól ismert, a bíróság felmentette Murenát, aki így a következő évben megkezdhette consuli működését, s átvehette az előző év consulának és saját védőjének, Cicerónak hivatali örökét.

Nótári Tamás monográfiája a *Pro Murena* két paragrafusának elemzése kapcsán mutatja be a római gondolkodásban – kiváltképp az archaikus és preklasszikus kor jogi gondolkodásában – elválaszthatatlan egységet képező három szféra kapcsolódási pontjait. E tekintetben elengedhetetlen a történeti, a jogi, a vallási és a retorikai aspektusok összevetése; a szerző ennek megfelelően egyszerre elemzi a szóban forgó forrásokat jog-, irodalom- és vallástörténeti, valamint retorikai és filológiai oldalukról. Ezen interdiszciplináris elemzés-mód a kötet alapvető vezérfonala, így a védőbeszéd több irányból történő megközelítésével komplex, a *Pro Murena* keletkezésének körülményeit bemutató monográfia születhetett meg.

A munka három fő részre tagolódik. Az első, *A Pro Murena történeti, jogi és retorikai háttere* címet viselő, hét alfejezetre osztott fejezet, Marcus Tullius Cicero életének és munkásságának áttekintését követően, az oratio történeti hátterét világítja meg: a Kr. e. 63. évi consuli választáson induló Murenát választási csalással kapcsolatos vádakkal illették, amelynek eredményeképpen Rómában veszélyes közjogi helyzet alakult ki. Külön kiemelendő a cicerói beszéd elhangzása pontos időpontjának meghatározásáról szóló elemzés. Az *oratio* szerkezete kapcsán megismerkedhetünk az antik retorika gyakori és sajátos stratégiájával, miszerint az ékesszóló, ünnepélyes védő először önmagát kívánja tisztázni. A harmadik alfejezet a *quaestio de ambitu* kialakulását és sajátosságait teszi elemzés tárgyává. A következőkben Quintus Tullius Cicero művének, a *Commentariolum petitionis*, azaz *A hivatalra pályázók kézikönyve* – a ránk maradt legrégebbi, Kr. e. 64-ben

keletkezett kampánytaktikai irat – érdekesítő szerepével és jelentőségével ismerkedhetünk meg. Ebben Quintus, Marcus Tullius Cicero öccse szolgál bátyjának tanácsokkal ahhoz, hogy milyen stratégiával nyerheti meg a consuli választásokat. A consulválasztások Rómában különös jelentőségűek voltak, hiszen a consulok meghatározó befolyással rendelkeztek a Birodalom politikájára és a mindennapokra is. Quintus intelmeiben gyűjtötte össze a consuli tisztség elnyeréséhez szükséges tudnivalókat, amelyek még modern korunk viszonyaihoz is meglepően hasonlítanak. A *Commentariolum* a tömegek befolyásolásának, az ismertség és népszerűség, a választók jóindulata megszerzésének válogatott módszereit mutatja be. Quintus szerint a tisztség elnyerése érdekében a pályázónak semmilyen trükkötől, hamis ígéretről, hazugságtól és színleléstől nem szabad visszariadnia.

Az egyesületek és a cliensek szerepe a választásoknál című szakasz a collegiumok és a clientela szerepének választások idején tapasztalható felértékelődését taglalja. A magistratusokra pályázóknak általában elég volt az egyesület vezető személyiségeit megnyernie saját ügye számára, mivel a tagság engedelmesen követte a hangadókat. A clienseken keresztül hasonló hatékonysággal lehetett szélesebb tömegeket manipulálni, illetve mozgósítani. A nagy kíséret a politikus elismertségét és a polgárság általi támogatottságát jelezte.

A negyedik alfejezetben Lucius Licinius Murena pályafutását mutatja be a szerző, majd ismerteti Cicerónak a *res militarissal*, azaz a katonai éreynyekkel kapcsolatos gondolatait. A híres szónok a hadvezér elsőbbségét hangoztatja mind a *iurisprudentia*, mind az *eloquentia* terén, bár a *Corpus Ciceronianum* más forrásaiban már messze nem értékeli olyan sokra a háborús dicsőséget, ahogy azt a *Pro Murena*-ban – valószínűleg Murena érdekében – hangsúlyozta. Az ötödik alfejezetben a 63. évi választáson alulmaradt Servius Sulpicius Rufus pályája, illetve Cicerónak a *iurisprudentiához* és művelőihez fűződő viszonya rajzolódik ki az olvasó előtt. A perfectus orator eszméje Cicerónak az ideális szónokról vallott gondolatait összegzi, külön ismertette az ókori szónokképzés és szónoklattan jellemzőit. Mint oly sok mindenben, a szónoklattanban is felfedezhető az ókori görögök hatása, így természetesen Szókratész, Platón és Arisztotelész mellett Lükurgosz, Pittakosz, Gorgiasz és Thraszümakhosz tanításaival is megismerkedhetünk.

A *Jog, vallás és retorika* második fejezete öt további alfejezetre tagolódik, amelyekben a jogtörténeti megközelítés mellett külön hangsúlyt kap a filológiai szemléletmód is, azaz a beszéd elemzése kerül a középpontba. A *fatum* fogalmát elemző passzusban a kifejezés jelentésének eredetét, etimológiai hátterét vizsgálja meg a szerző. A vetés istennőjének, Ops Opiferának szentelt templom dedicatioja, illetve a tiszteletéhez kapcsolódó ünnepek rendje szolgál példaként a legis actio sacramento in rem, a római vallási és jogi aktusok szövegközpontúságára. „Az elmondandó szavak előre meghatározott, pontos rend szerint közölt, szabatos for-

májának” elve egyaránt meghatározta a vallási és a jogi eljárásokat. A *prodigiumértelmezés verbális aspektusa* című alfejezetben hasonlóképpen a kimondott szó valóság létrehozó hatásával ismerkedhetünk meg. Az imperium–hasta viszonyrendszert a fejezet harmadik nagyobb, *Hasta – festuca* címet viselő alfejezete veszi górcső alá. A hasta, azaz a lándzsa szimbolikus erőt hordozott a római gondolatvilágban. Nótári álláspontját a szakirodalom által megerősítve alakította ki, amely szerint a legis actio sacramento in rem szertartásában a lándzsa nem egyszerűen a dominium, hanem általában a hatalom, így a szakrális jelentőségű imperium jelképeként is megjelent. A szerző véleménye alapján a jóslásra hivatott augurok pálcája, a lituus hasonlóképpen e fogalomkörben értelmezhető tárgy, amely szimbolikus erővel bírt. A flamen Dialis feladata a vallásilag tisztátalan személyek és tárgyak távoltartása volt, így az ő botja is a szakrális tulajdonságokkal felruházott eszközök közé tartozik, akárcsak a lictorok vesszőnyalábja. Ezen eszközök, valamint a használatukra jogosult, a vallási életben szerepet betöltő személyek bemutatásakor számos érdekességet ismerhetünk meg, így például a flamen Dialis hajának levágásával kapcsolatos szabályokat, vagy a lictorok ruházatát előíró, kevésbé szigorú követelményeket. Különös jelentőséggel bír a szakrális tárgyak között Mars lándzsája (hasta Martis), mivel magát az istent, illetve annak jelenlétét testesíti meg. A ius fetiale és a legis actio sacramento in rem összehasonlítása kapcsán a két eljárási rend több vonatkozásban megfigyelhető hasonlatosságát hangsúlyozza a szerző. A második fejezet végén a Plautus *Casina* című komédiájában megjelenő rituális harc szakrális-jogi összetevőinek elemzését olvashatjuk.

A *Pro Murena* huszonhetedik paragrafusát elemzi a munka harmadik fejezete. Nótári a házassági jog jellemzőit bemutató elemzésében Cicero nyomán az eljegyzés sajátosságait és az ahhoz fűződő fogalmakat gyűjti egybe, majd áttér a házasság és a manus, a férj feleség feletti hatalmának megszerzése közötti viszonyra. A manus megszerzése Gaius alapján háromféleképpen volt lehetséges: az usus, a confarreatio és a coemptio útján. Az előző fejezetekhez hasonlóan, itt is etimológiai, jogtörténelmi és filológiai aspektusból veti egybe a mű az elemzések tárgyát, s visszautal a flamen Dialisra is, mivel az e tisztet betöltő személynek komoly szerepe volt a házasságkötésnél is. A szakirodalom legújabb eredményeire támaszkodik a szerző e fejtegetésekben is, akárcsak mint a manus megszűnését és a válás esetét szabályozó jogi előírások bemutatásánál. Az uxor in manu agnatiohoz fűződő kapcsolatának leírása érdekében a házassági jog egyes ele-

meinek számbavételét követően egy rövid kitérő, majd – visszatérve az eredeti gondolatmenethez – a házibíraskodás jellemzőinek bemutatása következik. A iudicium domesticum a férj bíraskodási jogát biztosította felesége felett a főbenjáró, halálbüntetéssel sújtandó cselekmények (a rokonság összehívásával kellett ítélkezni), és a kisebb súlyú normaszegések tekintetében is, amikor is a férj maga bíraskodhatott és szabhatott ki büntetést.

A harmadik fejezet harmadik alfejezete az interpretatio, mint fogalom etimológiai elemzését és a hozzá fűződő jelentéstartalmak kialakulásának, változásának forrásokra támaszkodó bemutatását tartalmazza. A *Summum ius summa iniuria* proverbium jelentősége Rotterdami Erasmus munkásságában, azon belül az *Adagia* című mű kapcsán alkotja a kötet következő alfejezetét. Erasmus e fogalom elemzésekor Cicero több szövegére támaszkodik, így a *Pro Murenára* is. Az aequitas kapcsán a szerző megvilágítja e fogalomnak a iustitiához fűződő kapcsolatát és az általa generált jogértelmezési gondolatokat. A *birtokvédelem kérdése a Pro Caecina*ban alfejezetben, az oratio történelmi hátterének feltárása után, a beszédből megismert tényállás segítségével elemzi a szerző a deductiót, mint e szöveghely különösen fontos fogalmát. E jellegzetesen formalisztikus, a birtokvita kapcsán perbe szállt felek egyikének birtokról történő szimbolikus kiűzését jelentő aktus a birtokvédelemmel kapcsolatos jogi szabályozással áll érdekes viszonyban. E kapcsolat és az idevágó törvények történelmi vizsgálatát olvashatjuk a kötet ezen alfejezetében.

A *Jog, vallás és retorika* koncepciója, a számos aspektusból megvizsgált szöveghelyek nem tették könnyűvé a szerző munkáját, mégis joggal érezhetjük úgy, hogy Nótári Tamás képes volt jól eleget tenni az ön maga által felállított magas követelményeknek. Nagy erénye a műnek, hogy a gyakorlatban is sikerrel megvalósította a kötet alapkoncepcióját, az interdiszciplináris, komplex elemzést, amelynek eredménye a koherens, a vizsgált aspektusok között fennálló kapcsolatokat és összefüggéseket bemutató monográfia. Külön említést érdemel – bár a szerzőnél már megszokhattuk – a részletes jegyzetapparátus, a gazdag bibliográfia és forrásmutató. A könyv szakmai, tudományos megalapozottságát tovább mélyíti a latinul és magyarul egyaránt közölt idézetek citálása. A *Jog, vallás és retorika* nyomdai kivitele, igényes tipográfiája a kiadót dicséri. Amellett, hogy a mű elsősorban a tudományos olvasóközönség számára született meg, a római kultúra és jog iránt érdeklődő laikus olvasóközönség számára is érdekes olvasmányélményt nyújthat.

Matura Tamás

Magyar jogtudósok

– a magyar jogtörténet tudománytörténete életrajzokban

Magyar jogtudósok.

Szerkesztette Hamza Gábor

I. kötet

Sorozat: Magyar Felsőoktatás Könyvek
Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 191 p.

ISBN 963 19 0299 4

II. kötet

Sorozat: Magyar Felsőoktatás Könyvek
Professzorok Háza, Budapest, 2001, 196 p.

ISBN 963 00 6124 4

III. kötet

Sorozat: Bibliotheca Iuridica. Publicationes cathedrarum
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 227 p.

ISBN 963 463 8760 0

Még az 1990-es évek második felében indította el Hamza Gábor tanszékvezető egyetemi tanár, akadémikus azt a nemzetközi mércével mérve is nagyszabásúnak tekinthető, tiszteletreméltó vállalkozást, amelynek célja a neves magyar, napjainkra olykor szinte méltatlanul feledésbe merült, sok esetben viszont nemzetközileg is ismert és elismert jogtudósok életpályájának ismertetése. Hamza Gábor szerkesztésében és részben társszerzőségében 1999-ben jelent meg a *Magyar jogtudósok* c. sorozat első kötete, amely tizenkét neves hazai jogtudós életrajzát és kiemelkedő színvonalú tudományos munkásságának ismertetését tartalmazta. A jogászközönség részéről mutatkozó érdeklődésre és a kedvező visszhangra való tekintettel 2001-ben, majd 2006-ban a sorozatnak további két kötete látott napvilágot.

A három, könyvészeti szempontból is elegáns kivitelű, sok esetben egyébként nehezen hozzáférhető szakirodalmat és olykor levéltári kutatásokat is hasznosító, gazdag jegyzetapparátussal ellátott kötet összesen harminchat magyar jogtudós életrajzát és tudományos munkásságának méltatását tartalmazza az egyes jogtudósok születési dátumának sorrendjében. Az olvasó Johannes Honterus, a neves reformátor és humanista jogtudós tudományos *oeuvre*-jétől kezdve a nagy tekintéllyel rendelkező jogfilozófus, Horváth Barna munkásságáig bezárólag tekintélyes római jogászok, jogtörténészek, a civilisztika, a nemzetközi magánjog, a büntetőjog, a statisztika, valamint a jogbölcselet művelői egész sorának életpályáját és tudományos munkásságát ismerheti meg, számos, eddig olykor kevésbé ismert részletet is felvillantva.

Nem pusztán életpályá-ismertetésekről van szó; az írások számos esetben személyes hangvételűek, hiszen egy-egy portré megírására több jogtudós esetében is olyan pályatárs vállalkozott, aki tanítványként vagy kollégaként nemcsak művei útján, hanem személyesen

is jól ismerte az adott személyt. A teljesség igénye nélkül: Marton Géza portréjának megalkotására a ma is ereje teljében lévő és alkotó utolsó Marton-tanítvány, Zlinszky János, az egyik legkiválóbb magyar civilista, Nizsalovszky Endre életrajzának megírására Mádl Ferenc, Pólay Elemér szegedi római jogász professzor nemzetközileg is nagyra értékelt munkásságának méltatására Molnár Imre, Brósz Róbert, a budapesti jogi kar legendás római jogász professzora portréjának megalkotására Földi András, a fájdalmasan fiatalon elhunyt, ám már korán nemzetközi hírnevet szerzett Diósi György, valamint a politikai okokból az oktatásból évtizedeken át teljesen kiszorult, ám annál szélesebb körű tudományos művet maga után hagyó, a mai napig külföldön is sokat emlegetett és igen nagyra értékelt romanista, Visky Károly életrajzának megírására Hamza Gábor vállalkozott.

Nemcsak a bemutatott jogtudósok, hanem a kötet szerzőgárdájának névsora is imponáló; a portrékat a hazai jogi romanisztika, a magyar és az európai jogtörténet-írás, a jogbölcselet, ill. jogfilozófia, a statisztika, a nemzetközi magánjog, a civilisztika, valamint a büntetőjog legkiválóbb hazai képviselői írták.

A harminchat portré a következő jogtudósok tudományos munkásságát méltatja; zárójelben tüntettük fel az egyes portrék szerzőit.

Az első kötetben *Johannes Honterus* (P. Szabó Béla), a munkásságában a kor Európájának humanista eszmevilágához kapcsolódó *Baranyai Decsi Czimor János* (Zlinszky János), a római jogot tanjogként, a jogász gondolkodás iskolájaként művelő és oktató *Hoffmann Pál* (Hamza Gábor), a szellemiségét immár az ELTE ÁJK római jogi tanszéki szemináriumi helyiségének nevében is hordozó nagy római jogász, *Vécsey Tamás* (Hamza Gábor), a jogot „csak „történelmi nyilvánulásában s középkori távolságban” kereső jogtörténész, *Hajnik Imre* (Mezey Barna), az elsősorban felelősségi jogi kutatásai és ennek során tett zseniálisan eredeti meglátásai alapján világhírűvé vált romanista és civilista, *Marton Géza* (Zlinszky János), a római jog, a nemzetközi jog és a jogösszehasonlítás nemzetközileg is nagyra becsült művelője, *Balogh Elemér* (Hamza Gábor), az iskolateremtő jogtörténész, *Eckhart Ferenc* (Rácz Lajos), a szülőhazájában katedrát méltatlan módon élete végéig szerezni nem tudó világhírű romanista, papirologus és civilista, *Schwarz András Bertalan* (Hamza Gábor), a joghistoria nemzetközileg is igen nagyra értékelt művelője, *Bónis György* (Nagyné Szegvári Katalin), majd végül két neves, a szélesebb magyar jogászközönség számára elsősorban kiemelkedő pedagógiai munkásságukról és társszerzőként írott tankönyvükről ismert, de a magyar és a nemzetközi római jogász szakma számára nagyra értékelt és a mai napig sokat hivatkozott tanulmányaik és monográfiáik okán is sokra becsült római jogász: *Brósz Róbert* és *Pólay Elemér* tudományos munkásságának bemutatása szerepel.

A második kötet a döntően a magyar reformkorban, latin és magyar nyelven is alkotó *Frank Ignác* (Hor-

váth Pál), a polgári eljárásjog és az anyagi magánjog területén is máig alapvető műveket alkotó *Zlinszky Imre* (Zlinszky János), a többek között *Maine Az ősi jog c.* művét magyar nyelvre első ízben átültető neves jogbölcse, *Pulszky Ágost* (Szabadfalvi József), a római jogásként és civilistaként egyaránt kiemelkedő tudású, a magyar Jheringnek is nevezett *Szászy-Schwarz Gusztáv* (Hamza Gábor), a hazai büntetőjog-tudomány klasszikus képviselője, *Vargha Ferenc* (Nánási László), a római jogi és papirologiai kutatásairól egyaránt ismert *Pázmány Zoltán* (Pókecz Kovács Attila), a jogtudósként és a bölcsészettudomány képviselőjeként egyaránt alkotó és oktató *Holub József* (Kajtár István), az elsősorban civilistaként számon tartott, de számos más jogterületen is alapvetőt és maradandót teremtő *Nizsalovszky Endre* (Mádl Ferenc), az elsősorban a civilizált és nemzetközi magánjog számos kérdését mélyrehatóan művelő, ma is sokat hivatkozott *Szászy István* (Burián László), a nemzetközileg is jól ismert, hatalmas életművet maga után hagyó, kivételes képzettséggel és elismertséggel rendelkező magyar romanista, *Visky Károly* (Hamza Gábor), a magyar alkotmányjog, közigazgatási jog és jogtörténet kiváló művelője, *Csizmadia Andor* (Kajtár István), végül pedig az egyebek mellett a római tulajdonjog és a római szerződési jog területén zseniálisan eredeti gondolatokat tartalmazó, ma is újabb és újabb kutatásokra inspiráló műveket alkotó *Diódsi György* (Hamza Gábor) életpályáját tárja az olvasó elé.

Az immár kétnyelvű előszóval és tartalomjegyzékkel ellátott harmadik kötet, a sorozat eddigi utolsó darabja, elsőként a korabeli törvénykezési eljárás szabályait összefoglaló *Directio methodica* neves szerzője, korának talán legnagyobb magyar jogtudósa, *Kosztanicsai Kitionich János* (Gedeon Magdolna), majd a műveiben a korabeli magyar magánjog és büntetőjog kérdéseivel foglalkozó *Szlemenics Pál* (Nánási László) tudományos munkásságát mutatja be. Elsősorban levéltári kutatások alapján készült, számos, eddig kevésbé ismert adalékot

és dokumentumot is az olvasó elé táró és ezért rendkívül értékes a *Csemegi Károly*ról, minden idők egyik legnagyobb magyar büntetőjogászáról készült portré (Sebestyén István). Ezután a kötet a római jogász *Farkas Lajos* életpályáját – különös tekintettel a római jogi kötelekről írott munkájának részletekbe menő, beható ismertetésére (Hamza Gábor) –, majd a 19. század második felében alkotó neves statisztikus, *Jekelfalussy József* munkásságát (Kovacsicsné Nagy Katalin) mutatja be. A továbbiakban a magyar magánjog tudományának irányát a mai napig alapvetően meghatározó, óriási tekintéllyel rendelkező civilista, *Grosschmid Béni* (Weiss Emilia), a kereskedelmi jog, a váltójog, a törvénykezési jog, a szövetkezeti jog, a biztosítási jog és a tengeri magánjog területén egyaránt jelentős műveket maga után hagyó *Nagy Ferenc* (Csehi Zoltán), a jogbölcsekként és nemzetközi jogásként is ismert *Teghze Gyula* (Szabadfalvi József), az elsősorban a kereskedelmi jog területén alapvetőt és maradandót alkotó *Bozóky Géza* (Pókecz Kovács Attila), a magyar jogfilozófia egyik legismertebb, legtermékenyebb és legnagyobb hatású képviselője, *Moór Gyula* (Szabadfalvi József), a politikatudomány, szociológia, valamint az állam- és jogbölcselet területén egyaránt alkotó *Ottlik László* (Szabadfalvi József), végül a többek között szinoptikus jogelmélete és 1943-ban megjelent, a magyar nyelvű szakirodalomban a mai napig egyedülállóan monumentális vállalkozásnak tekinthető *Angol jogelmélet c.* műve révén ismert *Horváth Barna* (Cs. Kiss Lajos) életpályájáról és tudományos munkásságáról olvashatunk.

Reméljük, hogy a sorozat további — a nemzetközi érdeklődésre való tekintettel akár teljes egészében vagy részben idegen nyelvű — kötetekkel bővül majd, amelyek a világszínvonalú, az európai jogtudományhoz mindig is ezer szállal kapcsolódó magyar jogtudomány további számos neves képviselőinek életútját is méltóképpen tárják majd az olvasó elé.

Siklósi Iván

A császár régi viselete – A Régi Birodalom alkotmány- és szimbolomtörténete

Barbara Stollberg-Rilinger:
Des Kaisers alte Kleider – Verfassungsgeschichte und
Symbolsprache des Alten Reiches
Verlag C. H. Beck, München, 2008, 439 p.
ISBN 978-3-406-57074-2

A kora újkori német történelem egyik legjobb ismerőjének és rituálékutatójának, a Münsteri Egyetem Korajújkori történelem Tanszéke vezetőjének, Barbara Stollberg-Rilingernek új monográfiáját veheti kézbe az olvasó. A szerző eddigi munkáiban az állami létező

A császár hatalmától a hatalmaskodásig

– Válogatás a német könyvpiacra
megjelent jogtörténelmi tárgyú művekből

kapcsolódó politikai fogalmak változásait, ezeknek képekben és metaforákban kifejeződő tartalomváltozásait kutatta, valamint a Szent Német–római Birodalom sajátos és eredeti képét vázolta fel a 15–19. századig. Műveiben nem a modern szuverén államiság nézőpontjából kívánta a kort leírni, hanem a szokásjog és az íratlan szabályok által meghatározott politikai akarat-

képzés megjelenési formáit, gyakorlatát és eljárásrendszerét vizsgálta.

A *császár régi viselete* című könyvével nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy a törvényalkotók által rögzített és annak alapján általunk elképzelt képet összevesse a szokásokban életre kelt korabeli valósággal. A Német-római Birodalom alkotmányos rendszere ebben a műben szimbólumok és ritusok folyamatosan változó színpadképpént jelenik meg a szemünk előtt.

Miként zajlottak a Reichstag ülései, hogyan érintkeztek a követek a fejedelmi udvarokban, és hogyan iktatták be a birodalom vazallusait? Amit ezekről a kérdésekről az írott jogszabályok meghatároztak, az csak egy dolog – bizonyítja a szerző –, az azonban, hogy ezek a szabályok hogyan és mennyiben érvényesültek és telítődtek valós tartalommal, az egy másik tényező, a szimbolikus aktusok szövevényes rendszerén múltott. Az izgalmas könyv bemutatja, hogy a középkori politika formanyelve, egyfajta képekben megjelenő alapszókincsként funkcionált, amelyet minden érintett ismert és használt, s amely nélkülözhetetlen volt az elfogadott és elismert rend megértéséhez, működtetéséhez.

A kínzás eltörlése Svájcban

Lukas Gschwend–Marc Winige:
Die Abschaffung der Folter in der Schweiz
Europäische Rechts- und Regionalgeschichte Band 6
Dike Verlag, Zürich/St. Gallen – Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2009, 167 p.
ISBN 978-3-8329-4150-5

A Sankt Galleni Egyetem szerzőpárosa – Lukas Gschwend, a Szt. Galleni Egyetem Jogtörténeti és jogszociológiai Tanszékének profeszora és Marc Winige, ugyanezen tanszék tudományos munkatársa – a kínvallatás svájci történetét, alkalmazását és az eltörlésére tett jogi és eszmetörténeti erőfeszítéseket

mutatja be. Teszik ezt olyan korban, amikor a már rég meghaladottnak hitt intézmény feléledésével, egy, a nyugati világban vitathatatlan dogmaként elfogadott tilalom napi gyakorlattá váló folyamatos meghazudtolásával, a könyörtelen pragmatizmus érvényesülésével, sőt közös hitvallásunk tudományos felülvizsgálatával kell szembesülnünk. A nemzetközi közvélemény aggodó figyelme ellenére, sok ország, számos modern erőszakszervezet továbbra is alkalmazza a kínzás intézményét, változatos eszközökkel egészítve ki a tortúra eszköztárát.

A kínvallatás, mint a vallomások erőszakos kicsikarásának eszköze a késő középkortól a 18. századig egész Európában elterjedt, szerves és szabályozott része volt az inkvizitórius büntetőeljárásnak. A kora újkor társadalma azonban az állam kötelezettségévé tette az „igazság” hivatalbóli felderítését, miközben – a modern kriminalisztikai eszközök hiányában – továbbra is a beismerő vallomás maradt a bizonyítékok királynöje. Bár a felvilágosodás tanainak térhódításával sok kritika és változtatás érte a kínzás intézményét, a valóságban még sokáig megőrizte helyét az engedtlenséget, illetve a hamis vallomástételt fizikailag is szankcionáló, immár önálló büntetőtörvényi tényállásokká átalakult formában.

A szerzők a széles körben elterjedt véleménnyel szembemenve rámutatnak, hogy az 1798-tól 1803-ig fennálló Helvét Köztársaság francia mintára megvalósított büntetőjogi reformjaival, különösen a kínzás eltörlésével, nem tudta végérvényesen kitörölni a kínvallatás intézményét a svájci büntetőjogból, s 1803 után a kantonok újra visszanyúltak az inkvizitórius eljárás ezen közkedvelt intézményéhez. Az erőszakkal kikényszerített vallomás a 19. század közepéig létező realitásként működött a svájci büntetőeljárás-

jogban, 1869-ben Zug kantonban még hüvelykszorítót alkalmaztak az egyik terhelt kihallgatásánál. A szerzők ilyen és hasonló szemléletes, helyi példák sorával mutatják be a vallomástételi kötelezettség végleges eltörléséig vezető, a svájci büntetőjog által bejárt hosszú utat.

A 36. Német Jogtörténész Napok közleményei Halle 2006. szeptember 10–14.

Akten des 36. Deutschen
Rechtshistorikertages

Halle an der Saale, 10.-14.
September 2006

Szerkesztők: Heiner Lück, Rolf
Lieberwirth

Nomos Verlag, Baden-Baden –
Franz Steiner Verlag,

Stuttgart – Stämpfli Verlag, Bern,
2008, 722 p.

ISBN 978-3-8329-2358-7

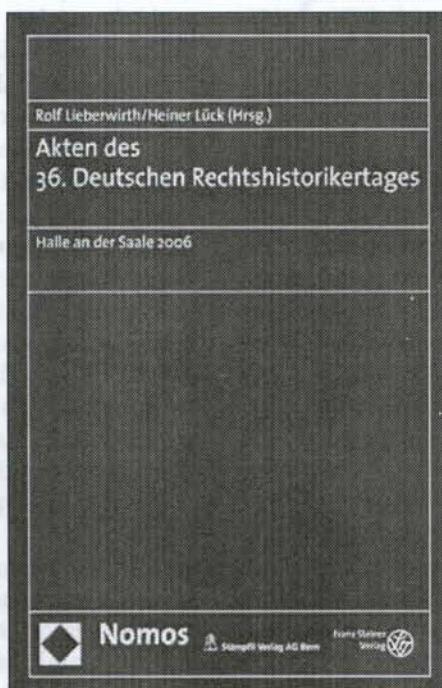
A gyűjteményes kötet – amelyet Heiner Lück, a Wittenbergi Luther Márton Egyetem Polgári jogi, európai, német és szász jogtörténeti tanszékének vezetője és Rolf Lieberwirth, ugyanezen tanszék professzor emeritusa szerkesztett – átfogóan dokumentálja a német nyelvterület legfontosabb, 1927 óta két évente megrendezendő alkotmány- és jogtörténeti konferenciasorozatát, az ezúttal a 2006-ban első okleveles említésének 1200. évfordulóját ünneplő Halléban megtartott 36. Német Jogtörténész Napok előadásait. A több mint 350 konferencialátogató részvételével megrendezett négy napos rendezvény szervezői a hagyományos – római jogi, kánonjogi, jogtörténeti és metodikatörténeti – szekciófelosztást megtartva, átfogó, több témakört is felölelő, új tudományterületeken végzett kutatásokat is bemutató szekciókkal, ünnepi előadásokkal, valamint közlemények ismertetésével is kiegészítették a programot.

A tíz szekcióülés neves német és külföldi előadói az antik-római jogtörténet, a középkori kereskedelem és kézművesség szabályozási története, az emberi életkor jogi vonatkozásai, a *ius commune* emberképe, a jogi módszertan története, a kelet-európai városjogok, az európai felsőbíróságok, a kánonjog, valamint a jogi fakultások ítélező tevékenysége témaköreiben tartottak előadásokat, amelyeket most a széles szakmai közvélemény számára is hozzáférhetővé tesz a kötet.

A teljesség igénye nélkül néhány név a rangos szerzőgárdából: Wilhelm Brauneder (Bécs), Pascale Cancik (Frankfurt a. M.), Emily Kadens (Texas), Rolf

Lieberwirth (Halle), Cosima Möller (Berlin), Ulrike Müßig (Passau), Gerhard Otte (Bielefeld), Stefan Ruppert (Frankfurt), Mathias Schmoeckel (Bonn), Alain Wijffels (Leiden).

A nemzetközi és a hazai jogtörténész szakma számára is különös érdeklődésre tarthat számot Ruszoly József professzornak a kötetben *A magyarországi nemzetiségi törvények és az európai alkotmánytörténet 1848–1868 között* címmel szereplő, hiánypótló tanulmánya.

Sichar bosszúja

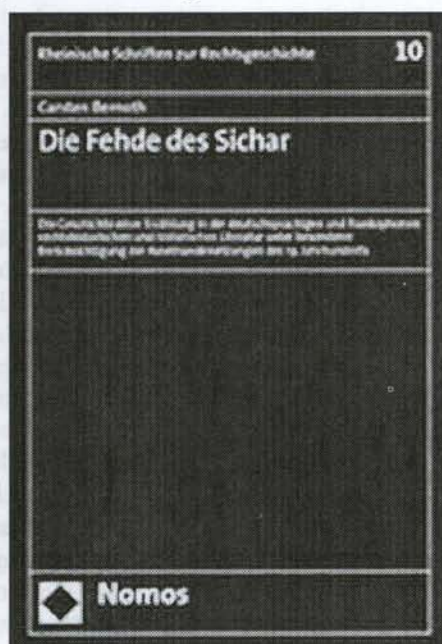
Carsten Bernoth:

Die Fehde des Sichar

Rheinische Schriften zur
Rechtsgeschichte Bd.10

Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-
Baden, 2008, 318 p.

ISBN 978-3-8329-3894-9

Carsten Bernothnak, a Bonni Egyetem Német- és rajnai jogtörténeti Intézete tudományos munkatársának könyve a 2008-ban több rangos jogtörténeti publikációt is megjelentető *Rajnavidéki jogtörténeti értekezések 10.* köteteként jelent meg, és a frank-meroving kor egyik legtöbbet tárgyalt, a német és a francia jogtörténeti stúdiumok kötelező anyagául szolgáló forrását elemzi.

Már magának a „Fehde” fogalmának meghatározása sem egyszerű feladat. Az önségélytől a magánharcig, a kompozíciótól az önbíráskodásig, hatalmaskodásig, sőt a vérboszúig terjednek ennek a kifejezésnek a német jogtörténeti irodalomban megjelenő megfelelői, amely sokszínűség a kifejezések mögött megbúvó értékelési különbözőségeket is jól mutatja.

A magánharcról szóló legelső, hiteles korabeli feljegyzés – amelyben a tudós közvélemény szerint az intézmény fontos ismérvei először jelennek meg markánsan – az egyik legelfogadottabb koraközépkori historikus, Tours-i Szent Gergely püspök (Gregorius, Gregor von Tours) által a 6. században lejegyzett *Sichar harca*. Magát a leírást a szerző tízkötetes, az 570-es években írt krónikája, a *Decem libri historiarum* tartalmazza.

Az ábrázolt konfliktus 585 és 588 között zajlott le Tours környékén. Sichar magas rangú frank előkelő volt, akit Gergely püspök a huszas éveiben járó, erősza- kos és iszákos legényként mutat be. Sichar földijével, Austregisillel együtt ünnepelte Krisztus Urunk születésének ünnepét, amikor a Manthelan falu papjának misére és az azt követő ünnepi lakomára hívó leve- lével érkező követet az Austregisilhez tartozó mula- tozók közül valaki kardjával megölte. Sichar értesülve a háza békéjét feldúló gyilkosságról, fegyveresen jelent meg a misén, hogy Austregisilt ott vonja kérdőre. Az azonban, a reá váró veszélyről időben hírt kapva, fegyveres kíséretével érkezett, és a csetepaté nyerte- seként elkergette Sichart, aki sebesült embereit, ruháit és pénzét a lelkészházban hátrahagyva kereket oldott. Austregisil megostromolta a házat, ellenfele embereit lemészárolta, a vagyontárgyakat pedig az őt illető jóvá- tételként magával vitte.

Sichar a polgárok bíróságához („iudicio civium”) fordult panaszával, amely elmarasztalta és pénzbünté- tésre ítélte Austregisilt, a feleket pedig szerződéses egyezsége szőlította. A bíróság ítéletének azonban – jogosan felbátorodva, de jogtalanságra vetemedve – Sichar saját kezűleg kívánt érvényt szerezni, és az el- lenséges párt házára éjjel rátörve a rablott vagyont őrző háziurat és családját kiirtotta, javait elvette, állatait elhajította.

Ekkor kapcsolódott be az ügybe – a további véron- tást megelőzendő – a Tours-i Gregorius püspök, aki engesztelő vezeklésre, illetve a pénzbüntetés egyházi

kincstárba való megfizetésére szólította fel a viszályko- dókat. Bírói döntésével azonban a kacifántos ügy még korántsem nyert végső elintéztést...

Több mint 200 éve foglalkoznak és vitatkoznak a frank középkor kutatói a meroving kori magánharc archetípusaként tekintett Sichar bosszújával, annak értékelésével. Mi rejlik az erősza- kos cselekménysor mögött? A feudális anarchia láttelepe vagy a konstruk- tív társadalmi ön- és jogsegély intézményesülésének kezdetei egy olyan időszakban, amikor az állami erő- szakmonopólium fogalma még ismeretlen volt?

A szerző nem elégszik meg a forrás elemzésével és az intézmény bemutatásával, a forráselemzés kapcsán rávilágít a jogesetre az elmúlt két évszázadban rárakó- dott nemzeti-politikai nézetkülönbségekre is, amelyek a német és a francia tudósok álláspontja között feszültek és hatásukban máig érezhetőek. Láthatóvá válik, hogy a frank időszak kutatói bizony nem mindig a közös euró- pai gyökerek feltalálásán és bemutatásán, sokszor in- kább a nemzeti különbségek felerősítésén fáradoztak.

Bernothe leszögezi: ahhoz, hogy az elhíresült eset megítélésében új egyezsége juthassunk, a jövőben dif- ferenciáltabb fogalom- és mintahasználatra lesz szük- ségünk. Csak ennek az eszköztárnak a birtokában – mu- tat rá a szerző – ítélni tudunk meg a korabeli történe- seket, és tehetjük fel a jövőben a kérdést, hogy valóban ebben a 6. századi véres konfliktusban kereshetjük-e a magán- harc intézményének alapjait?

Barna Attila

SZEMLE

Varga Norbert PhD-értekezésének nyilvános vitája

A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán, 2008. február 6-án, a Multidiszciplináris Bölcsészettudományok Doktori Iskola történe- lem programjában került sor Varga Norbert *A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban (1870–1872)* című PhD-értekezésének nyilvános vitájára, amelyet a történelemtudomány képviselői mel- lett szép számban tiszteltek meg a jogtörténészek is. Nem véletlenül, hiszen a Szegedi Tudományegyetem ÁJK Magyar Jogtörténelmi Tanszékének akkori tanár- segédje (ma már adjunktusa) a témát, amelyen a doktori disszertáció alapszik, még joghallgató korában a Deb- receni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán válasz-

totta. (Közben pedig elvégezte a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karát is, ahol történész végzett- séget szerzett.)

A dolgozatban a szerző a köztörvényhatóságokról szóló, de általában röviden csak „első megyetörvény- ként” emlegetett 1870:42. tc. megvalósításának konkrét lépéseit tárja fel, mégpedig két kelet-magyarországi város: Debrecen és Szeged összehasonlító bemutatása alapján. A témakör lehatárolása természetes (bár kevés- bé tudományos) volna akkor is, ha a szerző személyes kötődéséből indulnánk ki: Varga Norbert a szegedi jogi kar képzésében kezdte, és a Debreceni Egyetemen fejezte be jogi tanulmányait, majd Debrecenben kezdte, s jelenleg Szegeden folytatja oktató- és kutatómunkáját. De a dolgozat ennél tudományosabb alapot is kínál, számos párhuzammal és ellentéttel: mindkettő szabad királyi városból lett törvényhatóság, mindkettő komoly politikai közélettel és jelentős gazdasági súllyal bíró nagyváros, mindkét városban jól dokumentált az áta- lakítás – ugyanakkor az egyik kormánypárti, a másik ellenzéki többségű. Már ez a néhány szempont is izgal- mas feladatot jelent, komoly eredményeket sejtet – és a szerző nem is marad adósa az olvasónak. Az elemzés azonban – elkerülendő a túlzott egyirányúságot – érin- tőlegesen kiterjed Arad, Kecskemét és Nagyvárád

átszervezési munkálataira is, figyelemmel arra, hogy Szeged, Kecskemét és Arad, illetve Debrecen és Nagyvárád a reform nyomán mintegy „összevonva”, egy főispán irányítása alá került.

A témaválasztás kapcsán önkéntelenül adódik a megállapítás, hogy a szerző munkájával igen neves jelenkori kutatói körhöz csatlakozik, hiszen a dualizmus helyi igazgatási rendszerének egyes vonatkozásait az 1990-es években vizsgálatai tárgyává tette Kajtár István és Stipta István, korábban pedig Csizmadia Andor és Sarlós Béla is. Az ő eredményeiből kiindulva nyílt módja Varga Norbertnek – önálló kutatás alapján – új tudományos eredményt jelentő következtetések levonására.

A dolgozat annak igazolását tűzte ki célul, hogy a vizsgált két szabad királyi városban (bár az átalakítás vitathatatlanul elsősorban politikai kérdés volt) a helyi igazgatás és az ország közjogi reformjainak egésze a szakigazgatás szempontjai és követelményei szerint is vizsgálható. A szerző pontosan tisztázza, hogy mi érthető a korszakban szakigazgatás alatt, és miért nem szabad azt a mai fogalmakkal teljesen analógnak tekinteni. (A jogtörténettel foglalkozó résztvevő inkább a szakigazgatási szervezeti reformok iránt érdeklődne, a történész szakma képviselői azonban elvárták a politikai viszonyok ismertetését, ezen belül a helyi politikának a törvény végrehajtását politikai szempontból torzító, módosító hatásait értékelték különösen.)

A szerző az elemzés során kimutatja, hogy a köztörvényhatóságok rendezésének 1870-ben választott módja nem előzmények nélküli, hiszen már a reformkorban megjelent tervezetek és az 1848:23. tc. is hatással volt a törvényhozás folyamatára, a törvény végleges tartalmára. Különösen az egyes részjogosítványok (önkormányzati jog, főispáni jogkör stb.) körülhatárolása körüli vitában követhető nyomon, hogyan változott meg a városok szervezete és feladata, hogyan került előtérbe a szakigazgatás és az ehhez megkövetelt szakképzettség. A szerző a törvényhatóságok meg- (illetve át-)szervezésében a kormány hatalompolitikájának leképeződését látja, és külön kiemeli, milyen szorosan kézben tartotta a belügyminisztérium a szervezés folyamatait. „A kormány nagyon jól látta, hogy az átszervezés az egyik legjelentősebb esemény, amelynek irányítását nem engedheti ki a kezéből” – állapítja meg e vonatkozásban. A törvényhatósági bizottság megalakításában pedig jelentős szerepe volt mind a helyi, mind az országos politikának – világosan mutatja ezt a kormánypárti Szeged és az ellenzéki Debrecen eltérő hozzáállása és eljárása.

A dolgozat széles forrásbázison nyugszik: forrásként, a történések elsődleges leírójaként a szerző bőszegesen merített a Magyar Országos Levéltár belügyminiszteri anyagainak 1869–1872 közötti állományából, a Hajdú-Bihar Megyei és a Csongrád Megyei Levéltár anyagaiból, valamint a korabeli helyi sajtó termékeiből. E források a jegyzetekben a dolgozat egészén végigvonnak. Emellett szakirodalmi hivatkozásai is széleskörűek; várostörténeti kiadványok, helytörténészek, jogtörténészek, az általános történettudomány művelői

és a dualizmus korára specializálódott történészek eredményei egyaránt megjelennek a munkában. Mindezek azonban mégis csupán előkészíthették a kutatást, de nem választották meg a szerző kérdéseit, hiszen – amint maga is megállapította – „a dolgozat témáját érintő művek többségükben nem közigazgatás-történeti fogantatásúak, hanem inkább politikátörténeti és szociológiai jellegűek. A szakirodalom többsége csak a törvény megalkotásával és annak rendelkezéseinek ismertetésével foglalkozik. Ezért fontos a közigazgatási reform olyan mértékű megvizsgálása, amelyen keresztül választ kaphatunk arra, hogy miként realizálódott a gyakorlatban a köztörvényhatósági törvény. A két város összehasonlítása jól mutatja a helyi viszonyok alakulását, és rávilágít a törvény megvalósítása kapcsán felmerült problémákra.”

A dolgozat célját a szerző mindezek alapján abban határozta meg, hogy bemutassa az 1870:42. tc. helyi szintű megvalósítását, ezen keresztül a dualizmus korának egyik legfontosabb közigazgatási problémáját. Véleménye szerint „az önkormányzat jelentősége éppen az volt, hogy a törvényhatósági jogú város ügyeit saját maga intézze. A közigazgatásnak önállónak kellett volna lennie, különösen a politikától kellett volna magát függetlenítenie. A helyi ügyek elintézésében a pártállásnak nem lehetett volna szerepe. Ez azonban a közjogi helyzet miatt nem valósulhatott meg. A kormány csak politikai helyzetének megerősítésére törekedett. Ez szükséges volt ahhoz, hogy célkitűzéseit ne csak helyi szinten, hanem a törvényhozásban, a közfeladatok ellátásában is érvényesíteni tudja. Ugyanazt a függőségi viszonyt figyelhetjük meg a központi és a helyi szervek között, mint a király és a kormány között. Az állam közjogi berendezkedése erősen rányomta a bélyegét a helyi viszonyok alakulására. Ez a kettősség a dualista államszervezet minden szintjén jellemző volt.”

A doktori értekezés nyilvános vitája (a történészszakmai szokásoknak megfelelően) nem a tézisek ismertetésével kezdődött, hiszen azt a nyilvánosságra hozott, és a helyszínen is kiosztott téziszfüzet részletesen tartalmazta. A vita tehát „in medias res” a dolgozat két hivatalos bírálója, Csapó Csaba és Kajtár István oppozíciós véleményével vette kezdetét. Mindkét bíráló dicsérte a témaválasztást, és kitért arra, hogy bár a korszak (benne a közigazgatás-történet is) jelentős részben feldolgozott, a szerző mégis talált olyan tárgykört, amely elsődleges források alapján új eredményekhez és eddig nem publikált következtetésekhez vezetett. Csapó Csaba a történész szemszögéből, és főleg az általános történet (politikátörténet, társadalomtörténet) eszközrendszerét számon kérve értékelt a dolgozat tudományos eredményeit. E körben különösen érdekes vitát kezdeményezett a kiegyezés történelmi szerepéről. Vitatta a disszertáns (Sarlós Bélához csatlakozva elfoglalt) álláspontját, amelynek lényege, hogy a közigazgatás helyét a dualizmus rendszerében a kiegyezés politikai jellege határozta meg: a közigazgatás átalakításának oka a kiegyezés, az átalakítás után pedig a helyi igazgatás formájának hasonlulnia kellett az államberen-

dezkedés egészéhez. Az opponens álláspontja szerint ezzel szemben a kiegyezés nem ilyen direkt módon, hanem csak közvetve járult hozzá a közigazgatás átalakításához. *„A legfontosabb ok a felelős kormány megalakulása, amely nem tűrt/tűrhetett meg maga mellett egy másik hatalmi tényezőt. 1867-ben a hatalom-megosztásnak egy új rendszere jött létre, ahol minden hatalmi ág helyét pontosan meghatározták, a közigazgatásnak pedig ebben a végrehajtás szerepe jutott. A törvény betűje ellenére nem kapott valós politikai jogosítványokat – amint ezt majd az 1905-6-os események igazolják –, mert az uralkodó, a parlament vagy a kormány akaratának közvetítéséhez erre nem volt szüksége.”* Megítélése szerint a közigazgatás átalakítása önmagában is szükséges volt, *„mert a megyék és városok széleskörű önkormányzata, politikai jogosítványai akadályozhatták egy népképviselői alapon álló kormány cselekvési szabadságát.”*

A véleménykülönbség ellenére Csapó Csaba opponensi véleményében egyértelműen pozitív értékelést adott a dolgozatról, különösen a „Szakigazgatás vagy hatalmpolitika”, illetve „A törvényhatóságok” című, elméleti jellegű fejezeteket kiemelve. A jogi normák helyi végrehajtása, az új közigazgatási rendszer kiépítése kapcsán a dolgozat érdemeként emelte ki, hogy az a főispánok személyét is bemutatja, s így a jogintézmények mellett az azokat tartalommal megtöltő személyiségek szerepe, hatása is megfelelő történelmi értékelést nyer. Az opponens végezetül (a szerzőnek felteendő kérdésében) a virilizmus megítélésében elfoglalt saját álláspontját tudakolta.

Varga Norbert válaszában a virilizmust – összegezve a szakirodalomban megjelenő álláspontokat – részben mint a frissen kivívott népképviselő helyi korlátozását, a hatalmpolitika helyi megjelenését mutatta be, azaz olyan intézményként, amely alkalmas arra, hogy a kormány politikai befolyását, súlyát növelje vidéken is, s mint ilyen, a dualizmus védelmét jelentse. Az is igaz ugyanakkor, hogy bevezetése a legvagyonosabb polgári réteg érdekeivel is egybeesett, s a törvényhatósági bizottságban megjelenő társadalmi reprezentáció szűkülését eredményezte. A dolgozathoz kiolvasható, alapvetően a virilizmust elítélő állásponton tehát a szerző a szóbeli válaszban finomított, s azt (Kajtár Istvánéhoz hasonló álláspontot elfoglalva) polgári jellegű jogintézménynek minősítette, amely *„sietette a 'feudális' maradványok felszámolását.”*

Kajtár István, a dolgozat másik hivatalos bírálója, elsősorban a jogtörténész szemével értékelte a dolgozatot. Kiemelte, hogy a vizsgálódás csakis hármasszemléletben, a törvényhozás–kormányzat–városok triászára kiterjedően lehet sikeres. Felhívta a szerző figyelmét a törvényhatóságok alkotmányvédő szerepének, a közgyűlés és a belügyminiszter egyeztetéseinek, valamint a városok szervezetében meglévő öröklött intézmények sorsának mélyebb feldolgozására. Az értékelés során a dolgozat tágabb történelmi keretbe illesztését szorgalmazta, hiszen maga többször kitért a Tisza-időszakra, és a továbbfejlesztés egyik lehetséges irányaként jelölte

meg az európai városfejlődési tendenciákra, várostípusokra történő kitekintést. Javasolta a vizsgálódásnak a városok szélesebb körére való kiterjesztését is. Elismerő bírálatában az opponens a szerző szinte minden tézisével egyetértett, és – Varga Norberthez hasonlóan – az Andrassy-éveket, a megvalósult reformokat, a dolgozatban szereplő korszakot maga is a korábbiakhoz képest jelentős előrelépésként értékelte. Megállapította, hogy a törvényhatósági jogú városok tekintetében az 1870. évi szabályozás olyan sikeres volt, hogy azt 1886-ban csak kevésbé kellett változtatni, s így végeredményben e törvény biztosította azt, hogy a városok szervezete az 1918-as forradalomig fennmaradhatott.

Az opponensi vélemény még egy jelentős kérdéskörre terjedt ki: az országos jog és a helyi jogforrások értékelésében mutatkozó súlyponteltolódásra. Miközben a szerző az országos jogforrásokat mintaszerről alaposan mutatja be, a dolgozatban kevésbé jelenik meg a szabályrendeleti jog, amely a városi jogfejlesztésnek a tárgyalt korszakban a legfontosabb eszközévé vált, s amely képes volt arra, hogy a városok és a vármegyék közötti, a törvény szintjén nem kezelhető különbségeket mégiscsak érvényre juttassa. A városi szabályrendelet-alkotás olyan autonóm jog, amelynek a törvény 1870–1872 közötti végrehajtása során kifejtett hatásait feltétlenül fel kell tárni. (Ennek jelentőségét a bírálatra adott válaszban Varga Norbert is elismerte, a tárgykört továbbfejlesztési irányul elfogadta.)

A szerzőnek – a szabályzat értelmében – felteendő opponensi kérdés Kajtár Istvántól arra vonatkozott, hogy a szegedi tanácsi iratok miért nem jelennek meg az egyébként példamutatóan széleskörű helyi forrásbázis hivatkozásai között. (Különösen akkor feltűnő ez, ha a debreceni tanácsi iratok – a közgyűlésiek mellett – bőségesen idézettek.) A szerző válaszában azzal indokolta a tanácsi iratokra való hivatkozás hiányát, hogy *„abban nem szerepeltek a közgyűlési jegyzőkönyveken túlmutató, új információt szolgáltató anyagok.”* Miközben Debrecen vonatkozásában a szervezeti szabályzat például csak a tanács jegyzőkönyveiben van meg, azt Szegeden nyomtatásban is kiadták, tehát más forrásból is feltárható volt.

A kérdésekre adott meggyőző válaszok a védésen nagy sikert arattak, és a szerző a jelenlevők részéről elhangzott megjegyzésekre, kérdésekre is frappáns válaszokat adott. Az alapos értekezés mellett e meggyőző érvelés is hozzájárult ahhoz, hogy az Orosz István, Ruzsoly József, Stipta István összetételű bizottság (a Papp Imre, Stipta István, Velkey Ferenc alkotta szigorlati bizottsághoz hasonlóan) a jelölt teljesítményét maximális pontszámmal ismerte el. Ennek alapján a Kar doktori tanácsa „summa cum laude” minősítéssel javasolta a fokozat odaítélését, amelyet az Egyetemi Doktori tanács is elfogadott. A fokozatszerzési eljárás sikeresen lezárult, a szerzőnek – és a szakmának – már csak egyet kívánhatunk: mielőbb nyomtatásban láthassuk Debrecen és Szeged közigazgatás-történetének összehasonlító elemzését.

Balogh Judit

Domaniczky Endre 2004-ben a Pécsi Tudományegyetemen, történelem szakon, illetve a jogi karon végzett, előtte évekig működött demonstratorként a Jogtörténeti, illetve az Újkortörténeti Tanszéken. E kétirányú szakmai érdeklődés és szemléletmód már hallgatóként készített munkáin is átütött. Az általa vizsgált témákat jogi szempontból, a történeti forráskutatás módszereivel próbálja feltárni és elemezni.

Első jelentősebb munkája a bolyi Batthyány-uradalom igazgatás- és gazdaságtörténeti szempontú vizsgálata (*A bolyi Batthyány-uradalom igazgatása és gazdálkodása a neoabszolutizmus korában*), amelyben már mindkét őt érdeklő jogterület: a jogtörténet és a közigazgatási jog, továbbá a jelentős pécsi hagyományokkal bíró közigazgatási jogtörténet megjelent. Bár először e téma mélyebb feldolgozására gondolt, köztisztviselői munkája, az ott kapott feladat (a települési önkormányzat civil kapcsolatrendszerének kialakítása) teljesen új irányba térítette el.

Így került figyelmének központjába a közigazgatás, különösen a helyi közigazgatás és a civil szektor kapcsolatrendszerének vizsgálata; a kutatómunkát Kiss László DSc. egyetemi tanár témavezetősége mellett végezte. A jogi oldalról kevésbé kutatott területet a jelölt komplex módon közelíti meg. A magyar közigazgatás és a civil szektor kapcsolatainak elmúlt kétszáz évét a törvényi és az alacsonyabb szintű jogszabályok, illetve a helyi közigazgatási gyakorlat elemzése révén tárja fel. Ez a történeti-jogtörténeti fejezet azonban nem csupán kötelező kelléke, hanem szerves része a dolgozatnak, ugyanis erre épül rá a kapcsolatrendszer jelenének elemzése, a hatályos jogszabályi háttér vizsgálata, valamint a helyi gyakorlat és szabályozóinak bemutatása.

A szerző külön kiemeli, hogy a múlt nélküli jelen ingoványos terület, erre jövőt építeni nem lehet. A rövid-, közép- és hosszú távú tervekhez, kiérlelt koncepciókhoz mindenképp a hazai előzmények feltárására van szükség, s ehhez képest szükséges vizsgálni és meghatározni a jelenkori célokat, feladatokat. Domaniczky Endre többször hangsúlyozta, hogy alapvetően hibásnak tartja azt – a manapság a közigazgatásban divatos – gyakorlatot, hogy külföldi példákkal, fogalmakkal „dobálódzva” kezdenek bele fejlesztésekbe, anélkül, hogy az adott kérdés hazai előzményeit ismernék.

Nem történt ez másként az elmúlt két évtizedben a civil kapcsolatok területén sem. Itt különböző divatok nyomán megjelent a non-profit, a harmadik szektor vagy az NGO kifejezés, amelyek azonban hosszú évek alatt sem kaptak normatív erőt a hazai gyakorlatban. Törvényileg rögzített ugyanakkor a társadalmi szervezet fogalma, amely viszont már a gyakorlatban nem létezik – de ennek okát eddig még csak kevesen kísérelték meg felderíteni. Az önszerveződéstörténeti kutatások – amelyek megindítását és irányait Domaniczky Endre oly meggyőzően sürgeti és jelöli ki – e kérdésekre is választ adhatnak, s ezáltal a hazai gyakorlatot is alakíthatják, egyúttal pedig – a múlt ismeretében – a külföldi minták feltalálását és adaptációját is elősegíthetik.

A jogtörténet és a közigazgatási jog határán

Domaniczky Endre doktori értekezésének nyilvános vitája

A Szerző dolgozatának e sajátos történészi-jogászi szemléletmód, valamint az imponáló tényanyag az igazi értéke, és ebben áll a mű újdonsága is. E szemléletmód mentén hallhattuk egyes jogszabályok, a hatályos gyakorlat higgadt kritikáját, és ennek tudatában fogalmazta meg a Jelölt dolgozata végén, mintegy tíz pontban összegezve a jövőbeni kibontakozás lehetséges irányait, feladatait.

A Szerző lendületét – s ennek ő maga is tudatában van – külső tényezők lassíthatják, mindenképp a politika előretörése a szakmai munkában, ami egybeesik egy generációváltással is. Többször hangoztatott, többéves gyakorlati tapasztalatából eredő pesszimizmusa innét ered. A kutatásokat és a szakmai vitákat azonban ettől függetlenül meg kell kezdeni, ebben egyébként mind a műhelyvitán, mind a védésen egyetértés alakult ki.

A jogállam és a civil szektor Magyarországon, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra című dolgozat műhelyvitája 2008 szeptemberében az Alkotmánybíróságon, nyilvános védése pedig 2008. november 26-án a PTE ÁJK Rektori Tanácstermében zajlott le. A bizottság elnöke Ádám Antal DSc., professor emeritus, tagjai: Patyi András PhD, tanszékvezető egyetemi docens és Tóth Károly PhD, egyetemi docens voltak. A dolgozat opponenseinek Nagy Marianna PhD, egyetemi docent és Stipta István PhD, intézetigazgató egyetemi tanárt kérték fel. A védésen jelen volt Font Márta DSc., egyetemi tanár, a PTE rektorhelyettese, továbbá Mezey Barna CSc., tanszékvezető egyetemi tanár is.

A jelölt előadásában az előbb említett neuralgikus pontokról szólt, illetve a továbblépés lehetséges irányait jelölte ki, s közben kiemelte az önszerveződéstörténet kutatásának és egyetemi oktatásának fontosságát is. A hozzá intézett kérdésekre adott válaszában hangsúlyozta, hogy az önkormányzati rendszer reformjára, s ezen belül különösen a főváros jelenlegi kétszintű rendszerének átalakítására van szükség, s ennek során a civil szektorral való kapcsolattartás feladatát is át lehetne gondolni.

A jelölt dolgozatát végül a bizottság 100%-os eredménnyel javasolta elfogadásra. Opponensi javaslatként elhangzott a disszertáció könyv formában való megjelentetésének szükségessége is, amelynek mielőbbi megvalósulása – mint a gyakorlatban dolgozó szakembernek – számomra külön öröm lenne!

Szente Zoltán habilitációs előadása

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar kari Tanácstermében, 2008. november 27-én került sor Dr. Szente Zoltán, az ELTE ÁJK tiszteletbeli tanára habilitációs előadására.

Szente Zoltán elsősorban a politológus hallgatók számára kötelező, a joghallgatók számára fakultatív tárgyként meghirdetett európai alkotmány- és parlamentarizmustörténet kurzus előadójaként és a kapcsolódó tankönyv – valójában tudományos szakmunka – társszerzőjeként vált ismertté egyetemi életünkben, de fiatal korához mérten, sőt abszolút értelemben is, rendkívül gazdag és figyelemreméltó tudományos, oktatói és szakértői pályafutás áll mögötte (és előtte).

PhD-fokozatát 1998-ban, mindössze 32 évesen szerezte – ráadásul elsők között az új fokozati rendszerben. Alkotmánytörténeti, közigazgatás-történeti témában számos publikáció fűződik a nevéhez, de mind közül kiemelkedik a 2003-ban, Mezey Barna professzor úrral közösen írt, a fent említett tantárgy törzsanyagát képező *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet* című könyve (melynek újkori részét, valamint elméleti, összehasonlító fejezeteit jórészt ő írta), továbbá annak folytatása, a 2006-ban önálló szerzőként jegyzett kötet, amely Európa országainak alkotmánytörténetét és a parlamentáris intézmények európai fejlődését a második világháborútól az ezredfordulóig tekinti át. Utóbbi mű ma már megkerülhetetlen forrása a téma kutatóinak; magyar nyelven mindmáig az egyetlen, a teljesség igényével megírt modernkori alkotmánytörténeti és összehasonlító alkotmányjogi munka.

Az *európai konstitucionalizmus analitikai keretei és a főbb modellek a második világháború után* címmel meghirdetett előadás első (és leginkább hangsúlyos) részében az előadó a szakkifejezések következetes használatának fontosságát emelte ki, s e körben – más, igen érdekes történeti példák mellett – az államtanács kifejezés használatának furcsaságait emelte ki (amely egyes modern államokban a kormány, más – szintén modern – államokban az államfői jogokat gyakorló testület, vagy éppen az alkotmánybíróság megfelelője).

Ehhez kapcsolódva e sorok írójának óhatatlanul eszébe jutott az 1660 előtti dán állam meghatározó arisztokratikus kormányzati szerve, a parlamenti, központi közigazgatási és legfőbb törvénykező funkciókat is ellátó Rigsråd, amelyet csak a német források tudnak könnyedén saját nyelvre fordítani (Reichsrat), az angolok már sokféleképpen próbálkoznak (a közös pont természetesen a Council, no de hogy milyen Council, abban már megoszlanak a vélemények), és a dán történelem nem túl gazdag magyar nyelvű irodalmában is előfordul mindenféle, a 17. században már némiképp anakronisztikus királyi tanácstól a még ke-

vésbé szerencsés államtanácson (a Statsråd a dán polgári államban is a kormány egyik megfelelője) és a németből tükörfordított birodalmi tanácson át egészen a – Sashalmi Endre által használt, és végül a jelen cikk szerzője által is átvett – országtanácsig.

Valóban, külföldi jogintézmények tanulmányozásakor a kutatónak, egyetemi oktatónak, tanulmányírónak arra is gondosan ügyelnie kell, hogy egy adott szakkifejezés fordításakor, a megfelelő magyar terminológia kiválasztásakor ne adjon félreértésre, hibás értelmezésre alkalmat, pusztán azért, mert ugyanaz a kifejezés egy másik ország teljesen más funkciót betöltő intézménye vonatkozásában már teljesen más jelentéssel is bírhat. Persze ennél is nagyobb, mondhatni nagyszerűbb feladat a köznyelvben (hát még a tudományos szaknyelvben) meghonosodott esetleges hibás terminus technicusok kijavítása, azaz a szaknyelvújítás és -fejlesztés, a tudomány kritikai művelése. Szente Zoltán munkássága ebben is kiemelkedő, és már említett *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet, 1945–2005* című könyve e tekintetben is egyfajta kézikönyvnek, sőt lexikonnak tekinthető.

A terminológiai kérdések mellett Szente Zoltán habilitációs előadásában kitért a forrástani problémákra is. Ma, az elektronikus kommunikáció, az „információs szupersztráda” korában szerencsére egyre több elsődleges forrás válik a kutatók számára elérhetővé az interneten keresztül (e tekintetben a magát informatikai világhatalomnak láttatni próbáló Magyarország nemhogy élen járna, hanem sajnos az utolsók között kullog, de legalább már sok más ország fontosnak tartja eredeti történelmi forrásai közkinccsé tételét: igen, szerzői jog, adatvédelem és más, a tudományt gúzsba kötő jogintézmények által rég nem védett levéltári anyagok beszkeneléséről és ingyenesen letölthetővé tételéről lenne szó – ami talán nem megoldhatatlan, bár kétségkívül fáradságos feladat), anélkül, hogy külföldi ösztöndíjra kellene évekig várniuk, netán saját, nem létező anyagi forrásaikból kellene bejárniuk a fél világot (ami néhány száz éve, a fogyasztói társadalom és az idegenforgalmi extraprofit korszakát megelőzően élt diákoknak vagy tudósoknak még csöppet sem okozott problémát). Ugyanakkor óhatatlan, hogy elérhető forrás vagy akár idő hiányában, netán kényelemből (vagy csak az elődök bölcsességében bízva) bizonyos, más által már feldolgozott anyagokat szekundér forrásokból ismerünk meg – ilyen esetben egy évtizedekkel ezelőtti, akár fordítói hibából vagy a szaknyelv eltérő fejlettségi szintjéből adódó jöhízemű tévedés is komoly nehézséget okozhat.

Az előadó végül a saját elméletalkotás problémakörével is foglalkozott – a parlamentarizmus-történet kiváló ismerőjeként és kutatójaként saját tapasztalatait is megosztva a hallgatósággal. Igen érdekes volt, amikor a magyar történelemről, alkotmánytörténetéről külföldi szerzők által írt tudományos munkákból vett idézetekkel, példákkal mutatott rá arra, hogy miképpen tudunk adott esetben mi is téves vagy elhamarkodott következtetéseket levonni idegen jogin-

tézményekből vagy politikatörténeti eseményekből, ha nem vagyunk kellően elővigyázatosak (és járatosak az adott ország történelmében). Izgalmas feladat például a külföldi kutatóknak, történészeknek annak megértése, hogy miképpen lehet a polgári demokratikus Magyarország chartális alkotmányának évszáma a jogszabálygyűjteményekben 1949-es. Bár bevallom, erre a kérdésre magam sem tudom a választ (a jogtechnikusság mellett jogi szimbolizmus is létezik a világon, de legalábbis léteznie kellene).

A habitációs előadás tehát – az első látásra „száraznak” tűnő témaválasztás ellenére, sőt azzal együtt is – rendkívül érdekesítő volt. Persze nyilván voltak a teremben olyanok is, akik nem foglalkoznak összehasonlító alkotmánytörténettel, jogtudománnyal, nem foglalkoznak idegen nyelvű források feltárásával, fordításával, hazai megismertetésével; ők minden bizonnyal elsősorban udvariasságból, a jelölt személye miatt ülték végig az előadást, és a számukra kevésbé lényeges módszertani kérdések elemzésekor még talán figyelmük is ellankadt kissé. No, ha voltak is ilyenek, ők is nyilván felkapták a fejüket, amikor az előadás végén egy profi tolmács anyanyelvi szintű angolsággal foglalta össze mondandójának lényegi elemeit. Igazán megdöbbenő pedig az lehetett számukra, amikor észlelték: ez a profi tolmács maga Szente Zoltán.

Hogyne – mondhatnánk –, Szente tanár úr így, alig túl „a negyedik ikszen”, már javában a tudósoknak ahhoz a fiatalabb generációjához tartozik, amelytől ma már elvárható a kizárólagosságra törekvő új világnyelv

ismerete. Ám még ehhez mérten is lenyűgöző volt azt látni és hallani, hogy van valaki Magyarországon, aki ilyen gördülékenyen és élvezetesen tud angolul előadni. Igen, az „információs szupersztráda” korához az is hozzátartozik, hogy ha egy új-zélandi politológushallgató hétvégén, valamelyik (remélhetőleg már kialudt) vulkán tövében ücsörögve épp a magyar parlamentarizmus történetéről szeretne előadást nézni, beírhatta PDA-jának böngészőjébe, hogy „www.youtube.com”, majd hogy „Zoltan Szente”, és abban a pillanatban az Egyetem tér 1–3. szám alatti épület VI. elődjében találhatta magát (legfeljebb vakolat helyett némi megszilárdult láva hullik közben a fejére). Nem csak forrást kutatni, szacikket olvasgatni, hanem előadást látogatni se kelljen ma már kimozdulni jól megszokott, folyadékkristályos képernyőnk elől!

Ezért is fontos, hogy vannak ilyen előadóink, hiszen csak így maradhatunk talpon az angolszászok által meghatározott szabályok szerint zajló tudományos világversenyben. Mindezek után mivel is zárhatnánk sorainkat: természetesen a bizottság kiválóra értékelte az előadó munkáját, aki végül a parlamentarizmus-történeti kurzushoz kapcsolódó nyilvános egyetemi előadásával teljesítette az utolsó, már mindenképp csak formális feladatot is. Az őt jól ismerő egyetemi hallgatóság mellett a kollégák is meggyőződhetnek róla, hogy Szente Zoltán tanár úr minden tekintetben megfelel e magas tudományos fokozat elvárásainak.

Képes György

A prágai Károly Egyetem Jogtörténeti Intézete 2008. október 5–9. között rendezte meg azt a nemzetközi konferenciát, amellyel a szlovák, cseh, német, osztrák és magyar tudomány tisztelgett a Csehszlovák Köztársaság megalakulásának 9. évfordulója előtt. A nemzetközi konferencián, amelynek vendége Václav Hampl egyetemi tanár, a Károly Egyetem rektora volt, 45 előadás hangzott el. A konferencia hivatalos nyelve a cseh és a német volt. A hazai előadók többsége cseh, illetőleg szlovák nyelven, szinkrontolmácsolással tartotta előadásait, a német, osztrák és magyar vendégprofesszorok németül kommunikáltak.

A konferencia tudományos programja meglehetősen feszes volt. Az október 5-én, 16.00 órakor megnyitott konferencia szakmai ülései 6–7–8-án, 9.00–19.00 óra között zajlottak. A szervezők (a szervező bizottság elnöke Prof. Dr. Karel Maly, az intézet igazgatója) az előadásokat tematikus rendbe igazították, előbb az 1918–1919-es évek alkotmányos folyamatairól, majd az újonnan alakult államok pártrendszeréről, illetőleg ennek jogi hátteréről esett szó. Külön tematikus egységet képezett a különféle jogágak kialakításának problémája az új államokban, illetve az ezeket a jogágakat tanító tanszékek és intézetek önállósulásának története. Jan Kuklik, a Károly Egyetem jogi kara

Új köztársaságok – új problémák

*„Das Tschechoslowakische Recht,
die Rechtswissenschaft in der
Zwischenkriegszeit (1918–1939)
und ihre Rolle in Mitteleuropa”
– nemzetközi konferencia Prágában*

jogtörténeti intézetének egyetemi tanára tartotta az egyik felvehető referátumot a csehszlovák jogászok részvételéről az 1918. évben létrehozott csehszlovák állam közjogi megalapozásában. Václav Pavliček a két világháború közötti időszak alkotmányjogi tudományosságáról értekezett, míg Jana Osterkamp (Collegium Carolinum München) a csehszlovák alkotmánybíráóság 1920–1939 közötti tevékenységéről számolt be. Gerhald Lingelbach (Friedrich-Schiller-Universität,

Jena) a Weimari Köztársaság alkotmánya és az egyetemi alkotmánytan kapcsolatáról beszélt. Az új Csehszlovákia és a valamikori Csehország kapcsolatát a két világháború közötti német alkotmány és jogtörténeti irodalom tükrében elemezte *Hans Jürgen Becker*. Még a felvehető előadások között kapott szót *Jozef Klimko* (pozsonyi jogi főiskola) a Csehszlovák Köztársaság határszabályozásának témájában. *Vladimir Kindl* (Károly Egyetem Jogtörténeti Tanszéke) a Cseh Köztársaság állampolgársági kérdéseit vázolta. A csehszlovák diplomácia két világháború között betöltött szerepéről *Michal Tomášek* (Károly Egyetem Európai jogi Tanszéke) tartott előadást. Jogtörténész szemmel izgalmas kérdés volt a Karel Maly által felvezetett téma, a Csehszlovák Köztársaság két világháború közötti időszakának jogtörténete (jogtörténet-tudomány és jogtörténeti oktatás).

A konferencia egyik leglényegesebb problémaköre volt – eltekintve a politikai viszonyok értelmezésétől – az újonnan létrejött köztársaságok jogrendszerének kialakítása, a jogi oktatás és a jogalkotás kihívásainak megfelelő válaszokat kereső jogtudomány útkeresése. A csehszlovák állam két alkotó eleme között lényeges különbség mutatkozott abban a tekintetben, hogy míg a cseh ország rész tradicionális osztrák kapcsolatai már korábban megteremtették a kodifikációs igényt, a cseh jogtudományt és a cseh jogi terminológiát, addig a

szlovák országrészben a magyar hagyományok okán egy olyan szokásjogi alapra voltak kénytelenek átmenetileg támaszkodni, melynek bázisa a magyar tradicionális *consuetudo*, illetve a magyar jogi szaknyelv. Túl tehát azon az alkotmányos útkeresésen, amely az új nemzetállamok önállóságával járt együtt, a fiatal köztársaságoknak komoly erőfeszítéseket kellett tenniük az egységes jogrendszer kialakítása érdekében. Az előadások során egyre hangsúlyosabb karaktert nyert az a robbanásszerű közjogi átalakulás, amelyet természetesen eufórikus nemzeti öröm vett körül.

Ebben a közegben esett szó egyfelől a német tudományos és alkotmányos kapcsolatokról, illetve az egykori hivatalos Magyarország és az utódállamok kapcsolatáról. A konferencián két magyar előadás hangzott el: *Máthé Gábor* (Ungarische Verwaltung und Rechtslehre in der Zwischenkriegszeit) és *Mezey Barna* (Das Strafrecht in Ungarn in der Zwischenkriegszeit) tolmácsolásában. A magyar előadások után élénk vita bontakozott ki a politikai szituációba folyó nehézségekről. Miután azonban a magyar előadások szakmai kérdéseket feszegettek (a közigazgatás és a büntetőjog története kapcsán), a tudományos polémia korrekt módon kezelte a Magyarország széthullásával és az új állam létrehozásával összefüggő konfliktushelyzeteket.

M.B.

Rendszerváltás és rendvédelem a 19–20. században

A Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszéke közös rendezésében 2008. október 10-én, az ELTE ÁJK kari tanácstermében *Rendszerváltások és rendvédelem a XIX–XX. században* címmel került sor a XXII. Rendvédelem-történeti tudományos konferenciára.

A Szemere Bertalan Magyar rendvédelem-történeti Tudományos Társaság 1990. évi alapítása óta évente egy-két alkalommal rendez tudományos konferenciát a magyar rendvédelem-történet témakörében. A tudományos társaság és az ELTE ÁJK Jogtörténeti Tanszéke között a társaság létrejötte óta bensőséges kapcsolat alakult ki. A 2008. évi őszi konferencia nem az első sikeres közös rendezvénye a két szervezetnek.

A konferencia levezető elnöki tisztét délelőtt dr. Dombrády Lóránd, a történelemtudomány akadémiai doktora, délután pedig Mag. Simon F. Nándor hírlapíró látta el.

A rendezvény megnyitóját követően a tudományos társaság elnöke, dr. Parádi József átadta a 2008. évi rendvédelem-történeti elismeréseket. A társaság többfokozatú kitüntetési rendszert hozott létre, amelynek az elismeréseit évente – a társaság tudományos konferenciájához kapcsolódóan – a szervezet elnöke adja át. Az elismerésben részesítés témájában független és pártatlan grémium dönt a politikai szempontok mellőzéseivel. Az elismerésben azok a személyek részesülhetnek, akik a magyar rendvédelem-történet művelése terén kimagaslót alkottak, hozzájárultak a rendvédelem-történeti diszciplína gyarapításához, vagy a művelés feltételeit önzetlen módon támogatták.

„*Rendvédelem-történetért Érdemérem*” elismerésben Kőrössyné dr. Soltész Katalin;

„*Rendvédelem-történetért Érdemkereszt Támogató Fokozat*” elismerésben dr. Bökönyi István, Farbaky Ákos és Helmut Gebhardt;

„*Rendvédelem-történetért Díj*” elismerésben Domoikos Sándor részesült.

Az előadások sorát a külföldi vendégek nyitották meg, akik német nyelven osztották meg kutatási eredményeiket a konferencia résztvevőivel.

Dr. Detlef Graf von Schwerin, a Német Szövetségi Köztársaság Brandenburg tartományi rendőrsége oranienburgi rendőrtiszt főiskolájának rendvédelem-történeti tanszékvezetője – aki első ízben vett részt a rendvédelem-történeti konferenciasorozat rendezvényén – *A Harmadik Német Birodalom rendvédelme* cím-

mel tartotta meg előadását. A korabeli német rendvédelem ismertetését csupán bevezetőnek szánta az előadó. A fő hangsúlyt a rendvédelmi rendszer szellemiségének utóhatásaira fektette. Kutatásai alapján Schweirin gróf arra a következtetésre jutott, hogy a rendvédelmi testületek részt vettek a hitleri államapparátus antihumánus cselekedeteiben, és azok feltárása, valamint az elkövetők felelősségre vonása jórészt elmaradt.

Dr. Helmut Gebhardt, a Grazi Jogtudományi Intézet professzora – aki már hatodik alkalommal ad elő a konferenciasorozat rendezvényein – előadását *Az osztrák csendőrség és a 20. századi ausztriai rendszerváltások* címmel tartotta meg. Gebhardt professzor előadásában az Osztrák Köztársaság létrehozása, az Anschluss, a szovjet megszállás időszakának eseményeivel kapcsolatos csendőrségi reakciókkal foglalkozott.

August Freyerer csendőr ezredes – aki az osztrák csendőrség és rendőrség integrációját követően rendőr ezredesként folytatta szolgálatát – előadásában olyan rendvédelmi akcióról számolt be, amely minden bizonnyal be fog vonulni az európai szintű, sikeres rendvédelmi akciók történetébe. *Az európai focibajnokság biztosításának tapasztalatai* című előadása keretében Freyerer ezredes szemléletes módon tájékoztatta a hallgatóságot az osztrák és az Európai Unió társországi rendvédelmi testületeinek együttműködéséről.

Dr. Michael Chvojka, szlovák származású, a csehországi brnói egyetemen oktató történész – aki másodízben vett részt a budapesti rendvédelem-történeti konferenciasorozat rendezvényén – *Rendszerváltás és rendvédelem a Kárpát-medence közigazgatás-történetében* címmel tartotta meg előadását. Az előadó mondanójában a 18. századig nyúlt vissza, és az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával fejezte be ismertetőjét. Előadásának tartalma pedig elsősorban nem a korabeli Magyar Királyságot, hanem a Habsburg Birodalom örökös tartományait célozta meg.

Domokos Sándor – magyar származású kanadai állampolgár, aki nyolcadik alkalommal adott elő a konferenciasorozatban – *Az 1918-as winniepei sztrájk* címmel tartott előadásával a kanadai rendvédelem érdekesítő epizódjába nyújtott betekintést. Az előadó Winnipeget Szeged városához hasonlította, ahol a háborúból hazatérő és a munkaalkalom hiányából fakadóan a civil életbe visszailleszkedni képtelen lakosok elégedetlensége csúcsosodott ki sztrájk formájában. A körülmények szerencsétlen összejátszásából fakadóan a felfokozott indulatok a Királyi Kanadai Lovas-csendőrség haláleseteket előidéző fegyverhasználatához vezettek. Ezt a helyzetet tette vizsgálatá tárgyává az előadó, aki érdekes, a mának szóló tanulságokat vont le a kanadai eseményekből.

Csóka Ferenc *Lengyel menekültek Magyarországon a II. világháborúban* címmel tartotta meg előadását. Az előadó arról számolt be, hogy a Magyar Királyi Csendőrség milyen pozitív szerepet töltött be a lengyel katonák és civilek magyarországi elhelyezésében, majd a menekült lengyelekkel szemben ellenséges magatartást tanúsító német kezdeményezések kivédésében.

Forró János – mint Székesfehérvár várostörténeti ösztöndíjasa – helytörténeti kutatásai legújabb eredményeiről számolt be *Székesfehérvár szabad királyi, törvényhatósági jogú város rendvédelme 1688–2008* címmel. Az előadó munkásságának fő része a Fejér megyei rendvédelem-történet művelése, ami néhány éve kibővült a Székesfehérvár város rendvédelem-történetének feltárására irányuló tevékenységgel. Forró János elsősorban a kutatási irányokról és a helyi történész műhelyek várostörténeti kutatásainak az eredményeiről számolt be előadásában, átfogó képet nyújtva a városi rendvédelem-történet témájában publikáltokról.

A délutáni programban először Dr. Parádi József *A magyar határőrizet és a rendszerváltások a kiegyezéstől a második világháborúig* címmel tartotta meg előadását. Az előadó több mint három évtizedes munkásságát a 19–20. századi magyar rendvédelem történetének művelése, ezen belül elsősorban a határőrizet-történet feltárása terén fejtette ki. Ebből fakadóan gazdag tényanyaggal támasztotta alá állításait. A rendszerváltások során – a társ rendvédelmi testületektől eltérően – az országon kívüli hatások közvetlenül és erőteljesen érvényesültek a határőrizet terén. A külső hatások dominanciája azonban nem közömbösítette a magyar rendvédelem egészére ható, az ország belső viszonyaiból fakadó hatásokat. Ily módon a kiegyezéstől a rendszerváltásig összességében négy nagy hullámban szervezték át az ország határőrizetét, amelyek a személyi állomány hosszabb-rövidebb ideig tartó és változatos módszereket felvonultató cseréjével is együtt jártak.

Dr. Mezey Barna *Börtönügy és rendszerváltások a 20. századi Magyarországon* címmel tartotta meg előadását. A külföldi szolgálati útról hazatérő előadó a reptérről sietett a konferenciára. Előadásában közvetlen párhuzamot húzott a börtönrendszer jellege és a közigazgatás szellemisége, a politika hatalmi szféra tartalma között. Ebből fakadóan a 19–20. századi eseménydús magyar történelmi fordulatok közvetlenül és mélyrehatóan befolyásolták a magyar börtönügyi rendszert, helyt adva a nagyhatalmi befolyások sajátos érvényesülésének.

Lakatos Roland *Humán viszonyok rendvédelmünkben a második világháború előtt* címmel tartotta meg előadását. A rendezvény szervezői ügyeltek arra, hogy kövessék a konferenciasorozat egyik sarkalatos hagyományát, nevezetesen azt, hogy az előadók körében helyet biztosítanak pályája kezdetén álló kutatóknak is. Lakatos Roland Miskolcon, történelem–német szakon végezte egyetemi tanulmányait, jelenleg a Rendőrtiszti Főiskola hallgatója. Kutatói tevékenysége terén az első lépéseket teszi meg. Ebből fakadóan előadása elsősorban nem a saját kutatási eredményeinek az interpretálására, hanem a témakör gondozása terén tevékenykedő idősebb kutatók eredményeinek az összegzésére irányult.

Dr. Suba János *Magyar államhatárok és rendszerváltások a 20. században* címmel tartotta meg előadását. A térképész előképzettségű történész csaknem

negyed évszázada gondolja a magyar államhatár alakulásának témáját, elsősorban a Magyar Királyság katonai térképek számára történő felmérését szorgalmazó Habsburg-törekvések megvalósításától kezdve. Kutatási eredményei a történelmi Magyarország, valamint a trianoni, továbbá a terület-visszacsatolásokról és a párizsi békeszerződés által létrehozott határok kijelöléséhez kapcsolódnak. A magyar rendvédelem történetének egyik érdekessége, hogy a rendszerváltások egyben a határok átszabásával is jártak, bár az átszabás mértéke változó volt.

Id. Kocsis Tibor, a nyugati országrész rendvédelem-történetének helytörténeti kutatója, Szombathelyről érkezett. Előadását *A magyar állam nyugati határainak őrzése a rendszerváltás tükrében* címmel tartotta meg. Az előadó a páneurópai piknik szokásos témáját ugyan nem kerülte meg, azonban mondanóját nem szorította ezen aktus bemutatására. Mélyebb összefüggéseket és hatásokat igyekezett feltárni, amelyek a rendszerváltásból fakadtak, és a határőrzetet alapjaiban változtatták meg.

Dr. Szakály Sándor *A Magyar Királyi Csendőrség és a rendszerváltások* címmel tartotta meg előadását. Az előadó az elsők között volt, aki a Magyar Királyi Csendőrség történetének feltárására irányuló kutatásokat végzett már a rendszerváltást megelőzően is. A tábori csendőrséget bemutató, testület-történeti kutatásait összefoglaló monográfiája több kiadást is megélt. Az előadó annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a magyarországi csendőrségeket valamennyi feloszlásuk alkalmával politikai és nem szakmai okok miatt szüntették meg, ám mindaddig újra felállították, amíg a rendszerváltás téje nem a polgári államforma kiiktatása, hanem csupán a módosítása volt.

A konferencia sokoldalúan és szinte valamennyi korabeli rendvédelmi testületet érintően foglalkozott a 19–20. századi magyar rendszerváltások időszakára kiterjedően a magyar rendvédelemmel. A késő délutáni órákra ugyan a maradék hallgatóság is elfáradt, azonban néhány kérdésben mégis vitára került sor.

A jelenlévők közül többen nehezményezték, hogy dr. Michael Chvojka előadásában nem tett különbséget

a Magyar Királyság és a Habsburg Birodalom örökös tartományai között. Az előadó elismerte, hogy ez hiba volt a részéről.

A magyar rendvédelem humán viszonyaival foglalkozó előadáshoz kapcsolódóan a jelenlévők néhány pontatlanságra hívták fel az előadó figyelmét, amit Lakatos Roland megköszönt és elfogadott.

A magyarországi csendőrségekhez kapcsolódóan merült fel, hogy a neoabszolutizmus csendőrségét a magyar rendvédelem-történet részének lehet-e tekinteni, vagy pedig egy idegen rendvédelmi szervezet Magyarország területén működött részének kell inkább felfogni, amely nem része a magyar rendvédelem fejlődésének. A vita során mindkét nézőpont képviselői fenntartották állításukat.

A Harmadik Német Birodalom rendvédelmi testületeinek személyzete témakörében a magyar hallgatóság egyöntetű véleménye volt – szemben a német előadóval – hogy a kollektív felelősségre vonásnak semmilyen formában sem helyes helyt adni. A hallgatóság álláspontja szerint a bűnösöket felelősségre kell vonni, a felelősségre vonás azonban a bűncselekmények bebizonyítása és nem a feltételezése nyomán kerülhet sor. Ezzel ugyan az előadó is egyetértett, azonban hangsúlyozta, hogy a második világháború után a német rendfenntartók körében a bűnösök felkutatása nem valósult meg az elvárható intenzitással.

A vitát és a konferenciát a délutáni levezető elnök, Mag. Simon F. Nándor zárta, összefoglalva az előadásokban ismertetett kutatási eredményeket és a vita álláspontjait. A délutáni levezető elnök megköszönte az előadók munkáját, a hallgatóság figyelmét, egyúttal pedig bejelentette, hogy 2009 őszén a XXIII. Rendvédelem-történeti tudományos konferencia témája a kiegyezéstől az ezredfordulóig felszámolt országos hatáskörű magyar rendvédelmi testületek sorsának a bemutatása lesz.

A konferencia tanulmányát átdolgozott előadásai a Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis) soron következő számában fognak megjelenni.

Parádi József

Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2008

– tudományos tanácskozás

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság (VMTT) 2008. november 8-án, immáron hetedik alkalommal emlékezett meg a Magyar Tudomány Ünnepeiről. A Társaság 1997-ben jött létre,

eminens vajdasági egyetemi tanárok kezdeményezésére. Alapvető célkitűzése a magyar nyelvű tudományosság és tudományos kutatómunka fejlesztése és támogatása a Vajdaságban, magyar nyelvű tudományos kiadványok publikálása. A Társaság több mint 150 tagot számlál, tudományos kutatókat és neves vajdasági publicistákat – a társadalom és a természettudományok területéről egyaránt. A tagok nagy többsége tudományos rangfokozattal (tudományok doktora, tudományok magisztere) rendelkezik. A Társaságot a Magyar Tudományos Akadémia külhoni magyar tudományos műhelyként jegyzi. A Társaság alapítása óta eddig 32 kötetet jelentetett meg: a Magyar Tudomány Ünne-

pének szentelt tanácskozási köteteket, amelyek a társadalom- és természettudományi (aktuális) kutatások eredményeiről szólnak, tematikai tanácskozási köteteket, illetve egyéni vagy csoportos kutatásokon alapuló monográfiákat.

A Társaság hagyományosan minden esztendőben, november első felében, ünnepi tudományos tanácskozást szentel a Magyar Tudomány Ünnepeinek. Az idei tanácskozás a *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2008* elnevezést viselte. Mint minden évben, 2008-ban is Újvidék, a Tartományi Végrehajtó Tanács harmadik emeleti tanácssterme adott otthont a tanácskozásnak. Az évente rendszeresen megszervezésre kerülő rendezvény kiváló alkalmat nyújt a vajdasági és az anyaországi kutatóiknak aktuális, egyéni és csoportos kutatásaik és kutatási eredményeik bemutatására. A tanácskozás jelentőségét a támogatók névsora is fémjelzi. A tanácskozás megszervezését támogatta a Magyar Tudományos Akadémia, Vajdaság Tartomány Végrehajtó Tanácsa és a Szekeres László Alapítvány.

A tanácskozást Dr. Szalma József egyetemi tanár, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagja, a Társaság elnöke nyitotta meg. A köszöntők során a tanácskozás résztvevőit üdvözölte és a tanácskozást jelenlétével megtisztelte még Papp Sándor nagykövet úr, a Magyar Köztársaság belgrádi Nagykövetségének nevében, és Dr. Görömbei András akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának elnöke, akik felszólalásuk során méltatták a Társaság jelentőségét a vajdasági magyar tudományos életben és kiemelték a Magyar Tudomány Ünnepe integráló és kohéziós szerepét szerte a Kárpát-medencében. Levélben biztosította támogatásáról a tanácskozás szervezőbizottságát Dr. Harmathy Attila akadémikus, professzor emeritus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi Tanszékének oktatója, a MTA volt alelnöke, jelenleg a Magyar Alkotmánybíróság bírójának és Dr. Pap Endre akadémikus, az Újvidéki Egyetem Természettudományi Kara Matematika és Fizika Tanszékének rendes egyetemi tanára, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia elnöke.

Az ünnepi köszöntőket egy társadalomtudományi, illetve egy természettudományi plenáris előadás követte. Elsőként Dr. Mezey Barna, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, a Kar volt dékánja, az MTA elnökségének tagja, a MTA Magyar Jogtörténeti Kutatócsoportjának vezetője tartotta meg előadását, aki a hallgatóságnak beszámolt a jogászoktatás múltjáról, jelenéről és jövőjéről Magyarországon és Európában. Mezey professzort Dr. Birkás Márta, az MTA doktora, a gödöllői Szent István Egyetem Növénytermesztési Intézet Földműveléstani Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára követte. Birkás professzorasszony a klímakárt csökkentő talajművelés magyarországi lehetőségeiről tartott előadást.

A plenáris előadások után a munka szekciókban folyt; előbb a társadalomtudományi, majd a természettudományi témájú előadások következtek. Az előadások tudományos szakterületek szerinti beosztása nem bontotta meg a tanácskozás plenáris jellegét.

A társadalomtudományi szekcióban több mint húsz szerző vett részt referátummal a jogtudomány, oktatásügy, történelem, kisebbségpolitika, könyvtár- és levéltártudomány, irodalom, képzőművészet stb. területéről: Dr. Karácsony András *Az újkori tudományeszmény és a jogtudomány*, Dr. Tattay Levente *A szellemi alkotások teljes körű újraszabályozása Magyarországon*, Dr. Szűcs Magdolna *Jogászképzés és római jog az egykori és mai 'Bologna' szerint*, Páll Tibor magiszter *Oktatás a középkorban a Délvidéken és a délvidékiek az európai egyetemeken*, Dr. Hegedűs Antal *Patachich Gábor (1699–1745), a kalocsai „botmagyarok” érseke (1733–1745)*, Mezey Zsuzsanna *A Vallás- és a Közoktatási Minisztérium (1867–1918. évi) adatai a délvidéki vármegyék közoktatásáról*, Dr. Tóth Lajos *Anyanyelvi oktatásunk színvonala fejlesztésének alapfeltételei – A belső és külső értékelés kérdései*, Fodor István *Kutatási lehetőségek a vajdasági levéltárakban*, Dr. Somogyi Sándor *A vidékfejlesztés néhány kérdése*, Bozóki Antal magiszter *A vajdasági magyarság helyzete*, Bálint István *Az emberiség jövőkép nélkül – A társadalomtudományok feladata és felelőssége a globalizált világban*, Dr. Várady Tibor *Nyelv és fordítás a nemzetközi viták rendezésében*, Szedmina Lívია *Párhuzamok a vajdasági magyarok és az észak-ír protestánsok helyzete között az 1925-ös évek során*, Dr. Gulyás Gizella *Hollósi Simon és a zombori Mátyás József rokon kapcsolatai*, Hegedűs Dévaváry Katalin *Karl May és a szkipetárok*, Matuska Ágnes *Világ az egész színház: A színház-metaphora változatai az Erzsébet-kori Angliában*, Dr. Göncz Lajos *Óvoda – kényelvűség – környezetnyelv-oktatás: pszichológiai vonatkozások*, Dr. Prugberger Tamás *A multinacionális érdekeltségű privatizáció okozta termelési, értékesítési és élelmiszerellátási problémák az Európai Unió új tagállamaiban*, Dr. Szalma Mária *A nemperes eljárások teljes és részleges jogerőhatása* és Matuska Márton *Fata libris* címmel tartott előadást.

A társadalomtudományi szekcióban elhangzott referátumok közül több is a jogtudomány és jogoktatás területéről származott. Mezey Barna professzor előadásában átfogó képet nyújtott a magyarországi és az európai jogoktatás múltjáról, jelenéről és jövőjéről. Kiemelte a jogász szakma társadalmi jelentőségét és a jogoktatás társadalmi szerepét. Előadásából egyértelműen kitűnt, hogy – mindamelllett, hogy Magyarországon jelenleg nyolc (magán vagy állami) karon folyik jogászképzés – szinte nem tapasztalható munkanélküliség az okleveles jogászok körében. Ahogyan azt Mezey professzor kiemelte, ez annak tudható be, hogy a magyarországi jogászképzés színvonalas és sokrétű képesítést nyújt a jogászoknak, konfliktuskezelő, konfliktusmegoldó szakembereket nevel, akiket a társadalom egyszerűen „felszippannt”. A professzor kiemelte

továbbá, hogy Magyarországon a bolognai folyamat fényében felmerült a jogászképzés reformjának kérdése is. Az alapvető megfontolást a jogoktatás terén ebben a folyamatban az alapképzés (bachelor) és a mesterképzés (master) kapcsolata képezte. A több lehetséges megoldás közül (hároméves alap- és kétéves mesterképzés, négyéves alap- és egyéves mesterképzés, illetve egységes ötéves alap-mesterképzés) a magyarországi jogtudományi karok közös erővel, összhangban léptek fel az ötéves egységes képzés mellett. E törekvésük sikerrel járt, így Magyarországon megmaradt az egységes ötéves jogászképzés.

Dr. Karácsony András egyetemi tanár, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Filozófia Tanszékének tanszékvezetője, a Kar volt oktatásügyi dékánhelyettese előadásában a tudományeszmény, ezen belül a jogtudomány fejlődését mutatta be. Kezdve a babilóniai és a hellenisztikus tudományfogalomtól, a középkori felfogáson keresztül elemzése kiterjed egészen a 18. századi modern tudomány-, illetve jogtudomány-fogalom kialakulásáig. Karácsony professzor referátumát Leibniz jogtudomány-fogalmának bemutatásával zárta, megállapítva, hogy a 18. században a jogtudomány beilleszkedett az általános tudományeszmény alapján formálódó tudománytörténetbe, megfogalmazódott és megalapozódott a jogtudománynak mint elméleti tudománynak a pozíciója, illetve, hogy a jogtudomány gyakorlati tudományból alakult át elméleti vizsgálódássá.

Dr. Tattay Levente egyetemi tanár, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara Polgári Jogi Tanszékének oktatója a szellemi alkotások jogával foglalkozott. Előadásában bemutatta a szellemi alkotások jogának magyarországi tételes jogi szabályozását, annak jogtörténelmi hátterét, esetleges hiányosságait és újraszabályozási tendenciáit. Tattay professzor referátumában azonban a szellemi alkotások jogának magyarországi szabályozását nem csak a tételes jogi és jogtörténelmi szempontból vizsgálta, hanem igyekezett rámutatni azokra a nemzetközi folyamatokra, illetve elfogadott nemzetközi egyezményekre és gazdasági megfontolásokra is, amelyek meghatározzák az aktuális szabályozás tartalmát és az újraszabályozás esetleges irányvonalait.

Dr. Szűcs Magdolna, az Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karának római joggal foglalkozó rendkívüli egyetemi tanára előadásában szintén a bolognai folyamat kérdésével foglalkozott, viszont ezt a kérdést jogtörténelmi szempontból közelítette meg. Így összehasonlítás tárgyává tette a mai bolognai rendszer szerinti jogászképzés folyamatát a római jogi és a középkori jogászképzéssel. Szűcs professzorasszony megállapította, hogy a mai bolognai folyamat fényében történő jogászképzés, a kissé eltúlzott pragmatikus, gyakorlatias hozzáállás és a tételes jogi tantárgyakra való túlhangsúlyozott támaszkodás a jogtudományi karok tervéből nemcsak a római jogot igyekszik kiszorítani vagy a minimális szintre lecsökkenteni, hanem a klasszikus jogelméleti vagy jogdogmatikai tantárgyakat

is. Így a bolognai tantervi szűkítés olyan tantárgyakat is érinthet, mint amilyen például a polgári jog általános elmélete.

Dr. Várady Tibor akadémikus, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja, a budapesti Central European University és az atlantai Emory University jogtudományi karainak oktatója, a nemzetközi kereskedelmi és magánjog, illetve a választott bírósági jog világviszonylatban elismert szakértője referátumában a nyelvek különbözőségeit és a különböző nyelvek közötti fordítások nehézségeit és veszélyeit elemezte a nemzetközi kereskedelmi jog területén. A tanulmány nem csak jogelméleti szempontból közelítette meg ezt a kérdést. Várady professzor igyekezett gyakorlati tapasztalatának fényében is elemzés tárgyává tenni a kérdéskört. Mint gyakorlott választott bírónak, gyakran kellett szembenéznie a nyelvi különbségek adta nehézségekkel, a választott bírósági testület munkájának kérdéséről kezdve egészen a választott bírósági ítéletek kényszervégrehajtása területén fellépő nehézségekig. A tanulmányból kiderül, hogy a nyelvi kérdések megnehezíthetik magának a választott bírósági testületnek a munkáját, amelyet általában különböző anyanyelvű bírák alkotnak, illetve akár a választott bírósági határozat kényszervégrehajtása is kérdésessé válhat, abból kifolyólag, hogy az egyik félnek például nem lett biztosítva az eljárásnak egy számára érthető nyelven történő lefolytatása, vagy az eljárásban elhangzott nyilatkozatok és benyújtott beadványok arra a nyelvre történő fordítása.

A tanácskozáson – indokolt okokból – személyesen nem tudott részt venni, de tanulmányát elküldte Dr. Prugberger Tamás professzor emeritus, a MTA doktora, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Agrár- és Munkajogi Tanszékének oktatója is. Prugberger professzor a munka- és társadalombiztosítási jog egyik kiemelkedő magyarországi szakértője. Tanulmányában rámutat a globális pénzügyi és gazdasági folyamatoknak a magyarországi gazdaságra és szociális rendszerre, illetve a magyar kormányzat tervezett válaszára, megoldási kísérleteire a globális pénzügyi válság Magyarországon tapasztalható negatív következményeire gyakorolt hatására.

Dr. Szalma Mária rendkívüli egyetemi tanár, az Újvidéki Egyetem Polgári Jogi Tanszékének oktatója – szintén indokolt okokból kifolyólag – ugyancsak nem tudott személyesen jelen lenni a tanácskozáson, de referátumát a szervezőbizottságnak elküldte. Szalma professzorasszony kutatási területe a polgári eljárásjog. Tanulmányában a nem peres eljárásokban hozott határozatok jogerőhatásának kérdését vizsgálja, szerbiai és magyarországi tételes jogi, illetve európai összehasonlító jogi szempontból. A professzorasszony értékes elemzése megmutatja, hogy a nemperes eljárásokban hozott bírósági határozatok nem rendelkeznek ugyanolyan jogerőhatással, mint a peres eljárásban hozott bírósági határozatok. A nemperes eljárásokban hozott határozatok ugyanis nem mindig fejtenek ki teljes alaki és anyagi jogerőhatást, az adott nem peres eljárás

típusától, illetve az eljárásban megvitatott kérdés természetétől függően.

A természettudományi szekcióban kiemelkedő hazai kutatóink mutatták be aktuális kutatásaik eredményeit a mezőgazdaság, a környezetvédelem, a műszaki tudományok, az élelmiszertechnológia és az orvostudományok területéről. Ebben a szekcióban a következő referátumok szerepeltek: Dr. Molnár Imre: *A világ élelmiszerválsága*, Dr. Kastori Rudolf, Maksimović Ivana, Dorogházi Ottó: *A nikkel szerepe a növények életfolyamatában*, Dr. Kaszás Károly: *Mindennapi környezetvédelmünk*, Dr. Matijevics István: *A mérnökképzés új kihívásai – Internettel összekötött távoli laboratóri-*

umok, Dr. Mester Gyula: *Robotizált intelligens otthonok*, Dr. Nyers József: *Multifunkcionális hőszivattyú*, Dr. Könyves Tibor: *A tejsavbaktériumok probiotikus hatása*, Dr. Faludy Ildikó: *A Chlamydomonas pneumoniae LcrE fehérjéje elleni immunválasz vizsgálata egérmodellben* és Biliczky László: *Szent-Györgyi Albert elsőbbségi harca a C-vitaminért*.

A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2008 elnevezésű tudományos tanácskozásra összesen 33 referátum érkezett be, amelyeket a Társaság, mint eddig is, külön kötetben fog megjelentetni.

Dudás Attila

A világ 2008-ban megemlékezett a 40 évvel ezelőtti – ellentmondásos, de történelmi-kulturális értelemben mindenképpen meghatározó jelentőségű – esztendő eseményeiről.

1968-ban – Franciaországból kiindulva – számos országban tiltakozási hullám söpört végig, amelynek során a II. világháború utáni nyugati fogyasztói társadalomban felnövő, de azt hevesen támadó és reformokat követelő fiatal generáció adott hangot elégedetlenségének és változási igényének. Magyarország számára az 1968-as események közül közvetlen élményt elsősorban az új gazdasági mechanizmus bevezetése és a prágai tavasz, illetve annak eltiprása (s abban Magyarország részvétele) jelentett.

1968 tavasza új fejezetet nyitott a politika, a kultúra történetében. Az események nyomán a mindennapi élet struktúrái megváltoztak, a hagyományos értékrendek kiüresedtek; az „ellenkultúra” elképesztő sebességgel alakította ki saját struktúráit és hatotta át a teljes társadalmat, hogy azután éppen ilyen meghökkentő gyorsasággal maga váljék a kultúrává, lefokozva és zárójelbe téve a korábbi kulturális nyelveket, egyúttal azonban feladva ellenjelleget. A lázadók mára zömében tisztos polgárokká szelídültek, s ma már ők töltenek be vezető tisztségeket. „Az egész egy közös álom volt, részben siker, részben pedig kudarc. Politikai mozgalmaként a diáklázadásnak nem volt jövője, de megteremtette a kulturális liberalizmus hatalmas lehetőségeit” – mondta Gilles Lipovetsky szociológus.

1968 – Egy ellentmondásos év (újra)értelmezése

1968 értelmezése még napjainkban is heves vitákat kavart a tudomány, a politika és a kultúra berkeiben. Számos, ma is aktuális kérdés vár válaszra: miként mentek végbe ezek – a tágas értelmezett közgondolkodás szinte minden területét (a művészetektől a politikán keresztül a társadalom- sőt, a természettudományokig) átformáló – változások; miként alakult át a demokráciáról, a tömegek szerepéről, az önrendelkezésről, az állam és a civil szféra viszonyáról való közvélekedés? Miként váltak e folyamat örököséivé a kultúra működéséről, szerepéről, milyenségéről vallott mai elképzeléseink? Ezek a kérdések a magyarországi konferencián is tág teret kaptak.

***

A XX. Század Intézet és a Konrad Adenauer Alapítvány a Terror Háza Múzeumban *A dimenziók éve – 1968* címmel rendezett tanácskozást, amelyen előadások hangzottak el többek

között arról, hogy cseh szemmel hogyan látták a magyarok bevonulását Csehszlovákiába, milyen pozíciót foglalt el a Szovjetunió és a többi szocialista ország a

Tüntetés Párizsban, 1968

prágai tavasszal kapcsolatban, és mi történt 1968 márciusában Lengyelországban. Szó volt az 1968-ban történt gazdaságirányítási reformkísérletről, a hippik, hobók, huligánok kezeléséről magyar állambiztonsági szempontból, valamint a lázadás egyik formájának tartott szexről is.

Schmidt Mária, a XX. Század Intézet és a Terror Háza Múzeum főigazgatója azt feszegette, hogy ha egyesek reálpolitikát, kényszerpályát emlegetnek az 1968-as magyar lépéssel, a csehszlovákiai bevonulással kapcsolatban, akkor a szorító politikai körülményekkel igazolható felmentés nem illeti-e meg például a két világháború közötti magyar politikusokat is. A kérdés címzettje, *Berecz János*, az egykori állampárt, az MSZMP Politikai Bizottságának tagja elmondta: a marxista történetírás nem ismerte el kellőképpen a bethleni konszolidáció jelentőségét, ugyanakkor „zsidótörvényeket nem volt kötelező hozni”, s a szövetségesek keresése is vehetett volna más irányt. Berecz szerint a magyar gazdasági reformok védelme, a szovjet nyersanyagellátás biztosítása érdekében nem lehetett kimaradni az 1968-as csehszlovákiai bevonulásból. Kádár János a végsőkéig halogatta a fegyveres beavatkozás gondolatának elfogadását, pártolva a tárgyalásos utat. Másokkal együtt sokáig úgy tartotta, hogy az 1968 elején elkezdődött csehszlovákiai erjedés az ugyanakkor beindított új magyar gazdasági mechanizmust erősítheti, de veszélyeket is sejtett a gyengének tartott Dubček-féle vezetés politizálásában.

Petr Pithart, az egykori cseh ellenzék egyik legismertebb alakja, a 2003. évi cseh elnökválasztáson Václav Klaus ellenében elbukó politikus szerint Dubček egyáltalán nem volt vezető és reformer személyiség, s mindaddig, amíg a párt élén állt, a kommunista párttól független erők egyre nagyobb teret nyertek. *Valerij Muszatov*, Oroszország volt budapesti nagykövete a szocialista országok 1968-as katonai akcióját a nemzetközi jog szempontjából törvénytelennek nevezte. Ám a Szovjetunió nem várt éles reagálást az Egyesült Államoktól. Muszatov szerint a bevonulás legfőbb célja Moszkva szempontjából az volt, hogy Csehszlovákia „a táborban” maradjon.

A záró előadást tartó *Kovács András* történész megállapította, hogy miközben 1968 változatos nyugati értékeléseiben az a közös, hogy a diáklázadásokat a szabadságfok általános növekedésével hozzák összefüggésbe, Magyarországon ezzel az 1968-cal kapcsolatban nincs mire emlékezni. 1968 Közép- és Kelet-Európában a csehszlovákiai reformkísérlet elfojtásával, vereséggel zárult, de ez is kétségtelenné tette, hogy az 1945 után létrejött szocializmusok a térségben reformálhatatlanok. Míg Csehszlovákiában egyfajta harmadik utas, a rendszer keretein belül is megvalósítható reformokra törekedtek, Magyarországra 1956 árnyéka vetült. Sokaknak az volt a véleményük, hogy a Kádár-féle mérsékelt diktatúra a legtöbb, amit ki lehet hozni a rendszerből. Biztosak voltak a csehszlovákiai tragikus végkimenetelben, Alexander Dubčeket, a prágai tavasz vezéralakját naiv fantasztának tartották, a nyugati

újbaloldalt döbbenettel szemlélték. Csak néhányan gondolkodtak el a magyarországi gazdasági mechanizmus politikai következményeiről.

* * *

Az **Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán** – az ELTE BTK Kelet-Európa Történeti Tanszéke, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, valamint a Magyar Lajos Alapítvány által szervezett – 1968 és a világ. Három generáció 1968-ról és hatásairól Közép-Kelet-Európában címmel tartott konferencia bevezető előadásában *Krausz Tamás* emlékeztetett arra, hogy az 1968-as lázadások Nyugaton egy jóléti állam keretei között, a régi hierarchia és az abból fakadó társadalmi elfojtások ellen indultak, ugyanakkor sem helyi szinten, sem globálisan nem rendelkeztek gazdasági koncepcióval. Államellenességük azonban egy évtizeddel később jó kiindulópont volt a neoliberais gazdaságpolitikához, amelynek olyan politikusok voltak a fő képviselői, mint Ronald Reagan amerikai elnök és Margaret Thatcher brit kormányfő.

Szilágyi Ákos személyes '68-as párizsi élményei kapcsán a mozgalmak „happening-jellegére”, a „karnevalizációra” mutatott rá, valamint arra, hogy az egykor „integrálatlan” rétegek lázadása később a legkelendőbb árucikk lett éppen a „közellenség” fogyasztói társadalomban. *Földes György* 1968-at „emancipációs kísérletként” értékelte, amelyen belül Magyarország az „új gazdasági mechanizmussal” a piacgazdasági rendszerbe próbált beilleszkedni, és úgy vélekedett, hogy 1968 volt az „utolsó nem fundamentalista alapú támadás” a fennálló hatalmi központok ellen. A magyar viszonyokat elemezve Földes kitért arra, hogy az országban 1968-ban ért csúcspontjára a desztalinizációs folyamat, ekkor volt nálunk a hatalomnak a legnagyobb kritikai tűrőképessége, és ekkorra szerezte vissza az ország nemzeti önbecsülését is.

Székely Gábor 1968 és az európai munkásmozgalom című előadásában az ifjúsági lázadás kifulladását abban látta, hogy „nemcsak a résztvevők voltak periferikusak, hanem a helyszínek is”, mert a világesemények „nem Párizsban, Nyugat-Berlinben, még csak nem is Prágában dőltek el”. *Lugosi Győző* egyetemi docens rávilágított arra, hogy egyes amerikai áramlatok, mint a fekete polgárjogi mozgalom vagy a feminizmus a maguk integrációs törekvéseivel tulajdonképpen a fennálló rendet erősítették, és az establishment-ellenes csoportokkal a vietnami háború elleni tiltakozásban találták meg a közös nevezőt.

Szerdahelyi István a kevésbé ismert japán diáklázadásról tartott előadást, míg *Juhász József* az 1968. júniusi belgrádi egyetemi tüntetések mellett elsősorban az 1965-ös jugoszláv gazdasági reform hatásáról, illetve annak a '68-as Breznyev-doktrína utáni visszafogásáról szólt, kiemelve: a Szovjetunió nem engedhette meg sem a jugoszláv, sem a csehszlovák, sem a magyar „alternatív szocialista” kísérleteket, mert ezzel saját legitimitását kérdőjelezte volna meg. *Mitrovits Miklós* a

lengyel 1968-ból azt emelte ki, hogy a márciusi diák-tüntetések leverése, az ellenvélemények elfojtása után a lengyelek nem hittek többé abban, hogy a szocialista rendszer belülről megreformálható. *Bartha Eszter* kelet-európai példákon keresztül rámutatott: egyedülálló lehetősége lett volna a baloldalnak, hogy átértékelje önmagát, ez azonban nem történt meg, ezért nem volt esélye sem arra, hogy az 1989-es rendszerváltozásokban előremutató szerepet játsszon.

***

A 2008. április 30-ai győri nemzetközi tudományos konferenciát a **Széchenyi István Egyetem Multidisziplináris Társadalomtudományi Doktori Iskolája** rendezte,

s középpontjába azt a kérdést állította, hogy az 1968-ban Európában törtéteknek mekkora a jelentőségük napjaink gazdasági, szellemi, kulturális és politikai folyamataira, fordulópontként értelmezhető-e ez az év Közép-Kelet-Európa, illetve Nyugat-Európa számára.

A meghívott előadók, közöttük az események aktív résztvevői, a korszak elismert kutatói, illetve a kritikus szellemiségű fiatal korosztály tagjai, az 1968-as év és a hozzá kapcsolódó események gazdasági, társadalmi és kulturális aspektusait mutatták be rövid előadások és kerekasztal-beszélgetések során. Előadást tartott *Jan Kavan* cseh diplomata és politikus, 1998–2002 között Csehország külügyminisztere (A prágai tavasz hatása Európában 1968-ban és napjainkban), *Miszlivetz Ferenc*, a Berzsenyi Dániel Főiskola Társadalom- és Európa-tanulmányok Intézetének igazgatója (1968: Világforradalom?), *Honvári János*, a győri Széchenyi Egyetem Kautz Gyula Gazdasági Kar Nemzetközi Tanulmányok Tanszék tanszékvezetője (Az új gazdasági mechanizmus Magyarországon), *Dalos György* Németországban élő költő, műfordító, író (Szubjektív beszámoló a magyarországi eseményekről), *Varga Zsuzsanna* (A mezőgazdaság a reform kísérleti terepe vagy dinamizáló szektora?), *Valuch Tibor* (Társadalom és kultúra a hatvanas években) és *Jiří Menzel* Oscar-díjas cseh rendező (Oscar díj története. Kultúra és kultúrátámogatás Csehszlovákiában).

***

A 2008. szeptember 29. – október 1. között a **Trafó**-ban megrendezett szabadegyetem előadói megpróbálták leírni 1968 folyamatait, bemutatni az előzményeket, összefüggéseket, eseményeket, a hátteret, a korszak zenéivel, képeivel, filmjeivel is illusztrálva. *Konok*

Péter előadásában („*Jaj a feudális igazságnak, mikor a kastély lángokban áll!*” 1968 alkalmazott mitológiája) a történeti előzmények és az ideológiai háttér feltérképezése után megállapította: „1968” a kapitalista (és részben az „államszocialista”) rendszer válságterméke, a történelem utolsó, többé-kevésbé globális kritikai mozgalma, amely minden helyi és partikuláris vonása mellett valamiképpen mégis egységes volt. Együttal a közvetlen demokrácia utolsó nagy eseménye, amikor a politikum közvetlenül jelent meg az emberek életében, a politika profi mediátoraival szemben a direkt politizálás nyert teret. „1968” örökségének felmérése során az előadó kiemelte a mítosz és a

Párizsi diáklázadás, 1968

konzumálhatóság kialakulását, azt a folyamatot, ahogyan a „lázadás” önmaga pusztá jelképévé, valamint fogyasztható elitkulturális és tömegkulturális termékévé vált.

Magyarics Tamás előadásában (*Egyesült Államok – 1968*) kifejtette, hogy az 1968-as diákmozgalmak – amelyek csúcspontját az 1968-as megmozdulások jelentették a Berkeley Egyetemtől a Columbia Egyetemig – középpontjában az establishment elleni lázadás és az eltorzított amerikai szabadságeszmény visszaállítására állt. A korábban liberális elveket vallók jelentős számban ábrándultak ki az egyre erőszakosabbá váló egyenjogúsági mozgalmakból és a liberális állam általuk olyan szélsőségesnek ítélt megnyilvánulásaiából. Az 1960-as években az amerikai establishment elleni ideológiai küzdelem, valamint a Washington külpolitikája elleni harc során a lenini „hasznos idioták” Amerikában eszményképeket kerestek és találtak olyan baloldaliakban, mint Mao Ce-tung, Ho Si Minh vagy Che Guevara. Az évtized végére azonban ezek a személyek – és az általuk képviselt ideológiák – nagymértékben diszkreditálódtak. Csehszlovákia lerohanása óriási presztízsvesztést jelentett a kommunizmus apologetáinak az Egyesült Államokban és Európában egyaránt. Az amerikai baloldal (liberálisok) egy része konzervatív fordulatot hajtott végre (nagy részben belőlük kerültek ki később a neokonzervatívok), másik része ilyen ideológiai fordulat nélkül betagozódott a társadalomba (konformizmus), s megint mások kiábrándultak az anarchizmus és egyéb „anti”-mozgalmak felé fordultak. Az 1968-as elnökválasztáson egy új választói „koalíció” alakult ki: a „New Deal” liberális koalícióját a „csendes többség” konzervatív koalíciója váltotta fel, amely 2008-ig meghatározta az amerikai elnökválasztások kimenetelét. Az előadó végül az erőszak kul-

tuszárról beszélt, amely kezdettől fogva különleges helyet foglal el az Egyesült Államokban (önbíráskodás, az egyén, a magányos hős küzdelme a „hatalom” ellen stb.). Az 1960-as évek jelentették talán a 20. század legerőszakosabb évtizedét Amerikában; több jelentős politikai esett az erőszak áldozatává (John F. Kennedy, Robert F. Kennedy, Martin Luther King, Malcolm X). Az 1965-ben kezdődött „hosszú forró nyarak” jelképes csúcspontjának a Demokrata Párt 1968 augusztusi chicagói elnökjelölő konvenciója közben kirobbant zavarágások tekinthetők. Mindennek visszahatásaként Richard Nixon egyik leghatásosabb ígérete a „törvény és rend” helyreállítása volt az 1968-as elnökválasztási kampányban.

Kende Tamás, Kelet-Európa és 1968 címmel tartott előadásában, két, Magyarországon alig, vagy egyáltalában nem ismert radikális baloldali, rendszerkritikus lázadásról, azok eszme- és politikatörténetéről beszélt, amely Lengyelországban és Csehszlovákiában tört ki. Ennek a két lázadásnak sikerült egyedül a nyugati '68-as mozgalmakra intellektuális és politikai hatást gyakorolni, s jellemző módon Magyarországra jószerivel a híruk sem jutott el. Fiatal prágai, varsói egyetemi oktatók, egyetemisták mondták fel a hatalommal kötött kompromisszumot, s fogalmaztak meg – az 1920-as évek óta először Kelet-Európában – hatásos és koherens baloldali rendszerkritikát. A „lázdók” nem kívántak a hatalommal, még annak leginkább reformer képviselőivel sem párbeszédet folytatni, nem kívánták a rendszer „torzulásait” javítani, reformálni. Forradalmi programot és forradalmi rendszerkritikát alkottak, szembesítették az önmagát szocialistának nevező rendszert és képviselőit önmaga eredetével és küldetésével. A prágai és varsói lázadókkal szemben a hatalom sokkal erélyesebben és brutálisabban lépett fel, mint bárki mással szemben. Aki nem tudott időben emigrálni, az '68-at követően hosszú börtönbüntetésben részesült.

K. Horváth Zsolt történész *1968 és a RAF: múltfel-dolgozás és a jövő politikája Németországban* címmel tartott előadást. A Rote Armee Fraktion (Vörös Hadsereg Frakció) tevékenysége csak áttételesen kötődik 1968 szimbolikus évszámához, ám indíttatása, szellemisége, illetve ennek a radikális gondolatiségnek az ad absurdum vitele miatt, azaz a tetteges fizikai és a médián keresztül gyakorolt szimbolikus erőszak gyakorlása okán mindenképpen megkerülhetetlen róluk beszélni. Az előadás arra kereste a választ, hogy a náciizmusról való hallgatás, amely a '68-as nemzedék és az apák generációja közötti politikai, morális feszültséget generálta, hogyan kapcsolódik össze egy sajátos, a végletekig következetes önmegsemmisítő ultrabaloldali politikai credóval, továbbá hogy a német baloldali értelmiség jeleseinek szimpátiája hogyan teremti meg és tartja fenn a RAF-mítoszt, hogyan értelmeződik át, és hogyan mitizálódik Fassbindertől, Bölltől vagy Schlöndorfftól kezdve egészen a kortárs populáris kultúráig Baader, Ensslin vagy Meinhof története.

Acsády Judit szociológus és *Somogyi Boglárka* egyetemi hallgató a feminizmus második hullámáról

tartott előadást, amelynek szellemi alapja Európában elsősorban Simone de Beauvoir *Második nem*, az Egyesült Államokban pedig Betty Friedan *Feminine Mystique* c. kötete. E kötetek mozgósító erejűvé válását jelentősen elősegítették az 1968-as mozgalmak, amelyek az elidegenedés, a fogyasztói társadalom, a társadalmi diszkrimináció, a paternalizmus kritikájával inspirálták a női tömegmozgalmak kirobbanását. Az 1970-es évek nőmozgalmi, a feminizmus második hulláma főként a nők önrendelkezésével kapcsolatos témákat vetették fel az intézményrendszer, a jog, a kultúra kritikája és megváltoztatásának igénye mellett. Az előadás révén közeli bepillantást kaphatunk a német nőmozgalom Magyarországon kevésbé ismert világába is.

Tóth Eszter Zsófia történész *Miniszoknya, szabad szombat, gyés és lányanyák. Nők 1968-ban* című előadásában korabeli sajtóforrások, magánfényképek és saját interjúi alapján olyan kérdésekre kereste a választ, mint például hogyan élték meg a nők Magyarországon az 1968-hoz köthető változásokat; milyennek látták a bevándorló nők Budapestet, a nagyvárosi életet; hogyan viszonyultak a lányanyákhoz; hogyan szervezték a „második műszakot”, vagyis munka után a háztartási munkákat; milyen változásokat hozott mindennapjaikban a szabad szombat és a gyés bevezetése? Munkásnőkkel készített interjúk alapján elemezte, hogyan élték meg a nők a II. világháború után a női szerepek átalakulását, milyen taktikákat és stratégiákat dolgoztak ki a mindennapokban arra, hogy a dolgozó nő, az anya és a feleség szerepköreinek is megfeleljenek.

Ignác Ádám zeneesztéta *A beatkorszak Magyarországon 1965–1968 között és a nemzetközi háttér* című előadásában a magyarországi beatzene 1965–1968 közötti fejlődését tekintette át. Ez az időszak a magyar beatzene hőskora, amelyben a pártvezetés és a kultúrpolitika minden megszorítása, illetve tiltása ellenére az új ifjúsági zene egyfajta diadalutatót járt be. A beatkorszaknak is hívott periódusról készült beszámolók és leírások általános jellemzője, hogy a „hatalmat” valamiféleképpen demonizálják, és elsősorban a lázadás, sőt a demokratizálódás mítoszát domborítják ki. Ám a „színfalak” mögé pillantva egészen másféle kép tárulhat elénk, amely korántsem a beat áttöréséről és a társadalom hirtelen megváltozó ízléspreferenciáiról tanúskodik. Az előadás a hazai szórakoztatóipari intézményrendszer és a nyilvánosság különböző fórumainak bemutatása mellett külön figyelmet szentel az első magyar beatfilmnek (*Ezek a fiatalok*, 1967), amely kitűnően használható kordokumentumként a magyar beat vélt vagy valós ellentmondásainak ábrázolására.

Ring Orsolya levéltáros *Az Orfeo és a hatalom az 1970-es években* című előadásában az Orfeo együttes példáján keresztül a korabeli alternatív színházi mozgalom és a hatalom, elsősorban az állambiztonság kapcsolatát mutatta be. 1968–1969-ben jelentős változások következtek be az amatőr színjátszásban, amelynek egyik kiváltó oka a fiatal értelmiség radikalizálódása volt. Az avantgárd színházak tevékenysége nem fért

bele az állami, hivatalos kultúrába, elsősorban a tiltott, esetleg a megtűrt kategóriába kerülhetett. Ez egyben azt is jelentette, hogy ezeket a csoportokat az állambiztonság is kitüntetett figyelemmel kezelte; egyik célja az alternatív színházi mozgalom karakterisztikus csoportjainak szétzilálása volt.

***

A Politikatörténeti Intézet az események 40. évfordulóján hosszabb kutatás- és egész éves rendezvénysorozatot (filmvetítések, nyári szabadegyetem)¹ szentelt 1968-nak.

A PTI által szervezett eseménysorozatba – záróakkordként – illeszkedő, a Politikatörténeti Intézet I. emeleti konferenciatermében, 2008. szeptember 16–17-én, *1968 újraértelmezése: politikum és társadalom* címmel rendezett tudományos konferencia célja a '68-as mozgalmak új, mai nézőpontból való megközelítése volt. A szervezők a diskurzus középpontjába szinte teljesen az egyetemes vonatkozásokat helyezték.

Földes György bevezető előadásában (*1968 értelme és újraértelmezése*) az 1968-as problematika összetettségének és ellentmondásosságának átfogó értelmezését adta. 1968 értékelése már a kortárs gondolkodók számára is sok dilemmát okozott, amelyből egymással párhuzamos és egymásnak ellentmondó magyarázatok születtek. Bár a '68-as mozgalmak sehol sem diadalmaskodtak, mégis komoly nyomokat hagytak maguk után. A nagyhatalmak számára kiderült, hogy a világ nem olyan egyértelműen működik, mint azt korábban gondolták. Az események nyomán sokan – egyesek a heves protest-megmozdulások, mások a prágai történések révén – igazolva láthatták magukat. 1968 a politikában (és az eszmék terén is) kiváltotta a polgári társadalom immunreakcióját. Ugyanakkor középtávon a társadalmi élet egészét – paradigmaváltásig jutó – új színekkel gazdagította: új politikai szereplők jelentek meg, új politikai és államfelfogás nyert teret, a gazdasági életben gyökeret vert a participáció gondolata, legitimitációhoz jutott több kisebbségi (zöld, feminista) tematika. 1968-ban a baloldal lépett fel cselekvőként, de utóbb az osztályharcos szemléletet az általános humanizálás gondolata váltotta fel. 1968-at követően azonban nem csupán a baloldali gondolkodás újult meg, hanem a konzervatív teoretikusok is új inspirációt kaptak, és megjelentek az állam szerepét újragondoló filozófiai elméleteik. 1968 kérdései – más alakban, más fogalmakkal – negyven év után is nyitva állnak, s a jelenből visszatekintve 1968 számos tekintetben más

színezetet kap. Egyrészt 1968 jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy meggyengüljön a globalizációval szembeni belső ellenállás. Másrészt mérföldkövet jelent a modern és posztmodern korszak között. Harmadrészt olyan – diákok által vitt – értelmiségi lázadásnak tűnik fel, amelyet az saját meghatározó, értékadó szerepe

megőrzése érdekében robbantott ki. Negyedrészt a szocializmus, mint rendszer vereségét jelentette: 1968 után a „baloldaliság” és a „szocialista” fogalmak megszűntek szinonímák lenni. Végül a Kelet–Nyugat ellentét elsődleges helyét fokozatosan átvette az Észak–Dél ellentét.

A konferencia első, *A lázadás globalitása* összefoglaló címet viselő blokkjának

francia előadója, *Danielle Tartakowsky* 1968 egyik szimbolikus jelenségéről, a párizsi utcákon emelkedő barikádokról, illetve a franciaországi tüntetések sajátosságairól beszélt *Politika az utcán: 1968, Franciaország* című referátumában. A barikádoknak a francia történelemben a 18. századig visszanyúló hagyományuk van. 1968-ban azonban új csoportok (főként diákok) nyúltak ehhez az eszközhöz, s újdonságot jelentett, hogy egy békés, „unalmas” időszakban jelentek meg újra a Quartier Latin-ben. Az 1968. május első felében lezajló megmozdulásokat követte a május 30-ai, jóval nagyobb tömegeket megmozgató, de Gaulle-párti felvonulás. Az 1968-as helyszínnek közül az emlékezet a de Gaulle mellett kiálló Párizs barikádjait őrizte meg „hatvannyolcas ikonként”.

Erdős Attila az Egyesült Államok 1968-át mutatta be. A J. F. Kennedy és L. B. Johnson által az USA-ban elindított társadalmi reformok – nem kis mértékben a vietnami háború következtében – kisiklottak. A háborút ellenző liberális és radikális csoportok között 1967-re megszakadt a párbeszéd, Robert Kennedy meggyilkolásával pedig a baloldal elvesztette az egyetlen integráló személyiséget. Így Nixon a csendes többség jelszavával és az utcai politizálás elutasításával nyerni tudott az elnökválasztáson. Az előadó szerint 1968 jelentőségét az Egyesült Államokban az adja, hogy lehetővé tette az alulról jövő, civil kezdeményezések betörését a politika porondra.

Mitrovits Miklós előadása (*1968 Lengyelországban*) a szovjet blokk egyik országának 1968-át ismertette. Lengyelországban 1956-ban – valódi tömegtámogatással – sikeres desztalinizáció játszódott le, ám a Gomułka-féle vezetés hamar megmerevedett a bürokratikus szocialista állam- és gazdaságszerkezetben. A reformista és radikális rendszerkritika már a hatvanas

Szovjet tank Prága utcán, 1968

évek közepére megjelent, s 1968-ban több áramlata volt jelen. A szikra Miczkiewicz drámájának betiltása volt, a tüntetések társadalmi bázisát pedig a diákság jelentette, miközben a hatalom sikeresen semlegesítette, sőt mozgósította a munkásságot. A lengyel ellenzék 1968 tavaszából azt a következtetést vonhatta le, hogy a rendszer megreformálható, de ehhez nem lehet partner a pártvezetés, hanem a munkásság alulról jövő kezdeményezésére kell támaszkodni.

Pankovits József az olaszországi eseményeket elemezte *1968 és Olaszország* című előadásában. Hangsúlyozta, hogy a radikális baloldali izmusok forgatógáiban élő diákság mellett igen nagy hatása volt az eseményekre az egységesnek mutató szakszervezeti mozgalom. Ugyanakkor közös vonás volt, hogy mindkettő a politikai hatalom társadalmi ellenőrzésének igényével lépett fel.

A konferencia 2., *1968 szellemi forrásvidéke és helye a politikai gondolkodásban* című blokkjában elsőként Kende Tamás előadása (*A '68-as radikális baloldali Kelet-Európában*) hangzott el. Az előadó csehszlovák és lengyel példákon keresztül mutatta be a kelet-európai újbaloldali gondolkodást, amelynek marxizmusból táplálkozó rendszerkritikájában a szabadság, a demokrácia és a szocializmus elválaszthatatlan egységként volt jelen. Mindez egyben a létező szocializmus kíméletlen – ma is tanulságos – kritikáját, illetve a pártvezetéssel való kompromisszumkeresés elvetését is jelentette. A pártvezetés szemében ezek a gondolkodók különösen azáltal váltak „veszélyessé”, hogy a szokásos értelmiségi körön túllépve a munkássággal való kapcsolatokat is keresték.

Acsády Judit az 1968-cal társított feminizmus jelenségét járta körül *Feminizmus az Egyesült Államokban* című referátumában. Az előadó hangsúlyozta, hogy bár a feminista mozgalom sok inspirációt kapott a '68-as mozgalmaktól, a feminizmus második hulláma a hetvenes évek elején mégis inkább annak volt a következménye, hogy az egyén felszabadításának és a tekintélyek megkérdőjelezésének jelszavaival (is) fellépő hatvan-nyolcasok nem oldották meg a női emancipáció problémáit. Így kapott erőre a feminizmus két irányzata. A női jogokat előtérbe helyezők szervezett fellépéssel és reformista alapállással, a meglévő struktúrák érintetlenül hagyása mellett, azonos jogi és részvételi lehetőségeket követeltek. A női liberalizációs irányzat viszont laza csoportosulásokat képezett, rendszerkritikával lépett fel, a nőről való újfajta gondolkodást képviselt.

Konok Péter a nap záró előadásában (*A reformizmus forró nyara. A szociáldemokrácia 1968-a*) azt a kérdést elemezte, hogyan dolgozta fel a reformista szociáldemokrácia 1968 forradalmiságát, annak részben ellene, konformizmusára irányuló kritikáját. A kezdeti bizonytalanság után a szociáldemokrácia sokkal rugalmasabban reagált, mint a „forradalmiságot” hivatalosan képviselő keleti és nyugati kommunizmus. Olyan adaptációs képességről tett tanúbizonyságot a hetvenes években, amellyel sikeresen olvasztotta magába 1968 témáit, növelte ifjúsági bázisát, illetve teret tudott en-

gedni az alulról jövő szociális mozgalmaknak, helyi kezdeményezéseknek. Mindez 1989-ben, a Szocialista Internacionálé stockholmi Elvi Nyilatkozatával vált egyértelművé; a nem aktuálpolitikai jellegű dokumentum ugyanis számtalan '68-as gondolatot sorakoztatott fel.

A konferencia második napján a 3., *Értelmezések, percepciók, utóhatások* című blokkot Balázs Eszternek az értelmiségi szerepek változásáról szóló előadása (*Az értelmiségi szerepminta és funkció átértelmezése, Franciaország, 1968*) nyitotta. A francia értelmiség a felvilágosodás óta az elkötelezett, a nagy társadalmi és politikai kérdésekben állást foglaló magatartást tekintette követendő mintának. 1968-ban azonban az addig a kritika alanyaként szereplő értelmiség maga is a kritika tárgyává vált: a diákság szemében a „tudomány letéteményesei” helyett a „hatalom képviselőiként” jelentek meg. Voltak, akik – mint Sartre – a cselekvő szerepvállalás mellett döntöttek, de jellegzetes válaszreakció volt a szakértő és a politikusi én szigorú elválasztása, illetve a Foucault-i „önkritikus” értelmiségi attitűd, amely a kisebbségek, a társadalom peremen élők, a nagy problémák helyett a kisebb, konkrét ügyek képviselőit vállalja fel. A nyolcvanas évektől hallgatásba burkolózó értelmiség pedig az értelmiség végéről szóló vitákat is felszínre hozta.

Ignác Ádám a nehezen körülhatárolható avantgárd művészet hatvanas évekbeli reneszánszát mutatta be (*Meg-nem-történt lázadás. Ellenművészet és avantgard zene az 1960-as években*). A fluxus művészeti irányzattal és a happening műfajával szimbolizálható időszak a komolyzenében kevéssé tudott érvényre jutni, a komolyzene képviselői között csak kivételesen találunk bárkit is, aki társadalomkritikai szándékkal lépett volna fel. Az előadó így arra a következtetésre jutott, hogy az ellenkulturális tartalmak elsősorban a beat- és a rockzenében találták meg kifejeződési formájukat.

Göbölös N. László előadásában (*1968 és a rockzene*) sorra vette az „1968-as évek” legjelentősebb alakjait, Bob Dylantól és Joan Baeztől kezdve John Lennonon át a Doors együttesig és Jimi Hendrixig. Aláhúzta, hogy az említettek azért váltanak ki ma is átütő hatást, mert 1968 üzenetei személyüktől és zenéjüktől elválaszthatatlanok.

Takács Róbert az 1968-as év 40. évfordulójának németországi vitáit mutatta be *Az új német történeztvit* című előadásában. Az értékeléseknél megjelenik a konzervatív kritika, amely 1968-at törésvonalként szemléli, olyan mozgalomként, amely az addigi szilárd értékeket akarta elpusztítani. Sőt, egyes kritikusok az 1968-as mozgalmakat a náciizmussal állítják direkt párhuzamba a totalitáriánizmus-elméletek talaján. A baloldali értékelések elismerik 1968 erőszakos vadhajtásait, ugyanakkor olyan momentumokat emelnek ki 1968 tartós hatásai között, mint a politikai kultúra megváltozása, a demokráciáról való újfajta gondolkodás, az oktatás és kultúra nyitottabbá válása.

Papp Réka Kinga a német RAF, illetve Ulrike Meinhof példáján keresztül mutatta be 1968 „érez-

keléstörténetét” *Forradalmi esztétika és vizuális percepció* című referátumában. Kiemelte, hogy 1968-ban tudatosult a társadalom számára a nyilvánosság ereje, az a felismerés, hogy az üzenetet – ezáltal a valóság – észlelését a médium, a közvetítő alakítja. A német szélsőbaloldal a média befolyásával szemben jogosnak találta, hogy az utcaközhöz, majd a terrorcselekményekhez forduljon.

Csoma Lajos előadása („*Mindent akarunk!*” 1968 és az anarchizmus) az 1968-as ideológiai paletta egyik jel-

legzetes irányzatát, az anarchista gondolkodást járta körül. Ahogy a 20. században máskor is, forradalmi időszakokban az anarchizmus – sok, egymásnak is ellentmondó irányra oszló – tömegmozgalommá szélesedett, majd 1968 után, számban és infrastruktúrájában megerősödve, az individualizmus, a belső önmegvalósítás felé fordulva élt tovább, igyekező elszakadni az őt körülvevő rendszertől és alternatív társadalmat kiépíteni.

É. L.

Jegyzetek

¹ Az *Anno 1968 Filmklub* sorozatban levetítették Kovács András *Falak* (1968), Jean Luc Godard *A kínai lány* (1967), *Week-end* (1968) és *One Plus One* (1968), Pier Paolo Pasolini *Teoréma* (1968), Jacek Bromski *1968. Boldog új évet* (1968), Glauber Rocha *A Föld transzban* (1967), Dusan Makavejev *W. R., az organizmus misztériuma* (1971), Terayama Shuji *Dobjátok el könyveiteket és...* (1971), Lindsay Anderson *Ha...* (1968), Lizzani –Bertolucci–Pasolini–Godard–Bellocchio: *Szerelmem és düh* (1969), Bernardo Bertolucci *Álmodozók* (2004), Michelangelo Antonioni *Zabriskie Point* (1970), Andy Warhol–Paul Morrissey *Magányos cowboyok* (1968), Alain Tanner *Jónás, aki 2000-ben lesz 25 éves* (1975), Margarthe von Trotta *Ólomidő* (1981), Marco Bellocchio *Buongiorno, Notte!* (2003) és Elio Petri *A munkásosztály a paradicsomba megy* (1971) című játékfilmjét, két francia dokumentumfilmet: Michel Fresner *Generáció-sorozat. A diákkommün* (1988) és Francois Prébois *Generáció-sorozat. Májusi üzenetek* (1988) című moziját, valamint Magyar Dezső *Agitátorok* (1969) és *Bűntetőexpedíció* (1971) c. rövidfilmjeit. 2008. július 9–13-án, *Lázadás éve – 1968 – Újraértelmezési kísér-*

letek címmel nyári szabadegyetemet szerveztek, amelynek keretében öt nagyobb blokkban (1. Virág és barikád – Az ifjúsági politikai mozgalmak napja; 2. Esmék, értékek és irányzatok napja; 3. Az individuum felszabadulásának napja – „éngeneráció”; 4. Művészeti nap; 5. Rock nap) előadást tartott Földes György (1968: *Nosztalgia? Újraértelmezés!*), Konok Péter („*A lehetetlent követelve...*”), Vajda Zsuzsa (*Szabadságharcosok az iskolában. Az 1968-as ifjúsági mozgalmak és az oktatás*), Kiss Endre (1968 *eszméi és irányzatai*), Ropolyi László (*Eszme és élet – A filozófia megvalósításának kísérletei*), Kamarás István (*Vallási irányzatok kialakulása a '60-as évek végén*), Balázs Eszter (*A fiatal nemzedék kultúrája a hatvanas években Franciaországban*), Acsády Judit (*Felemás felszabadítás – kérdések a női emancipáció körül*), Rácz József („*Turn on, tune in, drop out*”-tól a PLUR-ig [*Peace, Love, Unity, Respect*] és tovább...”), Sugár János (1968 és a művészetek – a háttér), Basics Bea (*Képzőművészet a hatvanas-hetvenes években*), Pleskonits András (*Rockrónika*), Göbölös N. László (*Lázadó rock – 1968*). A programot több filmvetítés, illetve Hobo Rolling Stones-koncertje egészítette ki.

Frei, Norbert

1968 DIÁKLÁZADÁSOK ÉS GLOBÁLIS TILTAKOZÁS

Mi volt '68 voltaképpen?

Ifjúsági mozgalom, diáklázadás, nemzedéki lázadás, társadalmi tiltakozás, életstílus-reform, kulturális forradalom? Különböző okokból forrongott a kritikusan gondolkodó ifjúság szerte a világon, az Egyesült Államoktól kezdve Nyugat- és Kelet-Európán át egészen Japánig.

Ám összekötötte őket a változtatási szándék, mert nem kevesebbről volt szó, mint egy jobb világról.

Az elnyomottak szabadságáról, a társadalmi életben való részvétel mindenkit megillető jogáról, a demokrácia kiszélesítéséről... Ezen alapul az 1848-as párhuzam, amelyet a filozófus Hannah Arendt már a lázadás pillanatában megfogalmazott. Norbert Frei, a Jénai Egyetem történészprofesszora sorra veszi az eseményeket és mozgalmakat, rávilágít indítékaikra, eszmei hátterükre, nemzetközi összefüggéseikre, és mérleget von, hogy napjainkra mi maradt '68-ból.

ISBN 978 963 1357 7 14 – Budapest, Corvina Kiadó, 2008, 264 p.

- **2008. október 17-én**, a Pécsi Tudományegyetem Halasy-Nagy József Aulájában jubileumi **tudományos emlékülést** rendeztek a **pécsi egyetemi jogi oktatás megkezdésének 85. évfordulója alkalmából**. Előadást tartott Kecskés László (A civilisztika kutatásának és oktatásának alakulása a pécsi jogi karon), Metzinger Péter (Pécsi ihletésű eset az Európai Közösségek Bírósága előtt: a Cartesio ügy), Tóth Mihály (Elhúzódó búcsú harmadik Büntető Törvénykönyvüktől), Kulcsár Gabriella (A XXI. század kriminológiája), Tilk Péter (Az Alkotmánybíróság hatásköreinek egyes sajátosságai) és Kiss László (Jogállami [közjogi] dilemmák).
- **2008. november 11-én**, az MTA Társadalomkutató Központ Jakobinus Termében mutatták be Gulyás László egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem) *Edvard Beneš, Közép-Európa-koncepciók és a valóság* című könyvét.
- **2008. november 19-én**, a budapesti Egyetemi Könyvtár Dísztermében Steven Fischer, a brit nagykövet helyettese nyitotta meg *Az el nem veszett, de megtalált képek. Roger Fenton (1819–1969) fényképei az ELTE Egyetemi Könyvtárban* című kiállítást, amelynek kurátora Kincses Károly, válogatója Papp Júlia volt. A tárlat a British Museum első hivatalos fotósának, a brit királyi udvar egykori fényképészének 12 unikális – az Egyetemi Könyvtárba ismeretlen úton került – fotóját mutatja be.
- **2008. november 19-én**, a zalaegerszegi József Attila Városi Könyvtárban Veszprémy László mutatta be Cseh Valentin *Nándorfehérvár ostroma, 1456* című könyvét, amely a keszthelyi Compactor Könyvkiadó gondozásában jelent meg.
- **2008. november 21-én**, Zalaegerszegen, a Hotel Arany Bárány Télikertjében, a Magyar Jogász Egylet Zala Menyei Szervezete rendezésében tartották meg a **Zala Megyei Deák Ferenc Jogásznapot**. Dr. Berke Gyulának, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara dékánjának a pécsi jogászképzés 85 esztendejéről mondott laudációja és megnyitója után előadást tartott Dr. Tóth Mihály (Zárszámadás a Büntető Törvénykönyvünk 30 esztendejéről), Dr. Kecskés László (A polgári jogi, polgári és kereskedelmi jogi konfliktusok rendezése a Választottbíróságon), Dr. Verebélyi Imre (A közigazgatás helytelen módon való közpolitikai irányítása) és Dr. Kállay István (Zalai jurátusok a Győri Királyi Jogakadémián) címmel tartott előadást.
- **2008. november 25-én**, szülővárosában, Kecskeméten a hajdani református jogakadémia épületében a Magyar Köztársaság Ügyészsége **emléktáblát** állított **Vargha Ferenc koronaügyésznek** születése 150. évfordulóján. A hazai büntető jogtudomány kimagasló alakjának, az 1896-os bűnvádi perrendtartás egyik megalkotójának pályafutását és életművét Dr. Nánási László megyei főügyész ismertette. Ezt követően az emléktáblát Dr. Kovács Tamás legfőbb ügyész avatta fel, méltatva az ünnepezt szerepét a magyar ügyészség történetében.
- **2008. november 27-én**, a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében rendezték meg a *700 éves a közjegyzőség Magyarországon* című **tudományos konferenciát**. Előadást tartott Kőfalvi Tamás (Hiteles helyek a középkori Magyarországon), Dreska Gábor (Egyházi intézményeink közhiteles iratkiadásának középkori emlékei), Bogdándi Zsolt (Az erdélyi hiteles helyek működése a szekularizációt követően), Csukovics Enikő (Közjegyzők a középkori Magyarországon), Homoki Nagy Mária (A magyar királyi közjegyzőség a polgári korban) és Sarusi Kiss Béla (A közjegyzői iratok jelentősége a tudomány számára). (A konferenciáról a Jogtörténeti szemle 2009. évi I. számában közlünk beszámolót.)
- **2008. november 27-én**, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Kari Tanácstermében Dr. Szente Zoltán *Az európai konstitucionalizmus analitikai keretei és a főbb modellek a II. világháború után* címmel tartotta meg **habilitációs tudományos előadását**. (Az eseményről beszámolót közlünk e számunk 60–61. oldalán.)
- **2008. november 27-én**, a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Tóth Ágoston termében **tudományos konferenciát** rendeztek *Mészáros Lázár altábornagy, hadügyminiszter halálának 150. évfordulója* alkalmából. A konferencia vezető elnöke Dr. Urbán Aladár DSc, professor emeritus volt. Előadást tartott Dr. Ács Tibor ny. ezredes (Mészáros Lázár a katonaságról), Dr. Kedves Gyula alezredes (Mészáros Lázár, mint lovassági szabályozatíró: a „Huszárok kézikönyvecskéje”), Dér Dezső főiskolai adjunktus (Az északi mozgó hadtest parancsnoka), Dr. Hermann Róbert igazgató (Bevezetés a történelmi delfinológiába – Mészáros Lázár emlékiratai).
- **2008. december 3-án**, a Magyar Tudományos Akadémia Székháza Kupolatermében a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa és a Magyar Tudományos Akadémia szervezésében **konferenciát** rendeztek a **magyarországi kisebbségi törvény 15. évfordulója alkalmából**. Sólyom László köztársasági elnök köszöntője, Pálinkás József MTA-elnök és Kállai Ernő országgyűlési biztos megnyitója után Szarka László (Az MTA 2008. évi kisebbségi tárgyú kutatásairól), Tóth Judit (A kisebbségi törvény születése), Dobos Balázs (A

kisebbségi kulturális autonómia jelene és lehetséges jövője), Siket Judit (A kisebbségi törvény problémái a közigazgatás szemszögéből) és Kállai Ernő (Megvalósulatlan ígéretek) tartott előadást.

- **2008. december 4-én**, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tanácstermében, a SZTE ÁJK Magyar Jogtörténelmi Tanszéke és a Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéke rendezésében került sor a **Magyarország Magánjogi Törvényjavaslata keletkezésének 80. évfordulójára** rendezett tudományos emlékülésre. Előadást tartott Dr. Tóthné Dr. Fábián Eszter (A mai polgári jog kodifikációja és az MTJ), Dr. Görög Mária (A személyiségi jogok fejlődése az MTJ tükrében), Dr. Homoki Nagy Mária (A magyar öröklési jog a szokásjog és az MTJ tükrében), Dr. Gellén Klára (Szerződések érvénytelensége az MTJ-ben) és Dr. Papp Tekla (Az atipikus szerződések és az MTJ). (A konferenciáról a Jogtörténelmi Szemle 2009. évi 1. számában olvasható bővebb beszámoló.)

- **2008. december 11-én**, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára Dísztermében Dr. Várszegi Asztrik, Dr. Zombori István, Dr. Balogh Margit és Dr. Gárdonyi Máté mutatta be *A Magyar Katolikus Püspöki Kar Tanácskozásai 1949–1965 között* című kötetet.
- **2008. december 11-én**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán Rihmer Zoltán mutatta be Cicero: *A törvények (De legibus)* című művének új magyar fordítását, amely a Gondolat Kiadó gondozásában jelent meg. Ezt követően Simon Attila, a mű fordítója, Nadaja El-Beheiri római jogász és Kendeffy Gábor filozófiatörténész beszélhetett Cicero jog- és államelméletéről.
- **2009. december 17-én**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Kari Tanácstermében Dr. Müller György *A kormányzati rendszer átalakítása 2006-ban* címmel tartotta meg **habilitációs tudományos előadását**.

ÚJ JOGTÖRTÉNELMI KÖNYVEK NÉMETORSZÁGBÓL – magyar szerzők tanulmányaival

STRAFZWECK UND STRAFFORM ZWISCHEN RELIGIÖSER UND WELTLICHER WERTEVERMITTLUNG

Herausgegeben von Reiner Schulze, Thomas Vormbaum, Christine D. Schmidt, Nicola Willenberg

Symbolische Kommunikation und gesellschaftliche Wertesysteme – Schriftenreihe des Sonderforschungsbereichs 496 Band 25

Beiträge von Reiner Schulze, Thomas Vormbaum, Christine D. Schmidt, Nicola Willenberg, Peter Schuster, Mathias Schmoeckel, Luigi Cajani, James A. Sharpe, Barna Mezey, Hinrich Rüping, Helga Schnabel-Schüle, Hans Schlosser, Kurt Seelmann, Georg Steinberg, Andreas Roth, Karl Härter, André Krischer, Jürgen Martschukat

Rhema Verlag, Münster, 2008, 320 S., 10 Abbildungen, 24x17 cm
ISBN 978-3-930454-89-1

RECHT UND MACHT

Festschrift für Hinrich Rüping
Herausgegeben von Georg Steinberg

Beiträge von Barbara Dölemeyer, Max-Emanuel Geis, Norbert Gross, Attila Horváth, Günther Jakobs, Günter Jerouschek, Lothar Kirchner, Arnd Koch, Tillmann Krach, Jörg-Detlef Kühne, Heiner Lück, Franziska Mahler, Stephan Meder, Bernd-Dieter Meier, Barna Mezey, Bernd H. Oppermann, Peter Probst, Henning Radtke, Wolfgang Sellert, Georg Steinberg, Hubert Treiber, Kay Waechter, Hagen Wolff, Jörg Wolff

Herbert Utz Verlag, München, 2008, 420 S., 33 Abbildungen, 20,5x14,5 cm
ISBN 978-3-8316-0850-8

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balogh Elemér, PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténet Tanszék; **Balogh Judit**, PhD, egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Bárándy Péter**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar tiszteletbeli tanára, ügyvéd, Bárándy és Társai Ügyvédi Iroda; **Barna Attila**, tudományos segédmunkatárs, MTA – ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Bucsi Anikó**, irodavezető-helyettes, Budapest, XVIII. kerület Pestszentlőrinc-Pestszentimre Önkormányzat Polgármesteri Kabinetiroda; **Dudás Attila** magiszter, egyetemi tanársegéd, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar; **Kajtár István**, DSc., tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Képes György**, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék; **Koi Gyula**, tudományos segédmunkatárs, MTA Jogtudományi Intézete, Alkotmányjogi és Közigazgatási Jogi Osztály; **Lévay Miklós**, CSc., alkotmánybíró, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Kriminológiai Tanszék; **Madai Sándor**, egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék; **Máthé Gábor**, CSC, habil. tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Mezey Barna**, CSc., tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék; **Matura Tamás**, PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Papp László**, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Parádi József**, PhD, ny. főiskolai tanár, a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság elnöke; **P. Szabó Béla**, PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Siklósi Iván**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Római jogi Tanszék

E számunk megjelenését támogatta
a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténelmi Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az elesztosl@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük feltüntetésével melléljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

– a szöveget World programmal (6/95-ös mentéssel), 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;

– a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;

– az irodalomban közölt szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;

– az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a teljes mű (pl. recenzióban) vagy a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;

– az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;

– a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;

– az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;

– a lábjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredeti-ként postai úton kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

VORTRAG

Vorträge der wissenschaftlichen Gedenktagung vom 19. Juni 2008 an der Fakultät für Staats- und Rechtswissenschaften der ELTE, anlässlich des 100 Jahre Jubiläums der Strafnovelle:

BALOGH, Elemér: Anfänge der ungarischen Strafrechtsdogmatik	1	
MÁTHÉ, Gábor: Beiträge zu Fragen der Strafrechtspraxis zwischen den beiden großen Kodifikationen	8	
P. SZABÓ Béla: Nándor Bernolák, einer der Kodifikatoren und Kommentatoren der Ersten Strafnovelle	12	
MADAI, Sándor: Der Tatbestand des Betrugs im Spiegel des Kodexes von Csemegi und der Ersten Strafnovelle	21	
LÉVAY, Miklós: Bestimmungen der Ersten Strafnovelle bezüglich der Jugendlichen	28	
BÁRÁNDY, Péter: Erscheinen der Verurteilung auf Bewährung im ungarischen Strafrecht durch die Erste Strafnovelle	32	
MEZEY, Barna: Was in der Ersten Strafnovelle fehlt. Antworten des Gesetzes auf die Gemeingefährlichkeit	34	
PAPP, László: Neue Richtungen im Strafrecht um die Jahrhundertwende: Erscheinen der Kriminalanthropologie in Ungarn	40	
QUELLE		
KOI, Gyula: Aufruf zum Abonnieren der kurialen Entscheidungssammlung – Ein für die Bibliografie bisher unbekannter, lateinischer juristischer Vordruck aus dem 19. Jahrhundert	45	
ÜBER BÜCHER		
Die österreichische Großpolitik vor einem Kurswechsel (1860) – KAJTÁR, István	48	
Recht, Religion und Rhetorik im Römischen Denken – MATURA, Tamás	50	
Ungarische Rechtswissenschaftler – SIKLÓSI Iván	52	
Von der Macht des Kaisers bis zur Machthaberei – Eine Auswahl von rechtsgeschichtlichen Büchern des deutschen Buchmarkts – BARNA, Attila	53	
RUNDSCHAU		
Öffentliche Disputation der PhD-Dissertation von Norbert Varga – BALOGH, Judit	56	
An der Grenze zwischen Rechtsgeschichte und Verwaltungsrecht – Öffentliche Disputation der PhD-Dissertation von Endre Domaniczky – BUCSI, Anikó	59	
Habilitationsschrift von Zoltán Szente – KÉPES, György	60	
Neue Republiken – neue Probleme. „Das tschechoslowakische Recht, die Rechtswissenschaft in der Zwischenkriegszeit (1918–1939) und ihre Rolle in Mitteleuropa“. Internationale Konferenz in Prag – MEZEY, Barna	61	
Systemwechsel und Ordnungsschutz im 19. und 20. Jahrhundert – PARÁDI, József	62	
Tag der Ungarischen Wissenschaft in Südungarn, 2008 – DUDÁS, Attila	64	
(Neu)deutung von 1968 – Konferenzen über 1968 – É. L.	67	
NACHRICHTEN		74
Die Autoren dieser Nummer	76	

Ungarische Akademie der Wissenschaften – Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Eötvös-Loránd-Universität

Auf der Titelseite:

Nándor Bernolák

(2. Oktober 1880 in Radvány – 8. August 1951 in Budapest): Jurist und Politiker.

Lehrender an der Rechtsakademie zu Kaschau (von 1908), Richter an der Gerichtstafel zu Kaschau (von 1913),
Strafrechtslehrer an der Universität zu Debrecin (von 1914). Abgeordneter in der Nationalversammlung (1920–1922),
Minister für Arbeit und Volkswohlfahrt in der ersten Regierung von Bethlen (14. April 1921–16. Juni 1922). Rechtsanwalt
und Privatdozent der Universität in Budapest von 1922. Einer der Schöpfer der Ersten Strafnovelle.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srdan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László (e-mail: elesztosl@ajk.elte.hu)

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3. 2. Stock Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18 (e-mail: agihorvath@ajk.elte.hu)

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte
der Széchenyi-István-Universität und Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

STRAFVERFOLGUNG UND STAATSRATION

Herausgegeben von Jeroschek, Günther – Rüping, Hinrich – Mezey, Barna
Deutsch-ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte Rothenburger Gespräche
zur Strafrechtsgeschichte, Band 6

A gyűjteményes kötet a Rothenburger Gespräche zur Strafrechtsgeschichte című sorozat 6. köteteként jelent meg, s olyan német és magyar tanulmányokat tartalmaz, amelyek bemutatják a mindenkori jogtörténeti témák összességében fellelhető folytonosságot, párhuzamokat és különbségeket. A tanulmányok a középkortól napjainkig időrendi sorrendben tárgyalják a választott témákat, így a kötet történelmi összehasonlító, európai távlatokat is nyit. Az összehasonlítás mindkét ország szocialista korszakát is érinti, amelyet mind Németország – a Német Demokratikus Köztársasággal –, mind Magyarország megtapasztalt. A tanulmányok szerzői: Barna Attila, Béli Gábor, Ulrike Glatz, mind Magyarország megtapasztalt. A tanulmányok szerzői: Barna Attila, Béli Gábor, Ulrike Glatz,

Florian Hilbert, Markus Hirte, Horváth Attila, Günther Jeroschek, Arnd Koch, Ligeti Katalin, Mezey Barna, Hinrich Rüping, Elisabeth Schmuhl és Georg Steinberg.

ISBN 978 389 80 6790 4 – Psychosozial Verlag, 2009, 210 p.

MÁTYÁS ÉS A HUMANIZMUS

Szerkesztette: Csukovits Enikő
Nemzet és Emlékezet

I., Hunyadi Mátyás királysága a magyar történelem azon – kevés – korszakának egyike, amikor a magyar királyi udvar európai jelentőséggel bírt a hatalmi politikában. Egyedülálló abban, hogy a politikai-hatalmi centrum mellett Európa egyik kulturális központjaként tekintettek ebben az időben a visegrádi királyi palotára. A sorozat hagyományainak megfelelően ez a kötet is háromszettű. Az első rész bőséges válogatást nyújt a korszak forrásaiból, Mátyás szövetségkötő és háborúzó hatalmi praktikáitól és nagy ívű céljaitól kezdve fényes udvartartásáig. A második rész öt évszázad társadalmi-politikai Mátyás-emlékezetéből ad reprezentatív válogatást. Az ív itt a népmesék Mátyás királyától a politikai szféra által mindenkor visszavágyott magyar nagyhatalmisáig húzódik. A harmadik rész az elmúlt másfél évszázad történettudományi elemzéseiből válogat. A kötetet gazdag képanyag illusztrálja, és bőséges bibliográfia segít eligazodni a Mátyásról és a humanizmus koráról szóló, szinte kimeríthetetlen szakirodalomban.

ISBN 978 963 3899 81 6 – Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 702 p., illusztrált

Horváth Miklós – Zinner Tibor

KORONATANÚK JELTELEN SÍRGÖDRÖKBEN
Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez

Nagy Imre és társainak ügye – elő- és utótörténetével együtt – a magyar história, benne a vérzivataros 20. század egyik meghatározó fejezete, a nemzet ügye. A szovjet fennhatóság alatt 1945, s különösen 1948 után kiépített kommunista diktatúra fenntartásának alapvető eszköze az erőszak totális alkalmazása volt, beleértve (többek között) az elrettentést, a megtorlást, a védtelen, fegyvertelen lakosság ellen irányuló megtorló sortüzeket, lefegyverzett felkelők, polgári lakosok elfogását, helyszínen történő kivégzését, a tömegek százazreit sújtó, illetve a különböző okokból hol kirakatperként, hol szigorúan titkos körülmények között tárgyalt kiemelkedő törvénytörő perként ismert pereket. Mindaz, amit az 1956-os forradalom leverése után a kiépülő Kádár-rezsim vezetői Nagy Imrével és mintegy 26 ezer társával tettek, előbb politikai, jogpolitikai aktusok sorozata volt, majd utóbb jogtechnikai kérdéssé silányodott. Horváth Miklós és Zinner Tibor a bevezető tanulmánnyal és a korszak dokumentumaiból készült válogatással (301 dokumentum, közülük 137 a CD-mellékleten is elérhető) elsősorban arra törekedett, hogy ráirányítsa a figyelmet a kádári megtorlást irányító és végrehajtó bünszövetkezet tevékenységére, a tényekre, a hazai és a nemzetközi összefüggésekre.

ISBN 978 963 9722 56 9 – Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008, 1008 o., CD-ROM-melléklettel

Kondorosi Ferenc – Maros Kitti – Visegrády Antal:

A VILÁG JOGI KULTÚRÁI –
A JOGI KULTÚRÁK VILÁGA

A világ a globalizáció hatására összezsugorodott, a jogrendszerek közel kerültek egymáshoz. Ezek megértéséhez kíván hozzájárulni a jelen könyv a jogi kultúrák bemutatásával, nagy hangsúlyt fektetve a történelemre, a filozófiai irányzatokra és a vallásokra, kiegészítve mindezt az emberi jogok helyzetével, így összetett kép tárul az Olvasó elé. A kötet – amelyben helyet kap a magyar, az angol-szász, a mediterrán, a spanyol és portugál, a skandináv, a kínai, a japán, az iszlám, az amerikai indián és az európai uniós jogi kultúra rövid ismertetése – nemcsak jogászok, hanem tanárok, diákok, politikusok, újságírók, a téma iránt érdeklődők számára is érdekes olvasmány. Sok más mellett képet kapunk egy új tudományterületről, a jogi antropológiáról, az emberi jogok kutatásának és egyetemessé válásának folyamatáról, egy érdekes attitűdvizsgálatról, amely az egyetemi hallgatók jogtudatát, jogismeretét mérte fel 1996–1997-ben stb.

ISBN 978 9639 9697 30 0 – Budapest, Napvilág Kiadó, 2008, 314 p.